

T.C.

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA YAPILAN BAŞVURULARDA AİLE
İLE İLGİLİ ÖNE ÇIKAN TEMEL SORULARIN YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ(SIVAS-ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Recep DOĞAN

Sivas

Ocak 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA YAPILAN BAŞVURULARDA AİLE
İLE İLGİLİ ÖNE ÇIKAN TEMEL SORULARIN YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ(SİVAS-ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Recep DOĞAN

Tez Danışmanı:

Dr. Öğretim Üyesi Hacı Mustafa KIRIŞ

Sivas

Ocak 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

... /... /...

Recep DOĞAN

ÖNSÖZ

Din olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Gerek kadim uygarlıklar gerekse ilkel olarak sınıflandırılan oluşumlar incelendiğinde, hepsinde bir din tezahürünün varlığı bilinen bir hakikattir. Dolayısıyla insan, inandığı dinin esaslarını bilmek, ibadetlerini yerine getirmek, ahlaki değerlerine uygun yaşamak ve inandığı bu dinin kurallarıyla kendini gerçekleştirme arzu ve isteğine sahiptir. Bu nedenle değişen ve gelişen şartlara göre ve yeni ihtiyaçlara cevap bulmak adına yetişkin eğitime önemli görevler düşmektedir. Din eğitiminin de bilimsel ilke ve prensipler doğrultusunda değişen istek ve ihtiyaçlara cevap bulması gerekmektedir. Bu nedenle, din eğitimi, her yaş kesiminden insanlara cevap verebilecek yeterliliğe sahip olmalıdır. Zira din eğitimi, sadece okul öncesi dönem veya çocukluk dönemini kapsamamakta, din ile ilişkisi olan her insanın cevaplanması gereken sorun ve problemleri bulunmaktadır. Din ile ilişkisi olan kesimlerin özellikle yetişkinler olduğu düşünüldüğünde, yetişkinlerin din eğitime dâhil edilmesini ifade eden yetişkin din eğitiminin, din eğitimi ve yetişkin eğitimi ilke prensiplerine bağlı kalarak, yetişkin bireylerin din konusunda istek, ihtiyaç ve taleplerine cevap vermesi gerekmektedir.

Yetişkin din eğitimi, din ve yetişkin eğitiminin terkibinden oluşmaktadır. Küresel olarak, yirminci yüzyılın başlarında yetişkin eğitime gerekli ehemmiyet verilmeye başlanmıştır. 1970'li yıllarda yetişkin din eğitiminin teorisi, yetişkinlerin inanç gelişimleri, yetişkin din eğitimi programlarının geliştirilmesi gibi konularda önemli adımlar atılmıştır. Yetişkin çoğunlukla dini alanda etkili olmaktadır. Dolayısıyla yetişkin eğitimi tarihi bir yönüyle yetişkin din eğitimi tarihi olmaktadır. Ülkemizde ise, yetişkin din eğitiminin alanı, metodu, teorisi yanında imkânları ve problemlerine dair araştırmalar ise günümüze yakın tarihlerde başlamıştır. Bu alanda yeterli çalışmaların henüz yapılmamış olması, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan yetişkin din eğitiminin günümüzde karşılaştığı problemlerin oluşmasında etkili olmuştur. Bireyler için önemli bir ihtiyaç olan yetişkin din eğitiminin, yetişkin eğitiminin teorileri ve metodu dikkate alınmadan klasik yöntemlerle veya çocuklar için hazırlanmış yöntemlerle uygulanması yetişkinlerin dinî konuları öğrenmelerinde ve/veya uygulamalarında sorunlar oluşturmaya başlamıştır.

Yetişkin din eğitiminde ailenin önemi üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu nedenle aile ve yetişkin eğitimi üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Toplum

içerisinde aile, nüfusun kaynağını oluşturan temel bir kurumdur. Hiç şüphesiz aile bütünlüğünün bozulması birçok toplumsal sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlar aynı zamanda yetişkin din eğitimi alanında ele alınması gereken sorunlardır. Bu sorunların çözümü konusunda ülkemizde faaliyet gösteren kurumlardan biri de şüphesiz ki Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)'dir. DİB,tüm dini faaliyetlerin yanında, aileye yönelik olarak da çeşitli din hizmetleri faaliyetlerini yürütmektedir.

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının (ADRB)yetişkin din eğitimi açısından etkisinin ortaya konması hedeflenmiştir. Yine bu çalışmada, ADRB'ye gelen sorular aile ve yetişkin din eğitimi açısından incelenmiştir. Bu soruların yetişkin din eğitimi alanında ne ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma, Sivas ADRB'ye 01 Ocak 2020 - 31 Aralık 2021 tarihleri arasında yapılan başvuruların incelenip değerlendirilmesiyle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda, Sivas ilinde ADRB'ye yapılan başvuruların temel problemlerinin neler olduğu, soruların hangi konularda yoğunlaştığı, danışanların demografik bilgileri analiz edilerek incelenmiştir.

Bu çalışmada başta tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Hacı Mustafa KİRİŞ'e, çalışmaya katkılarıyla yön veren değerli hocalarım Dr. Mehmet YILDIZ ve Dr. Rabia YILDIRIM'a, eserlerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma, ayrıca çalışmama katkı sunan Sivas İl Müftülüğü ADRB'de görevli vaiz, din hizmetleri uzmanı ve eğitim uzmanı hocalarıma da şükranlarımı arz ediyorum.

Recep DOĞAN
SİVAS-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
1.1. Problem Cümlesi	2
1.2. Alt Problemler	2
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
3. Araştırmanın Hipotezleri	3
4. Araştırmanın Varsayımları	3
5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
6. Araştırmanın Yöntemi	5
6.1. Araştırmanın Modeli	5
6.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	5
6.3. Verilerin Toplanması	6
6.4. Verilerin Analizi	6
7. Çalışmayla İlgili Temel Kavramlar	8
8. İlgili Çalışmalar	10
BİRİNCİ BÖLÜM	19
1. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ	19
1. Yetişkin Din Eğitimi	19

2.Yetişkin Din Eğitiminin Tarihsel Süreci	24
2.1.Tarihsel Süreç Bağlamında Yetişkin Din Eğitiminin Verildiği Mekânlar	33
3.Yetişkinlik Dönemi Özellikleri ve Yetişkin Din Eğitiminde Kullanılabilecek Yöntemler	37
3.1.Yetişkinlik Dönemi Özellikleri.....	38
3.1.1.İlk Yetişkinlik Dönemi.....	39
3.1.2.Orta Yetişkinlik Dönemi	40
3.1.3.Son Yetişkinlik (Yaşlılık) Dönemi	40
3.2.Yetişkin Din Eğitiminde Kullanılabilecek Yöntemler.....	41
3.2.1.Anlatım (Takrir) Yöntemi	41
3.2.2.Hikâye Yöntemi	42
3.2.3.Soru-Cevap / İstivcab Yöntemi.....	43
3.2.4.Münakaşa – Tartışma Yöntemi	44
3.2.5.Grup - Küme Çalışması Yöntemi.....	45
3.2.6.Gösterip Yaptırma Yöntemi.....	46
3.2.7.Örnek Olay Yöntemi	47
3.2.8.Problem Çözme Yöntemi.....	47
3.2.9.Tedrici / Aşamalı Yöntem.....	47
3.2.10.Uzaktan Eğitim Yöntemi	48
3.2.11.Rol / Drama Yöntemi.....	48
3.2.12.Beyin Fırtınası Yöntemi.....	49
İKİNCİ BÖLÜM	51
2.YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN AİLE VE REHBERLİK BÜROLARI	51
1. Ailenin Tanımı ve Çeşitleri	52
2. Aile ve Dini Rehberlik Büroları Kuruluşu ve Mevzuat Alt Yapısı.....	54

3. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının Önemi ve Amaçları	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
3.SİVAS İL MÜFTÜLÜĞÜNDE ADRB'YE 2020-2021 YILLARINDA SORULAN SORULARIN ANALİZİ VE BULGULARININ YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	65
1. Sivas ADRB' ye 2020-2021 Yıllarında Sorulan Soruların Temalara Göre Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	66
2. Sivas ADRB'ye 2020-2021 Yıllarında Danışanların Demografik Bilgilerinin (Yaş, Cinsiyet, Meslek, Medeni Durumu ve Eğitim Düzeyi) Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	69
3.Sivas ADRB'ye 2020-2021 Yıllarında Danışanların Demografik Özelliklerinin, Şekline Göre Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	73
4.Sivas ADRB'ye Sorulan Soruların Ana Temaların, Demografik Bilgiler ve Görüşme Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımlarının İncelenmesi ve Yorumlanması.....	77
4.1.“Aile” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	79
4.2.“Çocuk” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	84
4.3.“Evlilik / Nikâh / Boşanma” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması.....	88
4.4.“Genç” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	94

4.5.“Kadın” Ana Konusunun Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	99
4.6.“Sağlık” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması	103
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	115
KAYNAKÇA	123
EKLER.....	143
EK-1 Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi.....	143
EK-2 Araştırma İzin Belgesi	147
ÖZ GEÇMİŞ.....	149

KISALTMALAR

ADRB	: Aile ve Dini Rehberlik Bürosu
b.	: Bin (Oğlu)
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren/ Çevirenler
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİYK	: Din İşleri Yüksek Kurulu
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör/ Editörler
Haz.	: Hazırlayan/ Hazırlayanlar
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa numarası/ Sayfa aralığı
Sav	: Sallahu Aleyhi ve Sellem
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme eden/ Tercüme edenler
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
Yay.	: Yayın evi / yayınları / yayıncılık

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Sivas ADRB'ye Sorulan Soruların Temalara Göre Dağılımı.....	66
Tablo 2: Sivas ADRB'ye 2020-221 Yıllarında Danışanların Demografik Bilgilerinin Dağılımı	69
Tablo 3: Sivas ADRB'ye 2020-2021 Yıllarında Danışanların Demografik Özelliklerinin, Danışma Şekline Göre Dağılım.....	73
Tablo 4: Sivas ADRB'ye Sorulan Soruların Ana Tema ve Alt Konulara Göre Dağılımı	77
Tablo 5: “Aile” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı.....	80
Tablo 6: “Çocuk” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı.....	85
Tablo 7: “Evlilik / Nikâh / Boşanma” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı....	89
Tablo 8: “Genç” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı.....	95
Tablo 9: “Kadın” Ana Konusunun Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı.....	100
Tablo 10: “Sağlık” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı.....	104

ÖZET

Bu çalışma, ADRB ve Merkezleri'nin faaliyetlerini yetişkin din eğitimi kapsamında ele almayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Sivas İl Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosu'na 01 Ocak 2020 – 31 Aralık 2021 tarihleri arasında gelen soruların yetişkin din eğitimi açısından değerlendirilerek analizi yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Çalışmanın amacı, Sivas ADRB'ye sorulan soruların yoğunlaştığı temel konuları tespit etmek ve alanda yapılan bilimsel çalışmalara katkı sağlamaktır.

Bu Çalışmada Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye gelen soruların envanter bilgilerinin, doküman incelemesi ve ADRB ile ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Bu yöntemle elde edilen bulgular, içerik analizi yöntemiyle de yetişkin din eğitimi ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sivas ADRB'ye yapılan başvurular doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiş ve veriler betimsel yöntemle değerlendirilmiştir.

Bu Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu/problemi, problem cümlesi ve alt problemler, amacı, önemi ve yöntemi, hipotezler ve varsayımlar üzerinde durulmuş, yapılan literatür taraması neticesinde ADRB'ler ile ilgili hazırlanan bilimsel çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde,yetişkin din eğitimini tarihsel bağlamı ve kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Yetişkin din eğitimi tanımı yapıldıktan sonra, tarih boyunca yetişkin din eğitimi yapılan mekânlara değinilmiş ve yetişkin din eğitiminde kullanılacak yöntemlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, yetişkin din eğitimi bağlamında ADRB ele alınmıştır. Bu amaçla, ADRB'lerin bağlı olduğu DİB'in kuruluş süreci ve tarihçesi kısaca ele alınmış, devamında ADRB'lerin kuruluşu, mevzuat alt yapısı, amacı, önemi ve çalışma ilkelerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye başvurarak soru soran vatandaşların sorduğu soruların, yaş, cinsiyet, eğitim ve soru soran bireylerin mesleklerine göre dağılımı yapılarak analiz ve yorumlanması yapılmıştır. Sonrasında sorular ana ve alt konuların, DİB'in envanter kayıtlarına bağlı kalınarak, demografik bilgilere göre dağılımı yapılarak analiz ve yorumlanmasına yer verilmiştir.

Çalışmada, yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda dini bilgiye ihtiyaç duyulan konunun “Evlilik, Nikâh, Boşanma” olduğu ve soruların önemli bir kısmının kadınlar tarafından büroya yöneltildiği görülmektedir. Bürolarda görev yapan personelin yetişkin din eğitimi kapsamında, eğitimler alması gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yetişkin Eğitimi, Yetişkin Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Aile, Aile ve Dini Rehberlik Bürosu.

ABSTRACT

This study aims to discuss the activities of Family and Religious Guidance Offices and Centers within the scope of adult religious education. For this purpose, the questions received by the Sivas Provincial Mufti's Family and Religious Guidance Bureau between 01 January 2020 and 31 December 2021 will be evaluated and analyzed in terms of adult religious education, and the findings will be interpreted. The aim of the study is to identify the main topics on which the questions asked to Sivas ADRB focus and to contribute to scientific studies in the field.

In this study, the data obtained from the questions received by Sivas Provincial Mufti's Office ADRB, inventory information, document review and literature review on ADRB were discussed with the content analysis method. The findings obtained with this method were interpreted by relating them to adult religious education using the content analysis method.

Qualitative research method was used in the study. Applications made to Sivas ADRB were examined by document review method and the data were evaluated by descriptive method.

This study consists of an introduction and three chapters. In the introduction section, the subject/problem of the research, problem statement and sub-problems, purpose, importance and method, hypotheses and assumptions are discussed, and information is given about the scientific studies prepared on ADRBs as a result of the literature review.

In the first part, the historical context and conceptual framework of adult religious education are discussed. After the definition of adult religious education is made, the places where adult religious education has been provided throughout history are mentioned and the methods to be used in adult religious education are included.

In the second part, ADRB is discussed in the context of adult religious education. For this purpose, the establishment process and history of the DIB, to which ADRBs are affiliated, are briefly discussed, followed by the establishment of ADRBs, their legislative infrastructure, purpose, importance and working principles.

In the third section, the questions asked by the citizens who applied to Sivas Provincial Mufti's Office ADRB were analyzed and interpreted by distributing them according to age, gender, education and professions of the individuals asking the questions. Afterwards, the questions were analyzed and interpreted by distributing the main and sub-topics according to demographic information, adhering to the inventory records of DIB.

In the study, our opinion as a result of the analysis and interpretation of the findings is expressed in the conclusion and recommendations section. As a result of the analysis and evaluations, it is seen that the subject for which religious information is needed is "Marriage, Marriage, Divorce" and a significant part of the questions are directed to the office by women. It has been determined that the personnel working in the offices should receive training within the scope of adult religious education.

Key Words: Religious Education, Adult Education, Adult Religious Education, Presidency of Religious Affairs, Family, Family and Religious Guidance Bureau.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Dünya nüfusu içerisinde önemli orana sahip yetişkinlerin, hatırı sayılır biçimde artması¹, bilgi ve teknoloji alanındaki değişim ve özellikle aile mefhumundaki dönüşümler, yetişkinlerin karşılıklarına yeni sorunların çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumda mevcut bilgilerin bu yeni sorun alanlarına cevap verememesi ya da yetersiz kalması bu sorunların tekrar ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu sorunların, yetişkin eğitimi, özellikle yetişkin din eğitimi alanında da incelenmesini ve çözüm üretilmesini zorunlu kılmıştır. Zira din, yetişkin bireylerin hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Dinin amacı kısaca, *‘inananların iyi ve güzel davranışlar göstermesi’* olarak izah edilmektedir.² Eğitim ise, *‘insan yetiştirme süreci olarak tanımlanmakta ve insanın eğitilebilir özelliklerinden hareketle, belirlenmiş amaçlara ulaşmak için yapılan planlı ve kasıtlı faaliyetler’*³ olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla hem din hem de eğitim aynı amaçlarda birleşmektedir. Din eğitimi de, *‘fertlerin dini davranışlarında kendi yaşantılarıyla ve kasıtlı olarak istendik yönde davranış geliştirme süreci’*⁴ olarak izah edilmekte ve *‘dini bilgilerin davranışlara dönüşmesini sağlamak ve istendik davranışı kazandırma süreci’*⁵ olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla yetişkin din eğitimini bu kavramlar eşliğinde, *‘yetişkin bireylerde, din alanında istenilen davranış değişikliğinin gerçekleştirilme süreci’*⁶ olarak tanımlamak mümkündür. Din eğitiminin aileden başladığı düşünüldüğünde, yetişkin din eğitiminin de aile mefhumundan başlayarak, ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, ailenin ve aile üzerinde faaliyet yürüten kurumların, yetişkin din eğitimi bağlamında ele alınması gerekmektedir.

¹ Dilek Aslan, Meltem Şengelen ve Nazmi Bilir, *Yaşlılık Döneminde Beslenme Sorunları ve Yaklaşımlar*, Geriatri Derneği Eğitim Serisi 1, Öncü Basımevi, Ankara 2008, s. 7-32.

² Günay Tümer, “Din - Genel Olarak Din-” *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 1994, s. 317.

³ A. Ferhat Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara 1981, s. 57; Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Bilimler Fakültesi yay., Ankara 1991, s. 267; Beyza Bilgin, “Çocuğun Manevi Eğitimi”, *Din Öğretimi Dergisi* 6, Ankara 1986, s. 29; Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Alkım yay., Ankara 1991, s. 48; Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi yay., Ankara 1978, s. 69-124.

⁴ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi yay., Ankara 2012, 8. Baskı, s. 25.

⁵ Muhiddin Okumuşlar ve Fatih Genç, “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi/Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, Grafiker yay., Ankara 2012, s. 53.

⁶ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 225.

DİB'e bağı ADRB'ler, aile üzerine ÷lkemizde faaliyet y÷r÷ten kurumsal yapılardan biridir. ADRB'lerin faaliyetlerinin yetişkin din eğitimi kapsamında ele alınması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu çalışmada, Sivas İl Müft÷l÷ğü ADRB'ye başvuru yapan yetişkinlerin soruları, yetişkin din eğitimi açısından incelenmiştir. Araştırmanın temel problemi, 01 Ocak 2020 ile 31 Aralık 2021 tarihleri arasında Sivas İl Müft÷l÷ğü bünyesinde hizmet veren ADRB'ye yapılan başvurularda sorulan soruların yetişkin din eğitimi açısından nasıl değerlendirileceğidir.

1.1. Problem Cümlesi

Araştırmanın problemi, 01 Ocak 2020 ile 31 Aralık 2021 tarihleri arasında DİB Sivas İl Müft÷l÷ğü bünyesindeki ADRB'ye gelen soruların yetişkin din eğitimi açısından incelendiğı bu çalışmanın problem cümlesi; “*Sivas İl Müft÷l÷ğü ADRB'ye sorulan sorular yetişkin din eğitimi açısından nasıl değerlendirilir?*” şeklindedir.

1.2.Alt Problemler

Bu çalışma, ana probleme cevap bulmak adına aşağıda belirtilen sorulara da cevap aramaktadır:

1. Soruların, danışanların cinsiyetine göre dağılımı nasıldır?
2. Soruların, danışanların yaşına göre dağılımı nasıldır?
3. Soruların, danışanların mesleğine göre dağılımı nasıldır?
4. Soruların, danışanların eğitim düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
5. Soruların, danışanların danışma şekline göre dağılımı nasıldır?
6. Danışanların, aile ile ilgili sorunları konulara göre dağılımı nasıldır?

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

÷lkemizde yetişkin din eğitimi kapsamında faaliyet y÷r÷ten kurumsal yapılar arasında, DİB'e bağı olan ADRB'ler de önemli oranda katkı sunmaktadır. ADRB'ler, özellikle dini danışmanlık ve rehberlik yönünde faaliyet yürütmelerinden dolayı bu bürolarla ilgili çalışmalar, çoğunlukla rehberlik ve dini danışmanlık açısından değerlendirilmiştir. Az sayıda çalışmada ise, din psikolojisi alanında araştırmalar yapılmıştır. Ancak mezkûr büroların işlevi ve faaliyetlerinin, yetişkin din eğitimi açısından ele alındığı çalışmalar yok denilecek kadar azdır. Bu nedenle

ADRB'lerin yetişkin din eğitimi açısından ne gibi katkı sunduklarını, alana hangi oranda fayda sağladıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye 2020-2021 yılları arasında sorulan soruların yetişkin din eğitimi kapsamındaki yeri araştırılacaktır. Çalışmanın önemi, ADRB'leri önceki çalışmalardan farklı bir açıdan ele almasındandır. ADRB'ye sorulan soruların yetişkin din eğitimi disiplini açısından yeterince ele alınmamış olması nedeniyle, bu çalışmada alandaki eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesi hedeflenmiştir.

3.Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışma, ADRB'ler ile ilgili literatür taraması sonucunda şu hipotezler üzerine kurulmuştur:

1. Danışanların soruları, soru içeriğine göre tematik olarak kategorilendirilmektedir.
2. Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye danışanların arasında yetişkinlerin sayısı gençlerden fazladır.
3. ADRB'ye başvuranlar, yüz yüze başvurmak yerine telefon ile büroya ulaşarak soru sormaktadırlar.
4. ADRB'ye danışanlar içerisinde kadınlar erkeklere göre fazladır.
5. ADRB'ye ev hanımları daha fazla başvuru yapmaktadır.
6. ADRB'ye sorulan sorular, yetişkinlerin aileyle ilgili dini bilgilerdeki eksikliklerini yansıtmaktadır.

4.Araştırmanın Varsayımları

1. Üzerinde araştırma yapılan örneklem grup, evreni temsil edebilecek niteliklere sahiptir.
2. Araştırmacı, analiz ve yorumlarında tarafsız davranmıştır.
3. Veri toplama aracı olarak kullanılan doküman tarama ve içerik analizi, alanda istenilen bulguları elde etmeye yetecek düzeydedir.

5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye yapılan başvuruların, Din Hizmetleri Yönetim Sistemine (DHYS) kayıt edildiği karteks⁷ bilgiler çerçevesinde elde edilen envanter bilgilerini kapsamaktadır. Dolayısıyla kayıt altına alınmamış soruların olup olmadığı bilinmemektedir. Bundan dolayı bu çalışma, sadece karteklerde bulunan envanter kayıtlarından oluşmaktadır. Sivas İl Müftülüğü ADRB'nin 2020-2021 kayıtları incelenmiştir. Envanter kayıtları kurum tarafından gerekli izinlerden sonra bu araştırma için kurum tarafından doküman olarak verilmiştir. Dolayısıyla kayıt edilen envantere olmayan ana konu ve alt başlıklar analiz ve değerlendirmede zikredilmemiştir. Zira bu sorularla ilgili bilgi toplama imkânı bulunmadığından bu başlıklar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmada, Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye yöneltilen sorular, içeriklerine göre kategorilendirilmiştir. Buna göre, (6) altı ana tema ve bu ana konulara bağlı (27) yirmi yedi başlık halinde kategorize edilmiştir. Bunlar aşağıda şu şekilde verilmiştir:

Ana temalar; “Aile”, “Evlilik/Nikâh/Boşanma”, “Çocuk”, “Genç”, “Kadın” ve “Sağlık”.

Alt başlıklar: “Aile” ana konusu altında: ‘Aile İçi Şiddet’, ‘Akrabalarla İlişkiler’, ‘Ekonomik Problemler / Miras’, ‘Eşler Arası İletişim’ ve ‘Eşlerin Hak ve Sorumlulukları’.

“Çocuk” ana teması altında: ‘Çocuk İhmal ve İstismarı’, ‘Çocuk Eğitimi’, ‘Çocuk Hakları’ ve ‘Ebeveyn ve Çocuk İletişimi’.

“Evlilik / Nikâh / Boşanma” ana konusu altında: ‘Aldatma / Zina’, ‘Boşanma/Boşanma Sonrası Sorunlar’, ‘Evlilik Öncesi / Nişanlılık Dönemi’ ve ‘Nikâh’.

“Genç” ana teması altında: ‘Ergenlik Dönemi Problemleri’, ‘Gençlerle İletişim’, ‘Gençlik Dönemi İnanç Problemleri’ ve ‘Teknoloji Bağımlılığı’.

“Kadın” ana teması altında: ‘Cinsel Taciz / Tecavüz’, ‘İslam’da Kadın Hakları’ ve ‘Kadına Yönelik Şiddet’.

⁷Karteks; yapılan başvurulardaki soru ve danışanlara ait (yaş, cinsiyet, meslek vb.) ait bazı bilgilerin bulunduğu elektronik formlara verilen addır. Kartekse kayıt edilirken kişilerin ad soyadı, telefon, adres vb. bilgiler kesinlikle istenilmemekte ve kayıt edilen bilgiler sadece soru ve sorunlarla ilgili araştırma yapmak isteyenlere gerekli izinler neticesinde kurum tarafından verilmektedir.

“Sağlık” ana teması altında: ‘Aile İçi Cinsel Problemler’, ‘Aile Planlaması’, ‘Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri’, ‘Farklı Cinsel Tercihler’, ‘Kürtaj’, ‘Psikolojik Problemler’ ve ‘Zararlı Alışkanlıklar’.

6.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, 2020-2021 yılları arasında Sivas İl Müftülüğü ADRB’ye danışanların DHYS’ye, kayıt edilen sorularla ilgili literatür tarama, doküman taraması, içerik analizi ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır.

6.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışma kapsamında, 2020-2021 tarihleri arasında envantere kayıtlı sorular,Sivas İl Müftülüğü’nden alınan izinle, doküman olarak talep edilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada, temel sorunlara ve sorulara cevap bulabilmek, bulguları/hipotezleri sınamak ve bu bulguları bilimsel bir zemine dayandırmak için belirli bir zaman içerisinde gerçekleşen bir olayı olduğu gibi anlatmaya dönük olarak en uygun yöntem olan tarama yöntemi⁸ izlenmiştir. Kurumdan alınan doküman ‘*tekli tarama modeli*’ kullanılmak suretiyle incelenmiştir. Değişkenlerin tek tek tür ya da miktar olarak oluşumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan araştırma modeline tekli araştırma modeli denilmektedir.⁹

6.2.Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evreni, 2020-2021 yılları arasında Sivas il genelinde bulunan bütün ADRB’lere gelen 284 (iki yüz seksen dört) sorudur. Kesitsel olarak planlanan araştırmanın örneklemi ise, Sivas İl Müftülüğü ADRB’ye 2020-2021 tarihleri arasında sorulan 272(iki yüz yetmiş iki) sorudur. Ayrıca, Sivas ADRB kurulduktan sonra çalışmanın kapsam aralığına kadar olan süre içerisindeki soruların tamamı kurumdan talep edilmiştir. Ancak bu soruların tamamının bilgisine ulaşamadığı bildirilmiştir.

⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Akademik yay., Ankara 2005, s. 48.

⁹ Hasan Hüseyin Taylan, “Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizi’nin Karşılaştırılması”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (1)*, Bingöl 2011, s 63-76.

6.3.Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, “*literatür taraması*”¹⁰ adı verilen alan-yazın derlemesi ve taraması yapılmıştır. Bu amaçla, akademik veri tabanları ve internet tabanlarında elektronik araştırma ve alan ile ilgili yazınsal kaynaklar taranmıştır.

Gerekli izinler alındıktan sonra, Sivas İl Müftülüğü ADRB’nin kartekslere kayıtlı sorular talep edilerek, veri toplanması sağlanmıştır. Ham veriler, kurum tarafından DHYS üzerinde kayıt edildiği haliyle doküman olarak sunulmuştur. Doküman incelemesi, yazılı, basılı ve elektronik gibi oluşturulan kaynaklar taranarak ortamda kayıtlı malzemeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan bir terim ve sistematik bir işlemdir.¹¹ Nitel araştırmada, doküman taraması, tek başına veri toplama yöntemi olabileceği gibi, başka toplama yöntemleri de kullanılmaktadır.¹²

Çalışmanın temel bölümünü oluşturan verilerin bulunduğu dokümanların kullanımını için, Sivas İl Müftülüğünden 14.02.2022 tarih ve E-42926827-204-2161492 sayılı yazı ile izin alınmıştır. İlgili izin yazısı, Ek-2’de verilmiştir.

6.4.Verilerin Analizi

Bu çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, ‘*insanların hayat tarzları, davranışları, cinsiyetleri ve toplumsal statüleri bağlamında bilgi üretme*’¹³ olarak tanımlanmaktadır. Nitel araştırma, gerçeğe tümevarım yöntemiyle ulaşmaktadır. Buna bağlı olarak da, Sivas İl Müftülüğü ADRB’ye sorulan sorular, nitel analiz neticesinde ana konu ve alt konular olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, DİB’in karteks kayıtları yapılırken kullanılan sınıflandırma yöntemi esas alınarak yapılmıştır. Ayrıca nitel araştırma yöntemiyle, araştırmanın konusu ve örnekleme bağlamında bir amaç doğrultusunda bilgiler toplanmıştır.

¹⁰ Fatma Nevra Seggie ve Meltem Akbulut Yıldırım, “Nitel Araştırmaların Desenlenmesi”, *Nitel Araştırma*, Ed. Fatma Nevra Seggie ve Yasemin Bayyurt, Anı yay., 2. Baskı, Ankara 2017, s. 26.

¹¹ Umut Birkan Özkan, *Eğitim Bilimleri Araştırmaları İçin Doküman İnceleme Yöntemi*, Pegem Akademi yay., 4. Baskı, Ankara 2021, s. 1.

¹² Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin yay., 11. Baskı, Ankara 2018, s. 190.

¹³ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11 (1)*, Eskişehir 2010, s. 323-343.

Çalışmada, 2020-2021 yılları arasında Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye sorulan sorular araştırmannın iç güvenilirliğini¹⁴ ve geçerliğini arttırmak amacıyla ham veri olarak kullanılmıştır. Kurumdan alınan bu ham veriler, doküman olarak temin edilmiş, bu bilgiler gerekli sınıflandırmaya tabi tutularak ayrıştırılmıştır. Bu bağlamda elde edilen 272 soruda, 'içerik analiz tekniği'¹⁵ kullanılmıştır. İçerik analizinin kullanımı, "iletilerin açık olan içeriğinin nesnel ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır"¹⁶ olarak tanımlanmaktadır. İçerik analizinde ilk aşama problemin belirlenmesidir.¹⁷ Bu amaçla çalışmanın problemi belirlenmiştir. İçerik analizinin ikinci aşaması örneklemin belirlenmesidir ve bu çalışmada örneklem de belirlenmiştir. İçerik analizinin üçüncü aşaması çözümlene birimlerinin belirlenmesidir. Çözümlene birimleri dilsel ve dilsel olmayan birimler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada kategori sistemi uygulanmaktadır. İçerik analizi tekniğinin dördüncü aşaması kodlama oluşturarak, bütün olan verilerin çözümlenmesi aşamasında neyin farkında olunacağını belirlenmesidir. Kodlama aşaması dört temel kuraldan oluşmaktadır. Bunlar; "Veriye özgün ve tutarlı sorular yöneltmek", "Verileri detaylıca analiz etmek", "Kodlamalara teorik notlar eklemek" ve "Yaş, cinsiyet, sosyal statü ve benzeri gibi geleneksel verilerin analitik ilişkisini göstermek"¹⁸ tir. Bu amaçla, içerik analiz için çerçeve oluşturmak¹⁹ için Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye gelen sorular incelenmiş ve temalar belirlenerek sorular kategorize edilmiştir. Kategorize edilen sorular, analiz edilerek elde edilen bulgular, yetişkin din eğitimi açısından yorumlanmıştır. Çalışmada oluşturulan tablolar manüel oluşturulmuş ve betimsel istatistikler kullanılmıştır.

¹⁴ Bkz.: W. Lawranse Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Çev. Sedef Özge, Yayın Odası yay., 9. Baskı, Ankara 2007, s. 286.

¹⁵ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 239.

¹⁶ Osman Metin ve Şükriye Ünal "İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Özel Sayısı) 22 (2)*, Eskişehir 2022, 273-294; Eser Ültay, Hakan Akyurt ve Neslihan Ültay, "Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi 10*, s. 188-201.

¹⁷ Metin ve Ünal, "İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı", s. 278.

¹⁸ Bruce L. Berg ve Howard Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çev. Asım Arı, Eğitim Kitabevi, 9. Baskı, Konya 2019, s. 396-398.

¹⁹ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 240.

“Danışanların demografik bilgileriyle soruları arasında anlamlı ilişki var mıdır?” sorusuna cevap olarak, danışanın cinsiyeti, medeni durumu, mesleği ve eğitim düzeyi tasnif edilmiş ve yüzdelerle dağılımı²⁰ Soruların, danışanların demografik özelliklerine dağılımı yapıldıktan sonra, danışanların demografik özelliklerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediği tarafsız bir şekilde analiz edilerek, yetişkin din eğitimi açısından bulgular yorumlanmıştır.

7. Çalışmayla İlgili Temel Kavramlar

Din: Arapça “deyn” kökünden mastar veya isim olarak kabul edilen din “âdet, durum, ceza, mükâfat ve itaat” anlamlarına gelmektedir. Din, İslam bilginleri tarafından genel olarak “akıl sahipleri için gönderilmiş ilahi kanunlar bütünü”²¹ olarak tanımlanmaktadır. Din, inananlarda iyi ve güzel davranış değişikliğini amaçlamaktadır. Bu çalışmada din kavramı bu yönüyle ele alınmakta ve bu kavramın yetişkin din eğitimiyle ilgisi açıklanmaktadır.

Eğitim: “Kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür”²² şeklinde tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, eğitim ‘istendik davranış’ değişikliği olarak ele alınmakta ve bu kavramın yetişkin din eğitimiyle ilgisi açıklanmaktadır.

Din Eğitimi: Din ve eğitim kavramlarından meydana gelen bir tamlamadır. Yukarıda ifade edildiği üzere hem din hem de eğitim insana olumlu davranış kazandırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla din eğitiminin de bu amaçlar doğrultusunda tanımlanması gerekmektedir.²³ Din eğitimi, ‘fertlerin dini davranışlarında kendi yaşantılarıyla ve kasıtlı olarak istendik yönde davranış geliştirme süreci’²⁴ olarak izah edilmektedir. Bu çalışmada, din eğitimi kavramının yetişkin din eğitimiyle ilişkisi ele alınmıştır.

²⁰ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 200.

²¹ Bkz.: Tümer, “Din - Genel Olarak Din-”, s. 312-320.

²² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2012)*, Pegem Akademi yay., 22. Baskı, Ankara 2012, s. 2.

²³ Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 13 (2), Adana 2013, s. 118.

²⁴ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 25.

Yetişkin: “Üretebilecek olgunluğa ulaşmış, özyönetimli benliğe sahip, kültürel, hukuki, dini rollerini icra etme ve bu rollerin getirdiği sorumlulukları alma seviyesine ulaşmış, 17 – 21 yaş üzerinde olup, zorunlu öğrenme dışına çıkmış kişi”²⁵ olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde, yetişkin kavramı biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve hukuki olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, biyolojik olarak, “yetişme, olgunlaşma ve evlenme yaşına ulaşma”, psikolojik olarak, “ruh ve duygu bakımından olgunluğa erme”, sosyolojik olarak, “toplumsal sorumluluklarını bilme”, hukuki olarak, “kanunların belirttiği yaşa ulaşmış olma”²⁶ olarak açıklanmaktadır. Dini olarak ise, “dini sorumlulukları yüklenme seviyesine erişmiş kimse”²⁷ olarak izah edilmektedir. Eğitim açısından, “beden ve düşünce bakımından olgunluğa erişmiş kimse”²⁸ ve “zorunlu eğitim dışına çıkmış, olgunlaşmış, uygun davranabilen ve bağımsız olabilen birey”²⁹ olarak açıklanmaktadır. Bu çalışma, yetişkin din eğitimi konu edinmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada, yetişkin kavramı, eğitim açısından ele alınmıştır.

Yetişkin Eğitimi: “Yetişkinlere, okul dışındakilere, herhangi bir sebeple okula gitmeyenlere, eğitim imkân ve fırsatlarından yararlanmayanlara, resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca; yetişkin yurttaşların çalışma güçlerini arttırmak, yaşayış düzeylerini yükseltmek, milli ve insancıl değerlerini geliştirmek amacıyla verilen planlı ve amaçlı eğitimidir”³⁰ şeklinde açıklanmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) de ‘yetişkin eğitimi’ de aynı şekilde tanımlanmaktadır.³¹ Bu çalışmada, yetişkin eğitimi, yetişkin din eğitimi kavramının açıklığa kavuşturulması amacıyla ele alınmıştır.

Yetişkin Din Eğitimi: “Yetişkinlere ve okul dışındakilere örgün eğitim dışında ya da yanında din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca yetişkinlerin dini bilgilerini arttırmak, dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla

²⁵ Hafize Esra Kurt, *Diyanet Aylık Dergisinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 8.

²⁶ Firdevs Güneş ve Tanju Deveci, *Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme*, Pegem Akademi yay., 10. Baskı, Ankara 2022, s. 2

²⁷ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 175.

²⁸ İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, Nobel yay., Ankara 2000, s. 4.

²⁹ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 175.

³⁰ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 156.

³¹ Rıfat Okçabol, *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)*, Ütopya yay., 3. Baskı, Ankara 2006, s. 20.

verilen planlı din eğitimidir.”³²Başka bir açıdan yetişkin din eğitimi,“Örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında halkı din konusunda aydınlatmak, onları batıl inanç ve hurafelerden arındırmak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi özelliklerini bireylere kazandırmak ve ibadetlerin usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere değişik mekânlar da yapılan etkinlikler bütünüdür”³³ şeklinde tanımlanmıştır.

Aile: “Yakın olan başka biriyle yaşayan ve bir mekânı paylaşan, iki veya daha fazla bireyi kapsayan, duygusal bağların kurulduğu, birbiriyle ilgili sosyal durumlar, roller ve görevlerin üstlenildiği, sevgi ve ait olma gibi duyguların paylaşıldığı, toplumun temelini oluşturan en küçük birim”³⁴ olarak tanımlanmaktadır. Yetişkin din eğitimi, ailede başlayan bir eğitim sürecidir. Bu nedenle bu çalışmada aile kavramı, yetişkin din eğitimi açısından ele alınmıştır.

Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (ADRB): Aile ve dini rehberlik hizmetlerinin yürütüldüğü mekânlar ³⁵ ve “din görevlilerinden oluşan bir ekiple müftülükler bünyesinde hizmet veren dini rehberlik birimi” ³⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada ADRB’nin yeri, yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirilmektedir.

8. İlgili Çalışmalar

Çalışmada konu ile ilgili doküman taranmış, çalışma konusuyla ilgili makale, tez ve kitaplar incelenmiştir. Çalışma konusuyla ilgili olan eserlerden bazılarının tanıtımları ve çalışmada faydalı olacağı için vardıkları sonuçlar aşağıda çıkarılmıştır:

1. Bilge ŞEN, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul’da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

³² Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 225.

³³ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, Dem yay., İstanbul 2019, s. 75.

³⁴ Saliha Hallaç ve Fatma Öz, “Aile Kavramına Kuralsal Bir Bakış”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 6 (2), 2014, s. 142.

³⁵ DİB Hukuk Müşavirliği, *Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi*, s. 1, [hukukmüsavirliği.diyane.gov.tr 20.08.2022 14.00].

³⁶ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Aile ve Dini Rehberlik Büro/Merkezler-Tanıtımı*, s. 1, [dinhizmetleri.diyane.gov.tr/Documents/aile%20görev.pdf 20.08.2022 14.00].

Çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Çalışma, din-toplum-aile ilişkisi ve Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının (AİRB) kuruluşu ve İstanbul Müftülüğü AİRB'ye sorulan soruların danışan yönünden değerlendirmesini konu edinmektedir. Çalışmada, büroya sorulan sorular üzerinden İstanbul'da ailenin oluşu ve buna etki eden temel unsurlar ve İstanbul'da ailenin parçalanma sebepleri tespit edilmiştir. Çalışmada; evli bireylerin bekârlara nazaran aile ile ilgili daha çok soru sorduğu, aileye yönelik sorulara cevap verme konusunda büronun aktif rol aldığı, kadınların erkeklere göre büroya daha fazla soru sorduğu, ilkökul ve lise düzeyindeki bireylerin büroya daha fazla başvurduğu, büroya danışan bireylerin çoğunluğunun 25 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu, danışanların büyük çoğunluğunun büroya yüz yüze soru sorduğu vb. farklı sonuçlara ulaşılmıştır.³⁷

2. Tuba Kevser ŞAHİN, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, psikolojik danışmanlık ve dini danışmanlık kavramları ve AİRB'nin bu alandaki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye genelinde büroya başvuran danışanların büyük çoğunluğunun 23 yaş ve üzeri olduğu, kadınların erkeklere oranla büroya daha fazla danıştığı, danışanların büyük çoğunluğunun büroya yüz yüze gelerek soru sorduğu, evli bireylerin bekârlara nazaran sayısal olarak fazla olduğu, kartekslerin yeteri kadar doldurulmadığı vb. bazı hususlar zikredilmiş ve elde edilen sonuçlar için öneriler sunulmuştur.³⁸

3. Zehra YILDIZ, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011.

Çalışma giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, Kırşehir AİRB'ye gelen sorular kartekslere göre sınıflandırılmış ve konu başlıklarına göre istatistiksel dağılımı yapılmıştır. Sonuç olarak, büroya başvuru yapan bireylerin çoğunluğunun

³⁷ Bilge Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

³⁸ Tuba Kevser Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

kadın olduğu ve bu kadınların çoğunluğunu ise ev hanımlarının teşkil ettiği, büroya en fazla ‘aile’ ana konusu altında sorular sorulduğu, il genelinde aile içi şiddet ile ilgili soruların çok olduğu ve ailenin korunması yönünde çeşitli çalışmaların yapılması gerektiği ifade edilmiştir.³⁹

4. Necla YILMAZ, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2012.

Çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, Çorum AİRB’nin faaliyetleri, din psikolojisi ve dini danışmanlık yönünden incelenmiştir. Sonuç olarak, büroya başvuru yapanların büyük kısmının 25 yaş ve üzeri olduğu, kadınların erkeklere göre daha fazla başvuru yaptığı, başvuruların çoğunluğunun yüz yüze yapıldığı, soruların ‘aile içi iletişim’ konusunda yoğunlaştığı, büro personelinin din psikolojisi ve dini danışmanlık hususlarında eğitimler alması gerektiği, kurum tarafından danışan bireylere aile ve evlilikle ilgili eğitimler verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁰

5. Ömer ÖZDEMİR, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitimine Katkısı (Adana İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2013.

Çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Çalışma Adana AİRB’ye sorulan soruları yetişkin din eğitimi açısından incelemiştir. Sonuç olarak, aile kurumunun yaşadığı sıkıntılara değinilmiş ve kadınların mağduriyet yaşadığı ifade edilmiştir, çalışma yapılan ilde yaşayan bireylerin bürodan yeterince haberdar olmadığı, büroya danışanların çoğunluğunun telefon vasıtasıyla görüşme yaptığı, ‘aile içi problemler’ konusunda sorulan soruların diğerlerinden fazla olduğu, danışanların büyük çoğunluğunun kadın olduğu ve bunların büyük kısmının ev hanımlarından oluştuğu, büronun halka tanıtılmasının yapılması gerektiği, büro personeline dini danışmanlık konusunda eğitimler verilmesi gerektiği, büro

³⁹Zehra Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011.

⁴⁰Necla Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2012.

personelinin çalışmalarına kaynaklık edecek eserler hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir.⁴¹

6. Selçuk GENÇ, *Toplumsal Kurum Olarak Dinin Aile Kurumundaki Yeri Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çankaya Müftülüğü Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2015.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma, Ankara Çankaya AİRB'nin, aile üzerindeki etkilerini incelemektedir. Sonuç olarak, DİB'in bürolara istihdam sağlaması ve büroların fiziki şartlarının düzeltilmesi için bütçe ayırması, büroların tanıtımın yapılması, büro personelinin yeterliliğinin artırılması gerektiği, büroya çoğunlukla 'aile içi şiddet, alkol, madde bağımlılığı ve kadın' hususlarında sorular sorulduğu ifade edilmiştir.⁴²

7. Salih AYBEY, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analizi ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, Doktora Tezi, Isparta 2015.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma, Afyonkarahisar, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla ve Uşak illerindeki ADRB'leri kapsamaktadır. Bu illerdeki ADRB'lere yapılan başvuruların demografik dağılımı verilmiştir. Sonuç olarak, bürolara başvuranların büyük çoğunluğunun kadın olduğu, karı-koca birlikte yapılan başvuruların çok az olduğu, danışanların yarısından fazlasının 25 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu, bürolara başvuranların çoğunluğunu evli danışanların teşkil ettiğini, eğitim düzeyi olarak ilkokul ve ortaokul düzeyindeki bireylerin büroya daha fazla başvuru yaptığı, danışanların sorularını çoğunlukla telefon ile sorduğu, 'aile, evlilik ve nikâh' ile ilgili soruların diğer konulardan daha fazla sorulduğu, kartekslerin doldurulmasında personelin yeterince hassasiyet göstermediği ifade edilmiştir.⁴³

⁴¹ Ömer Özdemir, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitime Katkısı (Adana İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2013.

⁴² Selçuk Genç, *Toplumsal Kurum Olarak Dinin Aile Kurumundaki Yeri Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çankaya Müftülüğü Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2015.

⁴³ Salih Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta 2015.

8. Yasemin ANGIN, *Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psiko sosyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2016.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma, ADRB'lerde görev yapan personelin yeterliliğini dini danışmanlık ve rehberlik açısından incelemektedir. Sonuç olarak, büroya gelen vatandaşların büro personeli tarafından sorularının cevaplandığı ancak dini danışmanlık hususunda yeterince önem verilmediği, büro personeline dini danışmanlık ve rehberlik konularında eğitimler verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁴

9. Ezgi ÖZTÜRK, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2019.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma, Antalya ADRB'nin aile bütünlüğüne katkısını incelemektedir. Sonuç olarak, büroya çoğunlukla aile ve boşanma ile ilgili soruların sorulduğu, büroya danışanların büyük kısmının kadınlardan oluştuğu, büroya danışanların sorularını çoğunlukla telefon ile sorduğu, büroya danışanların neredeyse tamamına yakınının 19 yaş üzeri bireylerden oluştuğu, büroya danışan kadınların çoğunluğunun ev hanımlarından oluştuğu, büroya evli bireylerin sayısının fazla olduğu, ilkökul ve lise düzeyindeki bireylerin büroya daha fazla soru sorduğu, özellikle 'aile, nikâh ve boşanma' konularında soruların sorulduğu ifade edilmiştir.⁴⁵

10. Zehra TUNCEL, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

⁴⁴ Yasemin Angın, *Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2016.

⁴⁵ Ezgi Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2019.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışma Ankara ADRB'yi yetişkin din eğitimi açısından incelemektedir. Sonuç olarak, 'evlilik, nikâh ve boşanma' konularındaki soruların fazla olduğu, büro personeline dini rehberlik ve danışmanlık konularında eğitimler verilmesi gerektiği, büroya başvuruların çoğunlukla telefon ile yapıldığı, büroya danışanların büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu, danışan bireylerin önemli kısmının 25 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu, büroya danışanların önemli çoğunluğunun evli bireylerden oluştuğu ifade edilmiştir.⁴⁶

11. Salih AYBEY, "Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (2)*, İstanbul 2015, s. 137-152.

Makale, giriş bölümünde din, dinin toplum üzerindeki etkisi ve DİB'in din hizmetlerine kısaca değinmiştir. Devamında 'dini danışmanlık' olgusu, tanımsal ve tarihi süreç eşliğinde ele alınmıştır. ADRB'nin kuruluş ve tarihçesi ele alındıktan sonra, büroların işlevi, amacı ve önemine yer verilmiştir. Dini danışmanlık bağlamında ADRB ele alınmış ve bazı kıyaslamalar yapılmıştır. Sonuç olarak, büro faaliyetlerinin dini danışmanlık uygulamasının kurumsal olarak ülkemizde ilk örneği olduğu ve bu nedenle büro personeline konu ile ilgili eğitimler verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁷

12. Yasemin ANGIN ve Nurullah ALTAŞ, "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psiko sosyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 (2)*, Adana 2018, s. 661-689.

Makale, dinin fertler üzerindeki etkisi ve DİB'in din hizmetleri içerisinde ADRB'lerin dini danışmanlık ve rehberlik kapsamındaki faaliyetlerine değinmiştir. Büroya danışanların çoğunlukla 'fikhî sorular' sorduğunu bundan sonra ikinci sırada 'evlilik, nikâh ve boşanma' konularında sorular sorulduğu ifade edilmiştir. Sorulardan bazı örnekler verilerek sorularla ilgili bir çeşit vaka analizi

⁴⁶ Zehra Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

⁴⁷ Salih Aybey, "Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (2)*, İstanbul 2015, s. 137-152.

değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç olarak, büro personelin sorulara cevap verdiği ancak dini danışmanlık hususunda yeterince hassasiyet göstermediği, büro personeline dini danışmanlık ve rehberlik konularında eğitimler verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁸

13. Cengiz MÜRSEL ve Fatma ONUR, “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Problemlere Dini Danışmanlık ve Rehberliğin Katkısı (Bingöl Örneği)”, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (2) (ANTAKİYAT)*, Hatay 2020, 2. 231-255.

Makale, aile, nikâh ve evlilik olguları ve bunların sahih kaynaklar eşliğinde açıklanmasıyla başlamıştır. Çalışmada nicel yöntemin benimsendiği belirtilmiştir. ADRB’lerin kuruluş ve tarihçesi verildikten sonra dini danışmanlık olgusu ele alınmıştır. Çalışmanın bulguları konu bazlı ele alınmış ve nikâh ve boşanma konularında daha fazla soru sorulduğu ifade edilmiştir. Bunlardan sonra ‘evlilik öncesi, eş seçimi, nişan’ konularında sorular sorulduğu ifade edilmiştir. Az sayıda da olsa ‘aldatma’ başlığı altında da soruların büroya sorulduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak, başvuru yapanların çoğunluğunun kadın olduğu, soruların çoğunlukla ‘talak, boşanma’ ve bu konu ile ilişkili olduğu, danışmanlara çeşitli seminer ve eğitimlerin kurum tarafından verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁹

14. Hatice KILINÇER, “Aile, Psikoloji ve Din: Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (ADRB) Çalışanlarına Yönelik Psiko-Eğitim Örneği”, *Diyanet İlmi Dergi 58*, Ankara 2022, s. 1491-1516.

Makale, ailenin tanımı, yapısı ve gerekliliğiyle, dinin aile üzerindeki etkisini ele alarak başlamıştır. Devamında ADRB’lerin kuruluş ve tarihi süreci, amacı, misyonu ve görevleri işlenmiştir. Büro personelinin mesleki yeterliliği ve eğitim ihtiyaçlarını ele alan araştırmacı, psiko-eğitimin içeriğini izah ederek açıklamaktadır. Büro personelinin psiko-eğitim açısından değerlendirme ve psiko-eğitim açısından

⁴⁸ Yasemin Angın ve Nurullah Altaş, “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 (2)*, Adana 2018, s. 661-689.

⁴⁹ Cengiz Mürsel ve Fatma Onur, “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Problemlere Dini Danışmanlık ve Rehberliğin Katkısı (Bingöl Örneği)”, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (2) (ANTAKİYAT)*, Hatay 2020, s. 231-255.

büro personeline hizmet içi eğitimler verilmesi gerektiği bulgular eşliğinde sunulmaktadır.⁵⁰

15. Ahmet KAŞDİBİ, “Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 12 (2), 2023, s. 845-866.

Makale, aile olgusunu ve ADRB’lerin kuruluş ve tarihçesini ele almaktadır. İstanbul genelinde büroya danışan vatandaşların soruları DİB’in karteks kayıtları yapılırken kullandığı 8 ana konu ve kırk alt başlık dikkate alarak sınıflandırılmıştır. Bürolara, kadınların erkeklerden fazla soru sorduğu, lise düzeyinde eğitim almış bireylerin büroya daha fazla danıştığı vb. bulgulara yer vermiştir. Sonuç olarak, ADRB’lerin, aile içi sorunların çözülmesi hususunda toplum nezdinde bir karşılığı olduğu bu nedenle bürolara ve büro personelin çalışma verimliliğinin artırılması için resmi ve hukuki gerekli çalışmaların yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁵¹

16. DİB Komisyon, *Aileye İlişkin İstişare Toplantısı Sunum ve Müzakereler Kitabı*, 20-22 Aralık 2008 Ankara, TDV yay., Ankara 2009.

DİB, aileye yönelik sorular üzerine çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bunlardan özellikle ilk sempozyum çalışmasını örnek olarak vermekle yetiniyoruz.

DİB, Aralık 2008 yılında Ankara Kızılcahamam’da düzenlenen *Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı* adlı sempozyumda ‘aile hayatı, aile sorunları, Türkiye’de aileye yönelik yürütülen hizmetler, DİB’in aile sorunlarına yönelik çözüm önerileri, çocuk-ebeveyn ilişkisi, risk altındaki çocuklar, çocuk istismarı, problemlili çocuk, aileyi tehdit eden unsurlar, medyanın aile üzerindeki etkisi, boşanmayla ilgili soruların değerlendirilmesi, boşanma ve boşanma sebepleri ve boşanmanın aile üzerindeki etkisi” vb. konular alanında uzman araştırmacılar marifetiyle sunulmuş ve bunlar üzerine çeşitli müzakereler gerçekleştirilmiştir. Sempozyumun değerlendirme kısmında kısaca, aileye ilişkin sorunlar üzerinde durularak bu konularda farkındalık oluşturmak amaçlandığı, özellikle ‘kadın ve

⁵⁰ Hatice Kılınçer, “Aile, Psikoloji ve Din: Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (ADRB) Çalışanlarına Yönelik Psiko-Eğitim Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi* 58, Ankara 2022, s. 1491-1516.

⁵¹ Ahmet Kaşdibi, “Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 12 (2), 2023, s. 845-866.

çocuk' algısının toplum nezdinde yaşadığı olumsuz durumların düzeltilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁵²

DİB'in aile özelinde yaptığı pek çok çalışma bulunmaktadır. Son olarak 2023 yılında “*Uluslararası Gelecekte Aile Sempozyumu*” düzenleyeceğini duyurmuştur. Dolayısıyla bu faaliyetleriyle DİB'in, aile kurumuyla ilgili çalışmalarına devam ettiği anlaşılmaktadır.⁵³

⁵² DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, (Yayına hazırlayanlar: İlker Çalışkan, Hasan Mollaoğlu ve Muhammed Acar), *Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı-Sunum ve Müzakereler-*, (2022 Aralık 2008), DİB yay., Ankara 2009.

⁵³ DİB, *Uluslararası Gelecekte Aile Sempozyumu*, <http://gelecekteaile.erdogan.edu.tr/>.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Bu başlık altında, yetişkin din eğitimi kavramını tam anlamıyla açıklığa kavuşturmak amacıyla, bu kavramla ilişkili olan, yetişkin, eğitim, yetişkin eğitimi, din, din eğitimi ve bu kavramlar ışığında yetişkin din eğitimi tanımları ele alınmıştır. Yetişkin din eğitiminin tarihi süreci de yetişkin eğitiminin tarihçesiyle birlikte incelenmiştir.

1.Yetişkin Din Eğitimi

Yetişkin din eğitimi, yetişkin eğitiminin alt birimi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla yetişkin din eğitiminin daha iyi anlaşılması için, yetişkin din eğitimi terkininde bulunan tüm kavramların açıklanması gerekmektedir. Bu maksatla bu bölümde ‘yetişkin’, ‘eğitim’, ‘yetişkin eğitimi’, ‘din’, ‘din eğitimi’ kavramları açıklandıktan sonra ‘yetişkin din eğitimi’ tanımı ele alınmıştır. Zira yetişkin din eğitiminin ne olduğunun tam anlamıyla ortaya konulması için, bu kavramla ilişkili olan diğer kavramların anlamlarının kapsamının belirlenmesi gerekmektedir.

Yetişkin, “*Üretebilecek olgunluğa ulaşmış, özyönetimli benliğe sahip, kültürel, hukuki, dini rollerini icra etme ve bu rollerin getirdiği sorumlulukları alma seviyesine ulaşmış, 17 – 21 yaş üzerinde olup, zorunlu öğrenme dışına çıkmış kişi*”⁵⁴ olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde, yetişkin kavramı biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve hukuki olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, biyolojik olarak, “*yetişme, olgunlaşma ve evlenme yaşına ulaşma*”, psikolojik olarak, “*ruh ve duygu bakımından olgunluğa erme*”, sosyolojik olarak, “*toplumsal sorumluluklarını bilme*”, hukuki olarak, “*kanunların belirttiği yaşa ulaşmış olma*”⁵⁵ olarak açıklanmaktadır. Dini olarak ise, “*dini sorumlulukları yüklenme seviyesine erişmiş kimse*” olarak izah edilmektedir.⁵⁶ Eğitim açısından, “*beden ve düşünce bakımından olgunluğa erişmiş kimse*”⁵⁷ ve “*zorunlu eğitim dışına çıkmış, olgunlaşmış, uygun davranabilen ve*

⁵⁴ Hafize Esra Kurt, *Diyanet Aylık Dergisinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 8.

⁵⁵ Firdevs Güneş ve Tanju Deveci, *Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme*, Pegem Akademi yay., 10. Baskı, Ankara 2022, s. 2.

⁵⁶ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 175.

⁵⁷ İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, s. 4.

bağımsız olabilen birey”⁵⁸ olarak açıklanmaktadır. Bu çalışma, yetişkin din eğitimi konu edinmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada, yetişkin kavramı, eğitim açısından ele alınmıştır.

Eğitim kelimesi, Türkçe bir kelime olan, “*eğmek*” kökünden gelmektedir. İnsan için kullanıldığında ise, “*eğmek, insanın davranışında, inanıp benimseme ile bir değişiklik meydana getirme (davranış değişikliği)*”⁵⁹ anlamında kullanılmaktadır. Genel anlamda ise eğitim, “*fert açısından ilk defa anne karnından başlayıp, toplumun oluşmasında ilk insanla başlayan; insanın hayatının son bulmasıyla, toplumsal olarak da kıyametle son bulan, süreğen, gelişme ve değişme süreci*”⁶⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma da, eğitim ‘*istendik davranış*’ değişikliği olarak ele alınmakta ve bu kavramın yetişkin din eğitimiyle ilgisi nedeniyle ele alınmaktadır.

İslam kültüründe, genellikle öğretimin karşılığı olarak ‘*talim*’, eğitimin karşılığı olarak ‘*terbiye*’⁶¹ kullanılmaktadır. Bu nedenle talim ve terbiye kavramlarını da kısaca izah edeceğiz. Sözlükte “*bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, bir nesnenin şekli zihinde oluşmak ve nesneyi gerçek haliyle bilmek*” anlamına gelen ilim kökünden türeyen ta’lim “*birine bilgi öğretmek, ders okutmak*”⁶² anlamlarına gelmektedir. Arapça asıllı bir kelime olan “*terbiye*” ise, lügat yönünden (Rabeve) kökünden gelir.⁶³ Tef’il babından olan ‘*terbiye, yetiştirme, kabiliyetlerini geliştirme; bilgi, saygı ve edep öğretme, iyi ahlak, nezaket, görgü*’ gibi manalar için kullanılır.⁶⁴ Terbiye; kişinin beden ve ruhen sahip olduğu tekâmülü temin etmek, kabil olduğu kadar hüsün ve kemale eristirebilmektir.⁶⁵ Talim kelimesi genel olarak, “*bilgi kazandırma ve bu bilgiyi hafızada saklama, yeri geldiğinde de hatırlama*” anlamlarında kullanılmaktadır. Terbiye ise “*insanda mevcut bütün kabiliyetlerin*

⁵⁸ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 175.

⁵⁹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi yay., Ankara 1988, s. 10.

⁶⁰ Alipaşa Ayas, “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Haluk Özmen ve Durmuş Ekiz, Pegem Akademi yay., Ankara 2013, s. 4-5.

⁶¹ Ziya Kazıcı ve Halis Ayhan, “Tâlim ve Terbiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 515.

⁶² Kazıcı ve Ayhan, “Talim ve Terbiye”, s. 515.

⁶³ İbrahim Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Türkiye Dayanışma Vakfı yay., İstanbul 1982, s. 27.

⁶⁴ Nureddin Turgay, “Terbiye”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Haz. Ahmet Ağırakça, Şamil yay, İstanbul 2000, C. VIII, s. 58.

⁶⁵ Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, s. 28.

dikkate alınarak bunların geliştirilmesi ve yönlendirilmesi” kast edilmektedir.⁶⁶ Kur’an-ı Kerim’de ise, eğitim ‘*Rab*’ kelimesi ile ifade edilmektedir.⁶⁷ “*Rab, yaratanın yarattığına doğru yolu göstermesi (irşat ve ihdası) anlamına gelmektedir”* Nitekim konunun önemi Kur’an’da şöyle dile getirilmiştir; “*Oku! İnsana bilmediklerini öğreten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.*”⁶⁸

Yetişkin eğitimini inceleyen bilime ise, Yunanca olarak kelime anlamı ‘*adam*’ anlamına gelen “*andros*” ve eğitim anlamına gelen “*agein*” kelimesinden türetilen andragoji ismi verilmektedir.⁶⁹ Özellikle Malcolm Shepherd Knowles ile bağdaştırılan bu bilim, yetişkin eğitimi ile ilgili teori çalışmalarında kendine yer edinmiştir. Buna göre yetişkinler çocuklardan farklı öğrenmektedir. Bundan hareketle bu yaklaşım evrimini devam ettirerek günümüz ‘*Yetişkin Eğitim Bilimlerinin*’ esaslarını oluşturmuştur.⁷⁰ Androgojik yaklaşıma göre tespit edilen verilere göre;

1. Yetişkin birey, bir konuyu öğrenmeden önce o konu hakkında bilgi sahibi olmak ister, neden öğrenileceğini ve bunun faydasını da bilmek ister.
2. Kendi yaşamının sorumluluğunu aldığı için yetişkin kimse bu yaklaşımda “bağımsız öğrenen” olarak isimlendirilmiştir.
3. Yetişkinler, tecrübeleri nedeniyle öğrenme alanında hazır bulunuşluğa sahiptirler.
4. Bireysel olarak yaş, cinsiyet, eğitim vb. gibi çeşitli durumlar nedeniyle farklılıklar vardır. Yetişkin kimse öğreneceği bilgiyi faydacı bir yaklaşımla analiz eder. Bu nedenle öğrenmeye tamamen hazırdırlar.
5. Yetişkinler öğrenim esnasında genel olarak hayatı merkeze alır ve öğrendiklerinin hayata yansımaları beklentisi içerisindedirler.

⁶⁶ Kazıcı ve Ayhan, “Talim ve Terbiye”, s. 516.

⁶⁷ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili I-X*, Çelik yay., İstanbul 2017, C. I, s. 76.

⁶⁸ Alak, 96/ 3-5.

⁶⁹ Deniz Yayla, *Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi*, MEB Kaynak Kitaplar Dizisi, TC MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED), Ankara 2009 s. 33.

⁷⁰ Dilay Teke, *Bilgi Toplumunda Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi: Öğretmenlerin Meslekî Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma*, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2020, s. 45.

6. Bireysel veya meslekî beklentiler bireyi öğrenme açısından motive etmektedir.⁷¹

İnsanlığın başından beri insanoğlu, hayatını idame ettirebilmek adına çeşitli şekillerde mücadele vermiştir. Bu mücadelenin her safhasında kendi lehine sonuç çıkarmayı da başarmıştır. Böylece elde edilen tecrübe ve deneyimlere dayalı olan öğrenmeler diğer insanlarla paylaşılmıştır. İşte böylece insanoğlunun öğrenme serüveni de başlamıştır. Ne var ki eğitim tarihi eski olmasına rağmen yetişkin eğitimi ise, modern dönemde daha çok ele alınmıştır. Yetişkin eğitimi dini faaliyetlerle ortaya çıkmıştır.⁷² Bu çalışmada, yetişkin eğitimi, yetişkin din eğitimi tanımının açıklığa kavuşturulması amacıyla ele alınmıştır.

Arapça ‘deyn’ kökünden mastar veya isim olarak kabul edilen din, “*âdet, durum, ceza, mükâfat ve itaat*” olarak isimlendirilmektedir. Din, İslam bilginleri tarafından genel olarak “*akıl sahipleri için gönderilmiş ilahi kanunlar bütünü*” olarak tanımlanmaktadır. Diğer dinlerdeki özelliklerde göz önüne alınıp bir din tanımı ortaya konulmak istendiğinde ise; Din, tabiatüstü veya insanüstü varlıklara inanma, kutsal ile kutsal olmayı ayırmaya yarayan kurallar bütünü, hayat ve ölüm ötesi görüşleri açıklamaya yarayan olgu veya bir gruba (dini cemaate) mensubiyetin bulunması şeklinde izah edilmektedir.⁷³ Din, inananlarda iyi ve güzel davranış değişikliğini amaçlamaktadır, bu çalışmada, din kavramı bu yönüyle ele alınmakta ve bu kavramın yetişkin din eğitimiyle ilgisi açıklanmaktadır.

Din eğitimi, din ve eğitim kavramlarından meydana gelen bir tamlamadır. Yukarıda ifade edildiği üzere hem din hem de eğitim insana olumlu davranış kazandırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla din eğitiminin de bu amaçlar doğrultusunda tanımlanması gerekmektedir.⁷⁴ Bu bağlamda din eğitimi, “*fertlerin dini davranışlarında kendi yaşantılarıyla ve kasıtlı olarak istedik yönde davranış geliştirme süreci*”⁷⁵ olarak izah edilmektedir. Bu çalışmada, din eğitimi kavramının yetişkin din eğitimiyle ilişkisi ele alınmıştır.

⁷¹ Teke, *Bilgi Toplumunda Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi: Öğretmenlerin Meslekî Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma*, s. 45-46.

⁷² Yayla, *Türk Yetişkin Eğitimi Sisteminin Değerlendirilmesi*, s. 1-2.

⁷³ Tümer, “Din - Genel Olarak Din-”, C. IX, s. 312-320.

⁷⁴ Keyifli, “Eğitim ve Din”, s. 118.

⁷⁵ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 25.

Yetişkin din eğitimi, ‘*yetişkin eğitimi*’ ve ‘*din*’ kavramlarından oluşan bir tanımlamadır. Dolayısıyla bu kavram ‘*din*’ ile ‘*yetişkin eğitimi*’ tanımlarından etkilenmekle birlikte, bu ikisinde de farklı bir olgudur. Aynı zamanda eğitim biliminde bir alt disiplin olarak kabul edilmektedir.⁷⁶

Yetişkin din eğitimi, “*Yetişkinlere ve okul dışındakilere örgün eğitim dışında ya da yanında din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca yetişkinlerin dini bilgilerini arttırmak, dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı din eğitimidir*”⁷⁷ ve “*Örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında halkı din konusunda aydınlatmak, onları batıl inanç ve hurafelerden arındırmak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi özelliklerini bireylere kazandırmak ve ibadetlerin usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere değişik mekânlar da yapılan etkinlikler bütünüdür*”⁷⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda, yetişkin din eğitimi, “*Gelişim sürecinde olması gereken zamanda dini bilgileri alamamış olan veya bir şekilde dini bilgiye ihtiyaç duyan kadın erkek her yaştan insana yönelik örgün eğitim kapsamı dışındaki din eğitimidir*”⁷⁹ olarak izah edilmektedir. Farklı bir tanımda yetişkin eğitimi, “*Örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretimi dışında halkı din konusunda aydınlatmak, onları batıl inanç ve hurafelerden arındırmak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi ilkelerini bireylere kazandırmak ve ibadetlerini usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere farklı mekânlarda yapılan etkinlikler*.”⁸⁰ Ayrıca örgün olarak öğrenci konumunda olmayan ancak dini bilgiye ihtiyaç duyan ve din eğitimi almak isteyen bireylerin talepleri doğrultusunda, yaş ve cinsiyet gibi sınırlamalara tabi olmaksızın, isteyen her bireyin istifade edebileceği etkinlikler olarak da tanımlayanlar bulunmaktadır.⁸¹

⁷⁶ Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 2002, s. 14; Mustafa Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, DEM yay., 4. Baskı, Ankara 2020, s. 38.

⁷⁷ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 225.

⁷⁸ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, s. 75.

⁷⁹ Suat Cebeci, “Yetişkinlerin Din Eğitimi”, *Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Derneği*, (https://ebsad.org/img/20140407_4769250751.pdf), s. 1-5, [20.08.2021, 13.30].

⁸⁰ Recai Doğan, “Yaygın Eğitimin Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker yay., Ankara 2012, s. 270.

⁸¹ Abdurrahman Dodurgalı, “Yetişkin Din Eğitimi Modeli”, *Yetişkin Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Ed. Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 368.

Verilen tanımlar bağlamında, yetişkin din eğitiminin yaygın eğitim çerçevesinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Genel olarak yetişkin din eğitimi, örgün eğitim almayan ya da bu konuda ihtiyaçlarını karşılayamamış yetişkin bireylerin, İslam dinini öğrenmeleri amacıyla, onların ihtiyaç ve taleplerine yönelik sunulan eğitim faaliyetleri olarak açıklanmaktadır.

Yetişkinlere verilen din eğitimi; alan, konu, amaç, teori ve ilkeleriyle birlikte metotlarını ve alandaki teorilerle uygulamalar arasında bulunan ilişkileri araştırması ve incelemesinden dolayı yetişkin din eğitimi ‘*yetişkin eğitiminin alt dalı olan bir disiplin*’ olarak kabul eden araştırmacılarda bulunmaktadır.⁸²

Yetişkin din eğitimi, “*hayat boyu*” ya da “*yaşam boyu*” anlayışından yola çıkarak⁸³ yetişkinlerin dini yaşayışı ile ilgili hayatın içinden her konuyu inceleme alanı olarak ele almaktadır. Mesleği dinle alakalı olan kişilerin kendi alanlarında gelişimi için uygulanan hizmet içi eğitim ve programları da bu alanla ilgilidir. Bunun yanında bireyin arkadaş, aile ve sosyal çevresinde kısaca sosyal hayatında alacağı rollerde problemlerle başa çıkması konusunda yardımcı olabilecek teknik ve manevi bilgileri edinmesine fırsat veren eğitim programları da bu alana dâhil edilebilir.⁸⁴ Yetişkin din eğitiminde amaç, “*bireyin ruh, beden, duygu ve zihin dinamizmini bozmadan, onu kendi iç dünyasında tutarlı, sorumluluklarının bilincinde ve başarılı olarak topluma kazandırmak*”tır.⁸⁵

2.Yetişkin Din Eğitiminin Tarihsel Süreci

Yetişkin eğitiminin tarihi ilk insanla başlamaktadır.⁸⁶ Zira insanın olduğu her yerde hayatın devamı için eğitime ihtiyaç vardır. Eğitim tarihinin ilk dönemleri incelendiğinde, önemli şahsiyetlerin hepsinin çocuklardan öte yetişkin eğitimiyle ilgilendiği görülecektir. Örneğin, Eski Çin’de Konfüçyüs ve Lao-Tze yetişkinlerin hocasıdır.⁸⁷ İsrail oğullarına gönderilen tüm peygamberler, Antik Yunan filozofları ve

⁸² Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 156; Ayrıca bkz.: Suat Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*8 (19), DEM yay., İstanbul 2010, s. 57.

⁸³ Doğan Cüceloğlu, *Mış Gibi’ Yetişkinler - Yetişkin Çocuklar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 364.

⁸⁴ Akgül, *Yetişkin Din Eğitimi Açısından Dini İletişim ve Sabır Değeri*, s. 16.

⁸⁵ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, s. 75.

⁸⁶ Cahit Baltacı, “Eğitimin Tarihi Gelişimi”, *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu (28-29 Ocak 1995)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yay., İstanbul 1995, s. 136.

⁸⁷ Çiğdem Dürüşken, *Quintilianus’da Çocuk ve Yetişkin Eğitimi; Ve Günümüzle Bağlantıları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1990.

Hız. Muhammed (s.a.s.) hep yetişkinlere hitap etmiş öncelikle onları eğitmişlerdir. Ancak 12. yüzyıldan itibaren çocuklara yönelik okulların açılmasıyla eğitimin öncelikli öznesi çocuk olmuş ve pedagoji merkeze alınmaya başlamıştır. Bununla birlikte sanayi devriminden sonra yetişkinlere yönelik çeşitli yasalar ve sosyal reformlarla birlikte pek çok bilimsel alanda yetişkinler ve yetişkinlik dönemiyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.⁸⁸

Sistemli olarak yetişkin eğitimi çalışmaları, 1920'li yıllarda İngiltere'de 1930'lu yıllarda ise, ABD'de başlamıştır. 1919 yılında İngiltere'de "Yetişkin Eğitimi Komisyonu" kurulmuştur. Bu kurul aynı yayınladığı raporunda, "eğitimin ayrıcalıklı insanlar için lüks bir ihtiyaç olmadığı her vatandaşın ön şart olmaksızın 'yaşam boyu' öğrenme ilkesi gereğince bundan istifade etmesi gerektiği" ifade edilmiştir.⁸⁹ 1929-1848 yılları arasında "Yetişkin Din Eğitimi" dergisinde yetişkin eğitimcilerinin gözlem ve deneyimlerine dayanan, araştırma makaleleri yayınlanmıştır. Bu alanda ilk eser ise, Malcolm S. Knowles'in "Yetişkin Eğitimi" adlı kitabıdır.⁹⁰

Yetişkin eğitimi, 19. yüzyıldan sonra örgütlü bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından düzenlenen konferanslar ile yetişkin eğitimi tartışılmaya başlanmıştır. UNESCO 1949'da Danimarka'da, 1960'da Kanada, 1972'de Japonya, 1985'de Paris ve 1997'de Hamburg'da geniş katılımlı uluslararası konferanslar düzenlemiştir.⁹¹

UNESCO yetişkin eğitimini, "on beş ve üzeri yaşlarda olup örgün eğitimin (okul-üniversite vb.) dışında bulunan bireylerin yararlanması için, fertlerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak düzenlenen eğitim" olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda yetişkin eğitimi, "Toplum tarafından yetişkin kabul edilen bireylerin yeteneklerini geliştirmek, bilgi ve becerilerini arttırmak, mesleki ve teknik niteliklerini ilerletmek, kişisel gelişimlerine katkı sağlamak, ayrıca dengeli ve

⁸⁸ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 29-31.

⁸⁹ Okçabol, *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)*, s. 82; Ahmet Duman, *Yetişkinler Eğitimi*, Ütopya yay., Ankara 2000, s. 32.

⁹⁰ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 31.

⁹¹ Meral Uysal, Ahmet Yıldız, "Türkiye'de Halk Eğitimi/Yetişkin Eğitimi Alanının Kurumsallaşma Sorunları", *Bildiri: XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28-30 Eylül 2006; Ayrıca bkz.: Ahmet Yıldız ve Meral Uysal (der), *Yetişkin Eğitimi*, İstanbul 2013, s. 34.

*bağımsız bireyler olarak sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerini sağlamak adına onlara kazandırılacak tutum ve davranış değişikliği meydana getirecek eğitim süreçleri” olarak açıklanmaktadır.*⁹²

Başlangıçta dini amaçlı başlayan etkinlikler sanayi devrimiyle birlikte işçilerin eğitilmesi ve mesleki becerilerine yönelik olarak şekillenmiştir.⁹³ Zira sanayi devrimi ile birlikte kalifiye personele olan ihtiyaç her alanda kendini göstermiştir. Böylece hızlı bir şekilde özellikle İngiltere ve Avrupa olmak üzere birçok yerde yetişkinlere dönük eğitim merkezleri açılmaya başlanmıştır. Londra’da 1823 yılında açılan Mekanik Enstitüsü, 1854’te Çalışan İnsanlar Koleji (WPC) ve bunları sosyal alanda takip eden papaz okulları bunlara örnektir. Ayrıca üniversiteler de kendi bünyesinde sanatsal, tekniksel ve dini okullar açmıştır. Özellikle Cambridge Üniversitesi bununla yetinmeyip üniversite dışında da yetişkinlere yönelik meslek okulları açmıştır. 1905 yılında ise İşçilerin Eğitimi Derneği (Workers Educational Association –WEA-) kurulmuş ve çalışanların da eğitim hayatına katılması sistematize edilmiştir. Buradan ayrılan bir grup daha sonra İşçi Okulu’nu kurmuştur. Devam eden yıllarda ise, Oxford Üniversitesi’nde birebir eğitim başlamıştır.⁹⁴

Afrika’da ise, yetişkin eğitimi daha çok 20. yüzyılın ortalarında ivme kazanmış olup özellikle, Tanzanya Başbakanı Julius Nyerere’nin “*çocukların büyümesini bekleyecek kadar vaktimiz yok!*” sözü üzerine yetişkin eğitimi, okuma ve yazmayı yaygınlaştırmak ve ulusal birliği sağlamak üzere bir anahtar rolü üstlenmiştir. İlkokul mezunu kırsal insanına bir takım yetenek ve beceri kazandırmak üzere Kenya’da Taşra Teknik Okulu ve bir başka Afrika ülkesi Botswana’da Tugaylar isimli yetişkin eğitim merkezleri kurulmuştur. Latin Amerika’da da özellikle Brezilya olmak üzere birçok ülkede aynı zamanda yetişkin eğitim uygulamaları ivme kazanmıştır. Özellikle Endüstriyel ve Kültürel eğitim veren Brezilya merkezli Ulusal Endüstriyel Öğrenme Servisi (SENAI) ve Kolombiya’da kurulan Popüler Kültür Hareketi (ACPO) yetişkin eğitimi faaliyetleri konusunda Afrika’da çalışmalar yapmışlardır.⁹⁵

⁹² Güneş ve Deveci, *Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme*, s. 30.

⁹³ Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 18-19.

⁹⁴ Güneş ve Deveci, *Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme*, s. 31.

⁹⁵Yayla, *Türk Yetişkin Eğitimi Sisteminin Değerlendirilmesi*, s. 1-2.

İslam'da ise, yetişkin din eğitimi, Kur'an'ın nüzülü ile başlamaktadır. Hz. Muhammed'e gelen ilk vahyin: “*Yaratan Rabbinin adıyla oku!*”⁹⁶ olması ve ardından “*O, insana bilmediğini öğretendir*”⁹⁷ şeklinde olmasından dolayı, O muhataplarına ulaştırma gayretiyle tebliğ faaliyetlerine başlamıştır. Hz. Peygamber'in hitap ettiği kitle düşünüldüğünde O'nun tebliğ faaliyetlerinin neredeyse tamamının yetişkin din eğitiminde değerlendirilmesi mümkündür. Hz. Peygamberin faaliyeti de, esas itibarıyla, vahyin insanlara ulaştırılarak vahiy çerçevesinde bilgi, duygu ve hareket açısından davranışların değiştirilme çabasıdır. Dolayısıyla O'nun yetişkin din eğitimi, ‘*tebliğ*’ anlamını içerdiği görülmektedir. Tebliğ ise, fert ve toplumları hem eğitmek hem de öğretmeyi temel alan geniş kavram olarak tanımlanmaktadır.⁹⁸ Zira ortada yeni bir din vardır ve hem bu dinin anlatılması hem de inananlara dinin emirlerinin öğretilmesi gerekmektedir. Nitekim “*İslami eğitimin temel hedeflerinden en önemlisi kişinin Cenab-ı Hakk'a tam anlamıyla kulluk yapabilecek dereceye çıkarması*” kabul edilmektedir.⁹⁹

Arap cahiliye dönemi toplumunda yani İslâm öncesi dönem, aslında bilgi ve inanç yoksunluğundan çok, bu alanlardaki aşırı ölçsüzlük ve yanlışlıkların yaygın olmasından dolayı “cahiliye” adı altında nitelendirilmiştir. Her ne kadar vahyin gelmeye başladığı bu dönemde, Mekke şehrinde okuma yazma bilenlerin sayısının 17 kişi olduğu rivayet edilmekte¹⁰⁰ ise de, şiirlerin Kâbe'nin duvarına asıldığı Muallakat-ı Seb'a gibi eserlerin çokluğuna ve önemine baktığımızda bu yıllarda bu sayının daha fazla olması ihtimalini, güçlü kılmaktadır. Yine bu dönemde Arap toplumunda mevcut olan çocuklara okuma-yazma öğretilen ve “Küttab” adı verilen kurumların varlığından söz edilmektedir.¹⁰¹

Hz. Peygamber döneminde eğitim faaliyetleri hicretten önce “*Daru'l İslam*” adı ile de bilinen,¹⁰² “*Erkam'ın Evi/Dâru'l-Erkam*” Mekke döneminde önemli bir

⁹⁶ Alak, 96/1.

⁹⁷ Alak, 96/5.

⁹⁸ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Dergah yay., İstanbul 1983, s. 105.

⁹⁹ Cevida Emira, “Cezayirli Ailelerde Çocuğa Yönelik İslami Eğitimin Yöntem ve Amaçları”, *Çocuk ve Medeniyet* 6 (12), Çev. Mustafa Mücahit, 2021, s. 79.

¹⁰⁰ Hanefi Palabıyık, “Cahiliye Dönemi ve İslam'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(27), Erzurum 1997, s. 32.

¹⁰¹ Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yardım, Damla yay., İstanbul 1983, s. 33.

¹⁰² M. Asım Köksal, “Darulerkam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., Ankara 1993, C. VIII, s. 520.

davet ve aynı zamanda eğitim merkezi olarak ilk ‘Din Eğitimi’ kurumu olmuştur.¹⁰³ İşkence ve eziyetlerin ciddi oranda arttığı bir dönemde bu ev din eğitimi ihtiyacını karşılama merkezi olarak kullanılmıştır.¹⁰⁴ Hz. Peygamber’in buradaki ilk dersleri hiç şüphesiz Kur’an öğretimi ve eğitimi üzerine olmuştur. Ashap, burada hem vahyi hem de İslam dinini öğrenmiştir.¹⁰⁵ Ayrıca ilk Müslüman olan sahabeler ve yaşları incelendiğinde bunların çoğunluğunun yirmi yaş üzeri olduğu görülmektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla Erkam’ın evi işlevi ve misyonu da düşünüldüğünde yetişkin din eğitimin uygulandığı bir mekân olarak tarih sayfalarında yerini almıştır.

Medine’ye 622 yılında yapılan hicretten sonra eğitimin yapıldığı merkez, Hz. Muhammed’in Mescidi/Mescid-i Nebevîsi olmuştur. Mescid, tabii öncelikle bir ibadet mekânı olmasının yanında, ilk başta eğitim olmak üzere diğer çeşitli birçok faaliyetlerin de yapıldığı bir siyasi ve sosyal kurum haline gelmiştir. Hz. Peygamber döneminde cami eğitim ve öğretim merkezi olarak da kullanılmıştır.¹⁰⁷ Ashap, yapılan bu din eğitimi faaliyetlerine azamî gayretle katılmaya çalışmıştır. Buradaki eğitime erkeklerin dışında kadınların da katıldıkları, Hz. Peygambere bizzat sorular sordukları; hatta onlara özel bir günün tahsis edildiği de rivayet edilmektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde İslâm Dünyasında kadınların eğitimi konusunda bir takım olumsuzluklar yaşanmış ve kadınların eğitim imkânları bilinçsizce kısıtlanmıştır. Kadının eğitimi konusundaki kısıtlamalar her hangi dini bir temele değil, tamamen kişisel yorum ve özellikle de geleneksel hurafe anlayışlara dayanmaktadır.¹⁰⁸

Mescid-i Nebevî’nin kuzey yönünde inşa edilmiş ve özellikle yoksul bazı sahabelerin yatılı olarak barındığı Ashab-ı Suffa da eğitim yapılan önemli bir din eğitimi merkezidir. Sayıları 70 ile 400 arasında değişen bu öğrenciler, kendilerine tayin edilen muallimlerin nezaretinde eğitim görmekteydiler.¹⁰⁹ Suffe ashabıyla ilgili

¹⁰³ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan yay., İstanbul 2003, s. 475; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi I-II*, Çev. Salih Tuğ, İrfan yay., İstanbul 1991,5. Baskı, C. I, s. 44.

¹⁰⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi I-II*, C. I, s. 105.

¹⁰⁵ İrfan Aycan, “İslam Geleneğinde Cami ve Kadın”, *Cami Kadın ve Aile*, DİB yay., Ankara 2013, s. 48.

¹⁰⁶ Mohamad Anas Sarmını, “Gençlere Yönelik Nebevî Hitabetin Özellikleri”, Çev. Şeyma Rumeysa İrhan, ([www.academia.edu/50947006/ GENÇLERE_YÖNELİK_NEBEVİ_HİTABIN_ÖZELLİKLERİ-pdf](http://www.academia.edu/50947006/GENÇLERE_YÖNELİK_NEBEVİ_HİTABIN_ÖZELLİKLERİ-pdf)), s. 1-15, [30.09.2022 19.00].

¹⁰⁷ Ziya Kazıcı ve Halis Ayhan, “Talim ve Terbiye, C. XXXIX, s. 515.

¹⁰⁸ Çelebi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, s. 35.

¹⁰⁹ Mustafa Baktır, “Suffe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., Ankara 2009, C. XXXVII, s. 470.

eserler incelendiğinde burada eğitim görenlerin çoğunlukla yetişkin bireyler olduğu görülmektedir.¹¹⁰ İslâm'ı diğer insanlara öğretmek üzere ihtiyaç duyulan yetişkin âlimler zümresinin temelini de teşkil etmişlerdir. Suffa'da Kur'an öğretiminin yanında, okuma yazma eğitimi de yapılmaktaydı.¹¹¹ Bu özelliklerin hepsi birden ele alındığında suffenin tam anlamıyla yetişkin din eğitimi mekânı olduğu söylenilebilir.

Türk eğitim tarihinde ise, yetişkin eğitimi kavramı yeni olmakla birlikte 'halk eğitimi' veya "yaygın eğitim" olarak değerlendirildiğinde, bunların köklerinin çok eskilere dayandığı görülmektedir. Hunlar, Göktürkler ve Uygular zamanındaki dini törenler, şölenler, av partileri, tam anlamıyla yetişkin eğitimi hareketleri olarak değerlendirilecek faaliyetlerdir. Bunlarla birlikte Orhun Kitabeleri, Dede Korkut Masalları, deyimler ve atasözleri de bu görevleri üstlenmektedir. Bunların yanı sıra Farabi, İbn Sina, Ahmet Yesevi, Mevlana, Yunus Emre ve Nasreddin Hoca gibi pek çok filozof ve düşünür yetişkin eğitimi kapsamında değerlendirilecek önemli görevler ifa etmişlerdir.¹¹² Yetişkin eğitiminin kurumsallaşma süreci göz önünde bulundurarak Türkiye'deki yetişkin eğitiminin evrelerini, Cumhuriyet öncesi dönemi din eğitimi ve Cumhuriyet sonrası dönemi din eğitimi olarak ele alıp açıklamaya çalışacağız.

Cumhuriyet Öncesi Yetişkin Din Eğitimi

İslâm dünyasında medreselerin kurulduğu döneme kadar, eğitim örgün değil, daha çok mescit ya da cami merkezli olarak yaygın eğitim şeklinde olmuştur. İlköğretim kurumları olan küttâb dışında camiler, âlimlerin evleri, kitapçılar, ileri gelenlerin ve hükümdarların sarayları daha ileri düzeyde eğitimin yapıldığı mekânlar olarak öne çıkmıştır. Nitekim VIII. Asırdan itibaren İslâm dünyasında hem din ilimleri, hem de diğer ilimlerde önemli çalışmalar yapılmıştır. Medreselerin henüz kurulmadığı bu dönemde başlayan ileri seviyedeki ilmî faaliyetler XIII. asra, Moğol istilasına kadar seviyesini korumuş uzun sayılabilecek bir süre daha bu seviyeyi devam ettirmiş; ancak zaman içerisinde hızını giderek kaybetmiştir.¹¹³

¹¹⁰ Bkz.: Hilal Kara ve Abdullah Kara, *Ashab-ı Suffe*, Siyer yay., İstanbul 2020.

¹¹¹ Baktır, "Suffe", s. 471.

¹¹² Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 145.

¹¹³ Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, s. 36-37.

İslam dünyasında bilimsel gelişmenin ortaya çıkmasında ve gelişmesindeki önemli etkenlerden birisi olarak *Beytü'l-Hikme'den* bahsedilebilir. Beytü'l-hikme, Abbasiler döneminde Bağdat'ta faaliyet gösteren Yunan, Pehlevî ve Sanskrit dillerinde yazılan Felsefe, Tıp, Fen İlimleri ve kısmen de Edebiyat alanında kaleme alınan eserlerin Arapçaya tercüme edildiği, kütüphane ve rasathaneden oluşan bir merkezdir. Tercüme faaliyetlerini daha öncelerine yani Emevilerin ilk dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Beytü'l-Hikme'nin esas geliştiği dönem Me'mun devridir. Me'mun zamanında en parlak devrini yaşayan Beytü'l-Hikme, daha sonraki hükümdarlardan gerekli ilgiyi görmese de, X. asrın sonlarına kadar faaliyetini sürdürmüş, 1258 yılında Moğol hükümdarı Hülagu Han (1217-1265), Bağdat'ı işgal ettiği zaman burada bulunan bu muazzam kütüphane, içindeki eserleriyle birlikte yok edilmiştir.¹¹⁴

Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde oldukça faal olan medreseler ve özellikle Fatih Sultan Mehmet devrindeki Enderun Okulları, örgün eğitim kurumlarına örnek olarak verilebilir. Bunun yanında, askeriye, esnaf loncaları ve vakıflar aracılığıyla da yetişkin bireylere eğitimler de verilmekteydi.¹¹⁵ Daha önceki Müslüman-Türk devletlerinde nasıl ki eğitim merkezleri farklı yerlerde olduğu gibi; Osmanlı Devleti'nde de eğitim yerleri genel olarak mescit, medrese, cami, zaviye ve tekkelerdi. Yine kütüphaneler, Beyt'ül-ulemâ denilen âlim evleri, şiir ve edebiyat meclisleri, loncalar ve kıraathanelerde icra edilen eğitim faaliyetleri de yetişkin eğitimi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca medrese talebelerinin üç aylar boyunca köylere dağılıp insanlara dinî eğitim verdikleri *cer* isimli uygulama da yetişkin eğitime bir örnek teşkil etmektedir. Böylece hem halk bilgilendiriliyor hem de öğrenciler tecrübe elde edip mesleğe hazırlanmaktadır.¹¹⁶

Cumhuriyet Sonrası Yetişkin Din Eğitimi

Cumhuriyet sonrası halk eğitimi genel olarak siyasi, iktisadi ve sosyal gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Nitekim kişinin bu gelişmelerle paralel bir şekilde kendi başına öğrenme çabası hem etkisiz kalacak hem de örgün eğitimin tabiatına uygun düşmeyecektir.

¹¹⁴ Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, s. 38.

¹¹⁵ İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, Akçağ yay., İstanbul 2014, s. 97.

¹¹⁶ Taha Yasin Bacakoğlu, "Türkiye'de Yetişkin Eğitimi Tarihine Genel Bir Bakış", *Temel Eğitim Dergisi* 14, İstanbul 2022, s. 21.

Tanzimat döneminde geleneksel eğitim kurulları olan medreselerin yanında yeni bir eğitim sistemi ve anlayışına bağlı olarak mektepler de açılmıştır. Diğer taraftan 1856 yılında çıkarılan Islahat Fermanı'nın gayri Müslim tebaa'nın eğitim ve özgürlüğü ile ilgili olarak, kendi dini ve milli kimliklerini korumanın yanında misyonerlik amaçları da gütmekte idiler. Islahat Fermanı'nın gayri müslim tebaa ile ilgili maddesi şöyledir: “*Tebaa dini inançlarında ve milli eğitimlerinde tam bir özgürlüğe sahiptir.*” Ahmet Çelebi'nin verdiği bilgilere göre; Ülkede 1913 yılında Rum, Ermeni ve Musevilere ait ilkokulların sayısı 2596'ya ulaşmıştır. Bu okullarda dört binden fazla öğretmen görev yapmıştır. Aynı yıl yabancılara ait ilkokulların sayısı 25, orta dereceli okul sayısı 80 idi. Bu okullarda da 2406 öğretmen görev almıştır. 1908 yılında Sivas'ta 20 Amerikan Okulu ve 6000 öğrenci öğrenim görmekte idi. Bu dönemde Türk okullarında 12.000 öğretmenin görev yaptığı düşünülürse, bütün bunlar bize bu devir hakkında gerek müslim gerekse gayri müslim okul ve öğrenci ile öğretmenleri hakkında, eğitim ve yetişkin eğitimi noktasında açıklayıcı bilgi vermektedir.¹¹⁷

Milli Eğitim Bakanlığına bünyesinde ilk kurulan halkın eğitimini kolaylaştırmak ve yaygınlaştırmak amacıyla; halk eğitim merkezi, Halk Terbiye Şubesi adı altında 1926 yılında kurulmuştur.¹¹⁸ Hemen hemen aynı yıllarda (1927) Halk Derslikleri isimli halk eğitim merkezi kurulmuş ve çeşitli sebeplerle eğitimini alamamış bireylere yetişkin eğitimi verme amacı gütmüştür. Bunların yanında Cumhuriyete aidiyeti artırabilmek adına yurttaşlık dersleri de verilmiştir.¹¹⁹ Harf inkılâbı sonrasında ise Millet Mektepleri adı altında eğitim kurumları açılmış ve bu kurumlar köylerde 12-45, kentlerde 16-45 yaşları arasındaki herkesin okuma yazma belgesi almasını zorunlu hale getirmiştir. Bu kurslar genelde okullarda düzenlenmiştir. Okulun bulunmadığı yerlere ise “*mobil millet kursları*” tedarik edilmiştir. Bu okullar A ve B olmak üzere iki tür sınıftan oluşmaktaydı. A sınıflarına okuma-yazma becerileri; B sınıflarında ise; matematik, yazı, sağlık ve yurttaşlık eğitimi verilmiştir. Halk Okuma Odaları, vatandaşların okuma alışkanlıklarını

¹¹⁷ Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, s. 95-114.

¹¹⁸ Adil Türkoğlu ve Sanem Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 2 (2), Aydın 2011, s. 53; Bacakoğlu, “Türkiye’de Yetişkin Eğitimi Tarihine Genel Bir Bakış”, s. 24.

¹¹⁹ Türkoğlu ve Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, s. 53.

geliştirme ve öğrendiklerini unutmamaları için 1930 yılında açılmıştır. İlk başta bu odalara sadece Millet Mekteplerine gitme fırsatı olmayanların yararlanmaları hedeflenmişse de daha sonra herkese açık hale getirilmiştir. Halk Odaları ve Halkevleri okuma-yazma uygulamalarının yanında milliyetçiliğinin geliştirilmesi ve Türk kültürünün oluşmasında oldukça faal olduğu bir gerçektir. Cumhuriyet Dönemi'nde köy öğretmenlerinin bir görevi de halkı eğitmektir. Köyü, bir kanaat önderini paydaş edinerek kalkındırmayı hedefleyen köy enstitüleri, halk eğitimi açısından oldukça değerli olmuştur. Bunun yanında köy enstitüleri ile gerçekleştirilmek istenen bir başka hedef ise köylülerin birbiri ile yardımlaşarak üretim araçları elde etmesi ve köy kooperatifleri kurarak işbirliği kültürünün gelişmesidir. Ayrıca öğretmenler sadece okul içinde çalışmakla kalmamış yetişkinlere de efektif bir eğitim sunmuştur.¹²⁰ Bununla birlikte, ülkemizde yaygın din eğitimi konusunda faaliyet gösteren kurumların başında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın geldiği araştırmacılar tarafından sıklıkla ifade edilmektedir.¹²¹ Tüm bu eğitim faaliyetleri ve gösterilen gayretler, yetişkin eğitimi açısından son derece önemlidir.

Mekân olarak dini eğitimin oldukça geniş yelpazesi bulunmaktadır. Din eğitiminin verildiği yerlerle ilgili olarak: “*Din eğitimin verildiği yaygın din eğitim kurumları, her yaş ve eğitim düzeyindeki toplum bireylerine örgün kurumlar dışında hayat boyu dinin öğretildiği mekânlardır*” olarak açıklanmaktadır.¹²² Bu bağlamda, bu mekânlar arasında mescit, camii, Kur'an Kursları, infaz kurumları, hastaneler ve huzur evleri vb. mekânlar sayılmaktadır. Bireylerin toplanarak ibadet ettikleri camii ve mescitlerde; hutbe ve vaaz ile dini anlamda örgün eğitim verilmektedir. Yine Kur'an Kursları da Diyanet İşleri Başkanlığının dini eğitim veren kurumlardandır. Diğer kurumlarda ise dini anlamda yetkin kişiler tarafından yüz yüze eğitimler verilmektedir.¹²³ Bu mekânlarda verilen eğitimin kurumsal olarak yetişkin din

¹²⁰Türkoğlu ve Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, s. 54.

¹²¹ Hacı Mustafa Kiriş, “Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü”, *Tokat İlmîyat Dergisi*10 (1), Tokat 2022, s. 251.

¹²² Hüseyin Yılmaz, “Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Bakış”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*5 (2), Sivas 2001, s. 329-356.

¹²³ Bkz., H. Mustafa Kiriş, *İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Ekseninde Türkiye’de Din Eğitimi*, İlahiyat yay, Ankara 2018.

eğitimdeki önemi göz önünde bulundurulduğunda eğitim veren personel ve yeterlilik düzeyleri üzerine de bazı çalışmalar yapılmaktadır.¹²⁴

2.1.Tarihsel Süreç Bağlamında Yetişkin Din Eğitiminin Verildiği Mekânlar

Hz. Peygamber'in, Suffa'da yetişkin eğitimine önem verdiği yukarıda zikredilmiştir. Hz. Peygamberden sonra da yetişkin din eğitimine gerekli hassasiyet gösterilmiştir. Bu amaçla; camiler, medreseler, Enderun Mektebi, tekke ve zaviyeler, ahilik teşkilat, kahvehaneler vb. mekânlar yetişkinlere din eğitimi hizmeti sunulan kurumsal alanlar işlev görmüşlerdir.¹²⁵

Yetişkin din eğitimin tarihsel süreç içerisinde hangi mekânlar da verildiğini yukarıda yeri geldikçe zikrettik. Burada bu mekânlar ve buralarda verilen yetişkin din eğitimi faaliyetleri hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Medreseler: İslam medeniyetinde ev ve mescitlerin eğitim-öğretim kurumu olarak kullanılması uygulaması, medreselerin açılmasına kadar varlığını sürdürmüştür.¹²⁶ Temelleri Selçuklular ve diğer Anadolu Beylikleri zamanında atılan ve Osmanlılar Döneminde hızla gelişen medrese müessesesi, genelde orta ve yükseköğretim veren eğitim kurumlarıdır.¹²⁷

Kelime olarak “*ders okutulan yer*” anlamına gelen medrese, İslam dünyasında uzun yıllar eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yapıldığı mekâna ad olmuştur.¹²⁸

Medreseler, XI. Asırdan itibaren kurulmaya ve gelişmeye başlamıştır. Bunların arasında en ünlüsü 1067 yılında Bağdat'ta, Büyük Selçuklu veziri

¹²⁴ Konu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz.: Hacı Mustafa Kiriş, “İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Yeterlik Düzeyleri”, *II. Uluslararası Din Eğitimi Kongresi (Bildiri Kitabı)*, Antalya-2018, Yediveren Kitap yay., Konya 2018, s. 328-352.

¹²⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji yay., İstanbul 1993, s. 91-93; Abbas Çelik, *Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım*, Kültür Eğitim Vakfı yay., Erzurum 2001, s. 36-68; Yahya Kemal Kaya, *Türkiye'de Yaygın Eğitim*, Devlet Planlama Teşkilatı yay., Ankara 1985, s. 1-6; Cahit Baltacı, *Maarif Sistemimiz*, İslam Medeniyeti Vakfı yay., İstanbul 1980, s. 22-36.

¹²⁶ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayhan yay., İstanbul 1991, s. 221.

¹²⁷ Güneş ve Deveci, *Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme*, s. 35.

¹²⁸ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., Ankara 2003, C. XXVIII, s. 32.

Nizamü'l-Mülk tarafından kurulan *Nizamiye Medresesi*'dir. Nizamü'l-Mülk, Bağdat dışında birçok şehirde aynı adı taşıyan medreseler de kurmuştur.¹²⁹

Medreselerin doğuşunun asıl önemli olan yanı, sadece eğitim amacıyla kurulmuş olmasıdır. Medreselerin topluma getirdiği yeniliklerden bir diğeri de eğitimin örgün nitelikte kurumsallaşması olmuştur.¹³⁰ İlerleyen zamanda iki sınıfa ayrılarak örgün ve yaygın olarak devam etmiştir.¹³¹ Özellikle ikinci sonrası halka açık olarak verilen derslere çok sayıda yetişkinin katıldığı kaynaklarda zikredilmektedir.¹³² Burada, dinî eğitimin yanında tıp, hukuk, astronomi, matematik gibi ilimler de öğretilmekteydi.¹³³ Bunların yanında bu medreselere bağlı olarak faaliyet gösteren aşevi, bakımevleri, hastaneler ve kütüphaneler de halkın hizmetine sunulmuştur.¹³⁴ Dolayısıyla bu bilgiler ışında medreselerin uzun yıllar boyunca eğitim – öğretim alanında hizmet veren yerler olmuştur. Buralarda yıllar içerisinde pek çok yetişkine eğitimler verilmiştir.¹³⁵

Üniversiteler: Osmanlı Devleti'nde devletin bizzat örgün halk eğitimi ilk olarak üniversiteler ile başlamıştır. 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren üniversitelerde pozitif bilimler halka açık olarak öğretilmekteydi. Bunun yanında kimi devlet adamları tarafından kurulan cemiyetlerle de yaygın eğitim icra edilmiştir. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye gibi teşkilatlar yetişkin eğitimi alanında öne çıkmıştır. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, halka batı dilleri ve pozitif bilimler eğitimini ücretsiz olarak vermekteydi. Yine bu cemiyet, özellikle açtığı kütüphaneler ve kıraathaneler aracılığıyla geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Buralarda, halkın her tabanından insanlar gazeteler aracılığıyla Batı medyasını takip etme, yeni bilgiler edinme, yeni çıkan dergi ve kitaplara ulaşabilme gibi birçok fırsattan yararlanmaktaydı. Bu kurumda dersler üç kategoride verilmekteydi. Birinci kategoride, “*temel konular okuma yazma becerileri, temel dini*

¹²⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Medrese *Geleneğinin Doğuşu*”, *Bellekten*, 66 (247), Ankara 2002, s. 850; *Corci Zeydan, İslam Medeniyet Tarihi*, çev. Zeki Megamiz, Üçdal Neşriyet, İstanbul 1976, C. III, s. 409.

¹³⁰ Türkoğlu ve Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, s. 53.

¹³¹ Cahit Baltacı, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 607-611.

¹³² Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 93.

¹³³ Seyfi Kenan, “Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi 41*, İstanbul 2013, s. 4.

¹³⁴ Bozkurt, “Medrese”, C. XXVIII, s. 325.

¹³⁵ Bacakoğlu, “Türkiye’de Yetişkin Eğitimi Tarihine Genel Bir Bakış”, s. 21.

bilgiler, *Kur'an-ı Kerimi kavrama öğretimi, genel kültür*”, ardından “*yazım ve de imla kuralları, gramer, yazma becerisi*” ve son olarak da sosyal ve akademik dersler; “*coğrafya, matematik ve hendese*” dersleri verilmiştir.¹³⁶

Camiler: Yaygın ve yetişkin din eğitimin en kapsamlı uygulandığı alanlar arasında, camiler ilk akla gelen yerlerdir.¹³⁷ Bu nedenle, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri döneminde de, camiler sadece ibadethaneler değil aynı zamanda eğitim merkezleri olarak faaliyet göstermekteydi. Burada müminlerin sorunları çözülmeye çalışılmış, bilgi alışverişinde bulunulmuş ve kültürel faaliyetler de icra edilmiştir.¹³⁸

Örgün eğitim kurumları olan mektep ve medreseler yanında, özellikle camilerde vaaz ve hutbe aracılığı ile yaygın din eğitimi faaliyetleri de yapılmıştır.¹³⁹ Bu hizmetleri yapan imam ve hatipler medreselerden yetişmişlerdir. Mesleki yeterliliğe sahip olması gereken imam ve hatiplere, resmî olarak atandıklarına dair bir belge olarak berat verilirdi. İlk defa 1870 yılında hazırlanan Tevcih-i Cihat Nizamnamesi ile bu görevlere atanacakların atama esasları için belirli kurallar getirilmiştir.¹⁴⁰

İslam kültür medeniyetinin bizzat nakış nakış işlendiği birebir eğitim verilen önemli mekânlardır. Özellikle Diyanet İşler Başkanlığı bünyesinde kurumsallaşarak toplumun bilhassa yetişkinlerin eğitimine azımsanmayacak katkı sunmaktadır. Camilerde verilen vaaz ve hutbelerin birinci ve en önemli hedefi muhatap aldığı insanların ahlaki yönden eğitilerek toplumun ıslahının pozitif olarak sağlanmasıdır.¹⁴¹ Bu eğitim metodunu da yetişkin din eğitimi alanında kullanan, yine Hz Peygamber olduğunu görmekteyiz. Günümüzde görmekteyiz ki cami ve mescitler yetişkinlerin ibadet, ilim noktasında en çok fayda sağladıkları mekânlar olmuştur.¹⁴²

¹³⁶ Namık Kemal Şahbaz ve Hasan Bağcı, “Halka Okuma Yazma Öğretmede İlk Önemli Kurum: Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Yayınları”, *Ege Eğitim Dergisi* 9 (1), 2008, s. 25. (23-32).

¹³⁷ Hüseyin Yılmaz, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, DEM yay., İstanbul 2006, s. 47.

¹³⁸ Ahmet Önkal ve Nebi Bozkurt, “Cami-Dini ve Sosyokültürel Tarihi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 46-56.

¹³⁹ Hüseyin Yılmaz, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, s. 51.

¹⁴⁰ Ruşen Çakır, İrfan Bozan, Balkan Talu, *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı yay., İstanbul 2004, s. 56; Atiye Emiroğlu Bayır ve Necmi Uyanık, “19. Yy. Osmanlı Devletinde Modernleşme Bağlamında Din Eğitimi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 4 (13), 2017, s. 502.

¹⁴¹ Hüseyin Yılmaz, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, s. 96-104.

¹⁴² İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, s. 77.

Ahilik ve Lonca Teşkilatı: Ahilik teşkilatı özellikle XIII- XVIII' inci yüz yılları arasında Anadolu'da önemli bir görev üstlenmiştir.¹⁴³

Esasında bir esnaflık teşkilatı olan ve amacı genel olarak ticaret ahlakına aykırı durumları engellemek, yabancı tüccar ve müteşebbisleri ağırlamak, ticari birlikteliği korumak olan bu teşkilat da bu görevlerinin yanında birçok kültürel ve eğitimsel faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun yanında bakıma muhtaç kimselere yardım etme, aşevi kurma hatta gerektiğinde savaşa katılma gibi uygulamalar da mevcuttur. Ayrıca, ordu ve loncalar da, gençlere ve yetişkinlere ticari ahlakı, savaşmayı, savunmayı öğretmek gibi konularda eğitim vermek ve becerileri kazandırmak amacıyla faaliyetler de bulunmuştur.¹⁴⁴ Dolayısıyla ahilik teşkilatı ve loncalar, yetişkin din eğitiminin yapıldığı mekânlar arasında yerini almıştır.

Tekke, Zaviye, Dergâhlar: Bu mekânlar tamamen gönüllülük esası içerisinde katılımcıların yaş sınırlamasına tabi tutulmaksızın eğitim aldıkları mekânlardır. Eğitim, müşit ve talebe arasında şekillenmektedir. Yaygın din eğitiminde önemli bir kurumdur.¹⁴⁵ İslam medeniyetinde eğitim ve öğretimde bu mekânların yetişkin din eğitimine önemli katkısı bulunmaktadır.¹⁴⁶

Vakıflar: Özellikle Selçuklu ve Osmanlı zamanında halka din eğitimi veren¹⁴⁷ ya da eğitimi finansa etmek amacıyla¹⁴⁸ kurulmuş pek çok vakıf bulunmaktadır. Bu kurumlardaki eğitim anlayışı vakfı kuran kimselerin hayat görüşleri etrafında şekillenmekteydi.¹⁴⁹ İslam tarihi boyunca vakıflar eğitim özellikle din eğitimi alanında önemli hizmetler sunmuşlardır.¹⁵⁰ Vakıflar, her kesin insana hitap etmesi bakımından yetişkin din hizmeti alanında da aktif rol üstlenmiştir.

¹⁴³Bacakoğlu, "Türkiye'de Yetişkin Eğitimi Tarihine Genel Bir Bakış", s. 21-22.

¹⁴⁴Cevat Celep, *Halk Eğitimi*, Anı yay., Ankara 2003, s. 75.

¹⁴⁵Büşra Çelik, "Yaygın Din Eğitimin Neliği", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (1-2)*, Kastamonu 2019, s. 9.

¹⁴⁶Mustafa Kara, "Tekke", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, TDV yay., İstanbul 2011, s. 369; Raşit Sarı, "Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine Sohbet 2", *İlkadım Dergisi*, (ilkadimdergisi.com/149/kapak-raitsari), [10.02.2021 16.00].

¹⁴⁷Çelik, "Yaygın Din Eğitimin Neliği", s. 10.

¹⁴⁸Hacı Mustafa Günay, "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLII, TDV yay., İstanbul 2012, s. 476.

¹⁴⁹Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf-Tarih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLII, TDV yay., İstanbul 2012, s. 480-485.

¹⁵⁰Ziya Kazıcı, "Vakıfların Osmanlı Eğitimindeki Yeri", *Diyanet İlmî Dergi 35 (1)*, Ankara 1999, s. 12.

Kütüphaneler: Kütüphaneler öteden beri sadece kitapların bulunduğu ve kitap alınıp okunulan yerler olarak kalmamış, aynı zamanda dini ve ahlaki konular olmak üzere pek çok hususun konuşulduğu tartışıldığı yerler olmuştur.¹⁵¹ Ayrıca İslam medeniyetinde tarih kaynaklarında zikredilen büyük kütüphanelerin varlığı ve kütüphane sayısının fazla olması eğitimin yaygınlaştığının da bir göstergesi konumundadır.¹⁵² Kütüphanelerin toplumun her kesimine kapıları her daim açıktır. Bu nedenle yetişkin bireylerde bu mekânlardan istifade etmiştir. Dolayısıyla kütüphanelerde yetişkin din eğitimi etkinliklerinin yapıldığı mekânlar arasında önemli bir yere sahiptir.

Sahaflar ve Kitapçılar: Bu mekânlar, eğitim kurumlarına yakın olması¹⁵³ ve varlığı gereği bilim insanların da uğrak yerleridir. Bu nedenle buralarda çeşitli münazara ve toplantılar yapılarak pek çok konu dinleyenlerin istifadesine sunulmuştur. Bu etkinlikler toplumun her kesimine açık olduğundan, sahaflar ve kitapçılar, yetişkin din eğitiminin icra edildiği mekânlar konumundadırlar.¹⁵⁴

Kahvehaneler: Yazılı kültürün yaygın olmadığı modernleşme öncesi Osmanlı toplumunda kahvehaneler sözlü kültürün tesis ve devamında en önemli mekânlardan biridir, Hatta ilk kurulduğu zamanlardan itibaren okuma salonu olarak da hizmet vermiştir.¹⁵⁵ Bu nedenle özellikle Osmanlı döneminde kahvehaneler yaygın ve yetişkin din eğitimi yapılan önemli mekânlar arasında zikredilmektedir.¹⁵⁶

3.Yetişkinlik Dönemi Özellikleri ve Yetişkin Din Eğitiminde Kullanılabilecek Yöntemler

Yetişkinlerin özelliklerini temele alan teorilerde, yetişkin ile çocuk arasındaki gelişimsel farklılıkların da, eğitimde de göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulamaktadır.¹⁵⁷ Zira yetişkin din eğitiminde, muhatap kitle yetişkin bireylerdir. Bu

¹⁵¹ Çelik, “Yaygın Din Eğitimin Neliği”, s. 10.

¹⁵² İsmail Erünsal, “Kütüphane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, TDV yay., Ankara 2003, s. 15-20.

¹⁵³ İsmail Erünsal, “Sahaf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, TDV yay., İstanbul 2008, s. 505.

¹⁵⁴ Çelik, “Yaygın Din Eğitimin Neliği”, s. 10.

¹⁵⁵ Ahmet Yaşar, “Kahvehane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-2 cilt (gözden geçirilmiş 3. Baskı), Ankara 2019, s. 3-5.

¹⁵⁶ Çelik, “Yaygın Din Eğitimin Neliği”, s. 10.

¹⁵⁷ Yetişkin eğitimi teorileri ayrıntılı bilgi için bkz.: Tanju Deveci, *Yetişkin Eğitimi Teorileri*, Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği (SEAD) yay., Ankara 2021; Mustafa Özodaşık, “Edward L. Thordike: Çağrışımçılık Tarihi Kökeni”, *Selçuk İletişim Dergisi 1(1)*, Konya 1999; Gülden Akın, “Andragoji

nedenle eğitim dönemi özelliklerinin de yetişkin din eğitimcisi tarafından bilinmesi önem arz etmektedir. Yetişkin din eğitiminde kullanılacak yöntemlere bir giriş olması bağlamında, yetişkinlik dönemi özellikleri kısaca ele alınacaktır.

3.1.Yetişkinlik Dönemi Özellikleri

İnsanın yaşının ilerlemesiyle birlikte; karşılaştığı olaylar, edindiği tecrübeler onu kendisiyle ve çevresiyle hesaplaşmasına ve hayatı anlamlandırmaya çalışmasına sevk etmektedir. Bu durum kişinin iç dünyasında sıkıntı ve bunalımlara sebebiyet vermesine rağmen müspet bir gelişme olarak ‘*şuur genişlemesi*’ne yol açmaktadır. Böylelikle kişi, bu dönemlerde dini derinden hissederek kendisinde içselleştirmeye yönelmektedir.¹⁵⁸ Dolayısıyla, yetişkin bireylerin bu hayatı sorgulama aşaması, yetişkin din eğitimi için fırsat olarak değerlendirilmelidir. Zira bu dönem iyi değerlendirildiğinde sağlam bir din eğitimi verilebilir.

Modern eğitim, öğrencinin biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimini göz önünde bulundurarak, “*öğrenci merkezli*” bir anlayışı benimsemektedir. Bu durum pedagoji de olduğu gibi andragojide de geçerlidir.¹⁵⁹ Bu nedenle yetişkinlik dönemi özelliklerini ana hatlarıyla izah etmeye çalışacağız. Alan uzmanları arasında yetişkinliğin, alt gruplara ayrılması konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte, genel olarak ‘*ilk, orta ve son yetişkinlik*’ olarak kaynaklarda sınıflandırılmaktadır.¹⁶⁰

Kavramı ve Andragoji İle Pedagoji Arasındaki Fark”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi 47 (1)*, Ankara 2014; Hasan Çiçek, “Eğitim Sanatı: Pedagojiden Andragojiye”, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 55*, Van 2022; Halil İbrahim Muazzez Haseski, *Öğretim Elemanlarına Göre Yaşamboyu Öğrenme Özelliklerini Etkileyen Faktörler: Anadolu Üniversitesi Örneği*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 2015, s. 16-17; Gülnaz Gülsüm Gültekin, “Yetişkin Eğitimi Bilimi Işığında Mesleki Eğitim”, *e-Journal of New World Sciences Academy, 2/1*, 2007, s. 5-6, (DergiPark Akademik, dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/19837/212529- 15 Temmuz 2022, 14.00); Funda Arslan, *Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Düzeyleri ve Özyönetimli Öğrenme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Karma Yöntem*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

¹⁵⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, DİB yay., Ankara 1993, s. 283.

¹⁵⁹ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 44.

¹⁶⁰ Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 28; Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 56; Hafize Esra Kurt, *Diyanet Aylık Derginin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 8.

3.1.1. İlk Yetişkinlik Dönemi

Gelişimin diğer dönemlerinde olduğu gibi ilk yetişkinliğin yaş sınırları konusunda da alan uzmanlarında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.¹⁶¹ Bununla birlikte sosyal bilimciler genel olarak 17-18 yaşlarından 35-40 yaşına kadar kapsayan devre olduğunu ifade etmektedirler.¹⁶²

Bu dönem insan hayatının en önemli ve her alanda en yoğun olduğu dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde birey yetişkin kimliğini oluşturmakta ve sorumluluğunu kabul etmeye başlamaktadır.¹⁶³ Bu dönemin en önemli gelişmeleri bireylerin evlenme, aile hayatına başlama, meslek sahibi olma, çocuk büyüme, vatandaşlık sorumluluğu üstlenme, ev idaresini öğrenme vb. bireysel ve toplumsal açıdan önemli kabul edilen görevlerin yerine getirildiği bir dönemdir. Bu dönem fiziksel ve psikolojik gelişimin en üst düzeyde olduğu ve olgunlaşmanın tamamlandığı bir dönemdir. En temel özelliklerinden biri, zihinsel faaliyetlerin ve zekânın en üst seviyede olduğu dönem olmasıdır.¹⁶⁴

Din eğitimi genel olarak yetişkin merkezli olarak sunulmaktadır zira dinin hitap ettiği kesim özellikle yetişkinlerdir. Dolayısıyla yetişkin din eğitimi, yetişkin bireylerin istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda onlara bilgi, beceri ve davranış kazandırmayı amaçlamaktadır. Yetişkin din eğitimi programları oluşturulurken bu hususlar göz önünde bulundurulmalı ve yetişkin bireylerin ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda dini değerlerin onları aktarılması sağlanmalıdır.¹⁶⁵ İlk yetişkinlik döneminde bireylerde, ergenlik döneminde ortaya çıkan, ‘dini konulardan şüphe, kaçınma veya kararsızlık’ gibi düşünceler konusunda bir yatışma ve durulma gözlenmekte, bu konulardaki bilgilerde yaşanan çalkantılarda dengelenme sağlanmakta, bu doğrultuda inanç ve alışkanlık tekrar gözden geçirilerek yapılandırılmaktadır.¹⁶⁶ Bu nedenle bu dönemdeki bireylere, dini bilgilerin sunulması, dini şuurlarının geliştirilmesi, dini öğreti ve uygulamalarda kendilerini

¹⁶¹ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara 1997, s. 93.

¹⁶² Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 56; Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 28.

¹⁶³ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, s. 93; Hıfzı Doğan, “Yaşamboyu Eğitim ve Üniversite”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 9 (1-4)*, Ankara 1976, s. 1-23; Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 56; Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 28.

¹⁶⁴ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 56-65; Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 28-39.

¹⁶⁵ M. Akif Kılavuz, “Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 (2)*, Bursa 2002, s. 59-72.

¹⁶⁶ Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 35-39.

yetersiz gördükleri alanların düzeltilmesi için, onların ‘yetişkin din eğitimi’ faaliyetlerine dâhil olması sağlanmalıdır. Bu konuda yetişkin din eğitimcilerine önemli görevler düşmektedir.

3.1.2.Orta Yetişkinlik Dönemi

Başlangıç ve bitiş sınırları kesin olmamakla birlikte psikologların genellikle 20 yıl sürdüğü ifade ettiği dönemdir.¹⁶⁷ Bununla birlikte genel olarak, 30 yaşından sonraki dönemi kapsadığı kabul edilmektedir. Orta yetişkinlik dönemi çoğunlukla yavaş ve durağan bir dönemdir. Bu dönemde özellikle duyuşsal alanda önemli değişiklikler ortaya çıkabilmekte ve işitme ve görme konusunda gerilemeler bireylerde gözlenmektedir. Bu dönemdeki bireylerde sıklıkla görülen psikolojik özellik ise, hayatlarını gözden geçirmeleri ve birtakım amaçlar doğrultusunda hayatlarına yön verme çabalarıdır.¹⁶⁸ Bu dönem hayatın sorgulandığı ve gözden geçirildiği bir dönem olmasından dolayı, bireyler dini düşüncelerini, inançlarını ve dini hayatlarını gözden geçirmekte ve bunlarla ilgili olarak da bazı kararlar almaktadırlar. Zira bazı araştırmalarda yaş ilerledikçe dini hayatın ve dindarlığın artış gösterdiği ortaya konulmaktadır.¹⁶⁹ Dolayısıyla bu dönemdeki bireylere, yetişkin din eğitimi bağlamında, eğitim verilirken içinde buldukları dönemin özellikleri eğitimci tarafından akıldan çıkarılmaması gerekir.

3.1.3.Son Yetişkinlik (Yaşlılık) Dönemi

Bireyin gelişim son evresi olan ve genellikle 65 yaş ve üzeri yaşlılık dönemi olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁰

Bu dönemde fiziksel, biyolojik ve psikolojik olarak ciddi gerilemeler görülmekte, ciddi sağlık sorunları ortaya çıkabilmektedir. Özellikle işitme ve görme alanında kayıpların yaşanması eğitimi olumsuz etkilemekte, bireylerin eğitimden istenilen hedefleri gerçekleştirmesini olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁷¹ Bununla birlikte bireyleri yetişkin din eğitimi açısından değerlendirirken tek bir değişkene

¹⁶⁷ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 65

¹⁶⁸ Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 39-45; Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 65-75.

¹⁶⁹ Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat – İzmir Örneği*, İşaret yay., İstanbul 1993, s. 79-110; Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat (Rize İl Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 1999, s. 120-130.

¹⁷⁰ Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 47.

¹⁷¹ Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, s. 47-53; Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 76-88.

bağlı kalmak yeterli ve doğru olmamaktadır. Yaş ve fiziksel bazı özelliklerle, yetişkin din eğitiminde önemli etkenler olmakla birlikte, bireylerin dini inanç ve düşüncelerin hayatlarına yansımada, onların yaşam tecrübelerinin de dikkate alınması gerekmektedir.

3.2.Yetişkin Din Eğitiminde Kullanılabilecek Yöntemler

Bireyin belirli bir hedefe yönelik eğitilmesi süreci olarak tanımlanan eğitim, hiç şüphesiz görüldüğünden zor ve emek isteyen bir disiplindir. Bu nedenle bu süreç rastlantılara bırakılamayacak kadar da önemlidir. Bu nedenle belirlenmiş olan ‘*Hedef muhataba en iyi şekilde nasıl verilmelidir?*’ sorusunun cevabı bizleri yetişkin (din) eğitiminde kullanılacak yöntemlere götürmektedir. Yöntem, genel olarak, ‘*muhatabın özellikleri, dersin özel araç ve gereçleri ve tüm ilkeler göz önüne alınarak, eğitimin hedeflerini gerçekleştirme amacıyla belirlenen yol*’ olarak tarif edilmektedir.¹⁷² Yöntemli öğretim, huzurlu ve öğrenmeye elverişli bir ortam sağlayacağı gibi, öngörülen bilgi, beceri ve davranışların daha kısa sürede ve kolay öğretilmesine imkân verecektir.¹⁷³

Eğitim alanında kullanılmak üzere pek çok yöntem ve teknik geliştirilmiştir. Bunların birinin diğerinden üstünlüğü yoktur. Her yöntemin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Yöntem, öğretim durumunun fiziki imkânları, muhatabın özellikleri ve öğretim kullanılabilecek kaynak/materyaller göz önünde bulundurularak eğitimci tarafından belirlenmelidir. Din eğitimi alanında da kullanılan pek çok yöntem bulunmaktadır. Yukarıda ifade edilen yetişkin özellikleri de göz önünde bulundurularak, bu yöntemler arasından yetişkin din eğitiminde kullanılabilecek olan yöntemlere burada yer verilecektir.

3.2.1.Anlatım (Takrir) Yöntemi

Anlatım yöntemi, geleneksel olarak bilinen bir metottur. Burada öğretmen konumundaki kişi bilinmeyen şeyleri bilenlere anlatır. Bu eski ve geleneksel yöntemin avantajları da dezavantajları da bulunmaktadır. Etkili bir şekilde uygulandığında oldukça sürükleyici ve hedefe ulaşıcıdır. Bu yöntem özellikle soyut

¹⁷² Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, s. 135; A. Sadi Bülbül, *Halk Eğitimine Giriş*, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir 1991, s. 178.

¹⁷³ Ferhan Oğuzkan, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, Emel Matbaacılık, Ankara 1989, s. 54.

konuların anlaşılmasında etkilidir. Nitekim ülkemizde ve dünya genelinde din eğitimleri genel olarak bu yöntemle gerçekleştirilmektedir.¹⁷⁴

Takrir, sözlükte “*bir şeyi yerleştirmek; istikrar bulmak, sakinleşmek; gerçeği kabul etmek; bir söze açıklık getirmek*” anlamında gelmekte ve ayrıca bilgi edinmede kullanılan en eski ve etkili yöntemlerden biri olarak duygu, düşünce ve tecrübelerin muhataplara aktarılmasında kullanılmaktadır.¹⁷⁵

Anlatım yöntemi din eğitiminde başvurulacak önemli yöntemlerden biridir. Bu yöntemin sakıncalarını ve sınırlılıklarını ortadan kaldırmak için yetişkin din eğitimcisi konuya iyi hazırlanmalı, konuyu her yönüyle bilmeli ve dinleyicinin dikkatini çekerek mümkün olduğunda kısa ve öz olarak konuyu işlemelidir.

3.2.2.Hikâye Yöntemi

Bir konunun soyut olarak anlatılması veya soyut kavramların yine soyut olarak anlatılması, konunun yaşanabilir örneklerle sunulması, muhatabın gelişim özelliklerini dikkate alarak konunun belirgin hale getirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Hikâye yöntemi, din eğitiminde kullanılan en iyi yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü hikâye, örnek alma ve özdeşleşim kurmayı sağlayan önemli bir araçtır.¹⁷⁶

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in daha önce detaylarını ve/veya içeriğini bilmediği kıssalara yer verilmiştir. Bu kıssaların din eğitimde yeri oldukça mühimdir. Zira bu kıssalar sayesinde insan daha önce bilmediği kimselerin hayatlarına dair detaylara muttali olmakta ve bundan kendisine hisseler çıkarmaktadır. Öte yandan her insanda var olan geçmişi ve kendi geçmişini bilme merakı ve isteği kıssalara duymuş olduğu ilgiyi artırarak, kıssaların daha etkili olmasına neden olabilmektedir. Amaçlarının salt tarihi bilgi vermek olmadığını kaydettiğimiz kıssalar, vahyin ve peygamberliğin birer ispatlarıdır. Ayrıca ceza ve ödül açısından somut birer delil

¹⁷⁴ Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitim*, s. 69.

¹⁷⁵ Halit Özkan, “Takrir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 469.

¹⁷⁶ Muhiddin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21, Konya 2016, s. 237-252.

teşkil etmektedirler. Zira peygamberlerini yalanlayan kavimlerin akıbetleri de kıssalarda yer almaktadır.¹⁷⁷

Buradan hareketle insanlara bu kıssalarda anlatılan hatalara düşmemesi veya bu kimselerin başarısına ulaşması dersi verilmektedir.

3.2.3.Soru-Cevap / İstivcab Yöntemi

Dersin girişinde muhatabın hazır-bulunmuşluğu ölçme, derse katılımı sağlama, merak ve ilgi uyandırma ile öğrenme eksikliklerinin giderilmesinde kullanılan bir yöntemdir.¹⁷⁸ Soru, düşüncenin sonuca dönüştürülmesine yardımcı olmakta ve muhatap eğitim sürecinde etkin olmakta ve iletişim ortamına katılım sağlamaktadır.¹⁷⁹ Bu yöntem, öğrenenlerin kişisel yorum yapabilme, düşüncelerini serbestçe anlatabilme, eleştiride bulunma ve başkalarının düşünce ve eleştirilerine açık olma alışkanlığını kazandırmaktadır.¹⁸⁰

Soru cevap yönteminin kullanıldığı bir başka teknikte ‘İlmihal tekniği’dir. İlmihal tekniği, sorunun öğretmen tarafından sorulduğu ve cevabın yine eğitimci tarafından verildiği yöntemdir. Geleneksel olan bu usul asırlarca kullanılmaktadır. Bu yöntemin soru-cevap yönteminden farkları kalıplaşmış soruların eğitimci tarafından sorulması ve muhatabın aktif değil pasif olmasıdır.¹⁸¹ İlmihal yöntemi, ikna edici bir özellik taşımaktadır bu nedenle bu yöntemde, ikna edici bir dil kullanılmaktadır.¹⁸² Soru cevap yönteminin bu tekniği ayet ve hadislerde de sıklıkla kullanılmaktadır.

Hz. Peygamber’in de eğitim anlayışı içerisinde sıklıkla kullandığı yöntemlerden biri de soru-cevap olmaktadır. Anlatım yönteminden farklı olarak daha ileri düzey bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Soru- cevap yöntemi sayesinde eğitimci, anlattığı konuların ilim talep edenler tarafından içselleştirilerek daha iyi

¹⁷⁷ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra yay., Konya 1991, s. 196-202, Abdulfettah Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, Çev. Enbiya Yıldırım, Ümraniye yay., İstanbul 1998, s. 194.

¹⁷⁸ Çelik, “Yaygın Eğitimin Neliği”, s. 20.

¹⁷⁹ Behlül Tokur, “Kur’an’da Soru Kalıpları ve Metaforlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36, Erzurum 2011, 165.

¹⁸⁰ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Nobel Akademi yay., 15. Baskı, İstanbul 2022, s. 140.

¹⁸¹ Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, TDV yay., 11. Baskı, Ankara 2020, s. 215-216.

¹⁸² Jhon Hull, “Çoğulcu Avrupa’da Pratik Teoloji ve Din Eğitimi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2 (3), Çev. Cemil Oruç, 2012, s. 231-233.

öğrenilmesini sağlamaktadır. Merak duygusunun yoğunlaşmasını ve dolayısıyla konu üzerinde daha derin düşünme ve akıl yürütme imkânı kazandıran yöntem aynı zamanda muhatabın konu üzerine konuşmasını sağlamaktadır.¹⁸³

Soru sorma yöntemi Kur'an-ı Kerimde sıkça başvurulan bir yöntemdir. Burada amaç kolay bir soru sorarak, kompleks şüphelerin en basite indirgenmesi ve böylece inkarcıların inkarından vazgeçmesi amaçlanmaktadır. Örneğin; “*Hiç gökleri ve yeri yaratan Allah'ın varlığından şüphe edilir mi?*”¹⁸⁴ Bu tür ayetler Kur'an-ı Kerim'de kimi zaman “*sana soruyorlar, sorarlar*” şeklinde yer almaktadır.¹⁸⁵ Kuran-ı Kerim incelendiğinde de insanları sormaya teşvik ettiği görülecektir: “*Eğer bilmiyorsanız ilim ehline sorunuz*”¹⁸⁶ ayeti bunlar içerisinde en çarpıcı olanlardan birisidir. Pek çok ayette konuya başlamadan önce soru sorulması da son derece dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in, çevresinde bulunan insanların sorularını zamanla ve mekânla bağlı olmaksızın cevaplaması¹⁸⁷ dini hususlarda karşılaştıkları her problemi Hz. Peygamber'e rahatlıkla sormaları için cesaretlendirmekteydi. Hz. Peygamber, kendisine sorulan soruları cevaplandırırken de muhatabın bilgi ve kültür seviyesine dikkat eder, onun anlayacağı şekilde doyurucu ve tatmin edici cevaplar vermektedir.

Soru cevap yöntemi, yetişkin din eğitiminde de kullanılabilecek bir yöntemdir. Ancak bu yöntem kullanılırken dikkatli olunması gerekmektedir. Zira soruların konuyla ilgili olması, sorunun kısa, açık ve anlaşılır olması gerekmektedir. Ayrıca eğitimci, konunun dağılmasına fırsat vermemeli, sorulara yanlış cevap verenlerin incitilmeden düzeltilmesine ve onların başka sorulara cevap vermesi için cesaretlendirilmesine önem vermelidir.

3.2.4. Münakaşa – Tartışma Yöntemi

Münakaşa, tartışma veya cedel olarak isimlendirilen yöntemde amaç, konuların öğrencilerin kendi arasında veya öğretmen-öğrenci arasında tartışılarak

¹⁸³ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, s. 211-213.

¹⁸⁴ İbrahim, 14/10.

¹⁸⁵ Ayet örnekleri için bkz.: Bakara, 2/215, 217, 220.; Maide, 5/Araf, 7/187; Enfal, 8/1; Ahzap, 33/63; Nebe, 78 /1.

¹⁸⁶ Bkz.; Nahl, 16/ 43; Enbiya, 21/ 7.

¹⁸⁷ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 149.

karara bağlanması suretiyle kullanılan bir yöntemdir.¹⁸⁸ Tartışma yöntemi, aktif katılımın sağlandığı bir yöntemdir. Konunun ilgi çekici ve canlı olarak aktarılmasını sağlayan yöntemde, eğitimci ile öğrenen arasında dinamik bir etkileşim oluşmaktadır.¹⁸⁹ Münazara, belli kurallar çerçevesinde pek çok konuyu içine alan kapsamlı bir alanda kullanılabilir bir yöntemdir.¹⁹⁰

Tartışma yöntemi, yetişkin din eğitiminde kullanılabilir bir yöntemdir. Ancak her yöntemin avantajlarıyla birlikte dezavantajları olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle tartışma yöntemini kullanacak eğitimci, kuralları önceden belirlemeli, konunun alanından çıkmasına fırsat vermemeli, tartışmanın bireyler arasında bir çekişmeye dönüşmesine imkân vermemeli, tartışma esnasında herkesin karşı görüşte dahi olsa diğer bireylere saygı ile yaklaşması gerektiğinin anlatılması gerekmektedir.

3.2.5. Grup - Küme Çalışması Yöntemi

Öğrencilerin birden fazla gruba ayrılarak, öğrencilerin birbirlerine öğretme ve öğrenme anlayışı esasında kullanılan bir yöntemdir. Eğitimci, bu yöntemde öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olmakta, onlara rehberlik etmektedir.¹⁹¹ Bu yöntemde öğrenciler ortak bir amaç için birlikte çalışmaktadırlar. Bu yöntemde amaç, anlaşılmayan konuların açıklığa kavuşturulması ve konu ile ilgili grup üyelerinin düşünmesini sağlamaktır. Bu yöntemde işbirlikçi öğrenme kullanılmaktadır. Ancak her zaman bu işbirlikçi yöntem gruplarda kullanılmayabilir. Çünkü işbirlikçi yöntemde grup üyelerinin konunun öğrenilmesi için en üst düzeyde çaba göstermesi esastır. Ancak bu yöntemde bazı öğrenciler lokomotif görevi üstlenirken bazıları ona bağlı olarak gruba dâhil edilebilmektedir.¹⁹²

¹⁸⁸ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, s. 216-220.

¹⁸⁹ Savaş Büyükkaragöz ve Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metotları*, Öz Eğitim yay., 6. Baskı, İstanbul 1996, s. 90.

¹⁹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Cedel", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 1993, C. VII, s. 208-210.

¹⁹¹ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, s. 220-224.

¹⁹² Gökhan Aksu ve Nuri Doğan, "Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi", *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi* 6 (2), 2015, s. 197.

Bu yöntem eğitimci ile öğrenci ya da öğrencilerin kendi arasında bilgi alış-verişi yapmasına imkân vermektedir. Ancak bu yöntem uygulanırken eğitimcinin kuralları önceden belirlemesi gerekmektedir.¹⁹³

Grupla öğrenme yöntemi, yetişkinlik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, yetişkin din eğitiminde kullanılabilir bir yöntemdir. Zira yetişkinler birbirlerinden öğrenmeye meyilli bireylerdir.

3.2.6.Gösterip Yaptırma Yöntemi

Bu yöntem bir işlemin uygulanması veya bir aracın çalıştırılmasını önceden gösterip, gerekli açıklamaları yaptıktan sonra öğrencinin alıştırma ve uygulama yaparak öğrenmesini sağlamaktadır.¹⁹⁴ Göze ve kulağa aynı anda hitap ettiği ve öğrencinin uygulama yapması imkân verdiği için diğer yöntemlerden üstünlükleri bulunmaktadır.¹⁹⁵ Öğrencinin yardım almasına imkân vermesi ve eğitim sürecini eğlenceli ve dikkat çekici bir hale getirmesinden dolayı faydalı bir yöntemdir. Ancak yöntemin uygulanmasının zaman alması, kalabalık gruplarda uygulama sorunları ve dönütlerin her zaman eğitimcinin kontrolünde olmaması zayıflıkları olarak sayılmaktadır.¹⁹⁶

Gösterip yaptırma yöntemi, yetişkin din eğitiminde kullanılabilir bir yöntemdir. Örneğin abdestin nasıl alınacağı veya namazın nasıl kılınacağı gösterip yaptırma yoluyla bireylere aktarılabilir. Bu yöntemin sınırlılığı ise her ortamda kullanılmasının mümkün olmamasıdır. Bu yöntemi kullanacak eğitimci, konuyu iyi bilmeli, konunun yapılışını eksiksiz ve tam olarak göstermeli, açıklanması gereken yerleri ayrıntılı olarak izah etmelidir.

¹⁹³ Tuğba Yanpar Yelken ve Cenk Akay, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı yay., 2019,

¹⁹⁴ Aksu ve Doğan, “Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi”, s. 197.

¹⁹⁵ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, s. 224-226.

¹⁹⁶ Aksu ve Doğan, “Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi”, s. 197.

3.2.7.Örnek Olay Yöntemi

Örnek olay, bir olayın yazılı veya sözlü anlatılmasından sonra, bir film veya görsel materyal gösterilerek, bireylerin çözümleme, öneri ve düşüncelerini ortaya koymasını temele bir yöntemdir.¹⁹⁷ Örnek olay yöntemi, bireylerin günlük hayatlarından karşılaşılabilecekleri bir problemin eğitim ortamında çözümlemesini sağlamaktadır.¹⁹⁸

Örnek olay yöntemi, yetişkin eğitiminde kullanılabilir bir yöntemdir. Zira yetişkinler tecrübeye dayalı öğrenmektedirler. Örnek olay yöntemi, yetişkinlerin tecrübelerini de öne çıkarılarak öğrenmelerine imkân vermektedir.

3.2.8.Problem Çözme Yöntemi

Öğrencilerin öğrenemedikleri, bilmedikleri birtakım konuları kendi kendilerine araştırarak öğrenmesi yöntemidir.¹⁹⁹ İstenilen hedefe ulaşabilmek için etkili ve yararlı olacak araç ve davranışlar arasından seçme yapılabilecek bir yöntem olmakla birlikte öğrencilere, başkalarıyla çalışma, bilgilerinden faydalanma vb. olumlu alışkanlık kazandırmakta ve sorumluluk duygusunun gelişmesine katkı sağlamaktadır.²⁰⁰

Yetişkin bireyler, yeni öğrendikleri bilgileri derinlemesine öğrenmeye isteklidirler. Bu doğrultuda, problem çözme yönteminin, yetişkin din eğitiminde kullanılabilir bir yöntemdir.

3.2.9.Tedrici / Aşamalı Yöntem

Kur'anî bir yöntem olan tedrici yöntem, bireyin ya da toplumun psikolojik ve sosyolojik olarak uygun hale geldikten sonra, konunun adım adım basitten karmaşığa doğru, bilinmeyenlerin muhatabın seviyesine göre, sabırla ve bir süreç içerisinde aktarılmasıdır.²⁰¹ Bu yöntemde genel olarak iki farklı uygulama söz konusudur. Genel ve soyut ilkelerin sonradan ayrıntılı ve somut olarak düzenlenmesidir ki buna "icmal-

¹⁹⁷ Celep, *Halk Eğitimi*, s. 68.

¹⁹⁸ Mevlüt Kaya, "Örnek Olay İncelemesi Yönteminin Ahlak Eğitiminde Kullanılması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, Samsun 1996, s. 135-156..

¹⁹⁹ Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, s. 226-229.

²⁰⁰ Aksu ve Doğan, "Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi", s. 197.

²⁰¹ Yasemin Yel, *Kur'an Ayetleri Bağlamında Tedrici Metodun Eğitime Katkısı*, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Batman 2023, s. 13.

tafsil yöntemi” denilmektedir. İkincisi ise, hükümlerde toplumsal bir ihtiyaç hâsıl oluncaya ya da toplumsal yapı uygun hale gelince kadar geciktirilmesidir ki buna “*zamana göre tedric yöntemi*” denilmektedir.²⁰²

Bu yöntem yetişkin din eğitimde kullanılabilir bir yöntemdir. Zira yukarıda yetişkinlik döneminin özelliklerinden bahsedilirken, dönemlere göre ihtiyaçlarının değiştiği ifade edilmişti, dolayısıyla yetişkin bireylerin ihtiyaçlarına göre veya gelişimsel özelliklerine göre bir yetişkin din eğitimi planlanabilir.

3.2.10.Uzaktan Eğitim Yöntemi

Günümüzde bilgi teknolojileri hızla gelişmekte ve sürekli olarak yeni bilgiler üretilmektedir.²⁰³ Dolayısıyla eğitim imkânlarının daha çok kişiye ulaşması, zaman ve mekân bakımından bazı düzenlemelerin yapılmasına imkân sağlanmıştır. Bu nedenle teknolojik gelişmelerden istifade edilerek, geniş kapsamlı bir şekilde “uzaktan eğitim” yaklaşımı tüm dünyada ağırlık kazanmaya başlamıştır.²⁰⁴ Etkileşimli uzaktan eğitim uygulamaları, katılımı ilgi çekici kılmakta ve öğrenenin ilgi ve motivasyonunu arttırmaktadır.²⁰⁵ Bununla birlikte yüz yüze etkileşim ve göz temasının yeterince olmaması, öğrenme sürecindeki güçlüklerin anında çözülememesi, kendi kendine öğrenme alışkanlığı ve kabiliyeti yeterli olmayan bireylere yeterince zaman ayırlamaması, vb. hususlar yöntemin sınırlılıklarıdır.²⁰⁶ Tüm bu unsurlarla birlikte düşünüldüğünde, uzaktan eğitimin yetişkin din eğitiminde kullanılabilir bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Ancak bu yöntemi kullanacak olan eğitmen ve öğrencinin teknolojik imkânlarının olması, bunları kullanacak yeterliliğe sahip olması gerekmektedir.

3.2.11.Rol / Drama Yöntemi

Rol yapma, öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe bürünerek ortaya koymasını sağlayan bir yöntemdir. Drama yönteminde ise,

²⁰² Talip Türcan, “Tedric”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2011, C. XL, s. 265-267.

²⁰³ Hasan Bacanlı, *Sosyal İlişkilerde Benlik- Kendini Ayarlamının Psikolojisi*, MEB yay., İstanbul 1997, s. 125.

²⁰⁴ Zuhâl Özer, “Teknolojinin yarattığı Yeni Seçenek Uzaktan Eğitim”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, 3, 1997 (Kasım), s. 51.

²⁰⁵ Erkan Ertuğrul, “Uzaktan Eğitim Nedir? Uzaktan Eğitimin Kurumsal İlkeleri, Yöntemleri, Kullanım Alanları, Amaçları, Faydaları, Teknikleri Nelerdir?”, *Birinci Uzaktan Eğitim Sempozyumu*, 15-16 Kasım 1999, Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, Ankara 1999, s. 7-14.

²⁰⁶ Metin Turan ve Gürkan Barış, “Uzaktan Eğitim Sistemi”, *Birinci Uzaktan Eğitim Sempozyumu*, 15-16 Kasım 1999, Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, Ankara 1999, s. 153-158.

öğrenciler hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmektedirler. Yöntemin bütün aşamalarının kontrollü şekilde gerçekleştirilmesi yöntemin güçlü yönlerindedir. Öğrencilerde güven duygusunu geliştiren bir yöntemdir.²⁰⁷ Rol yapma ve drama yöntemi çocuklara din öğretiminde de kullanılan bir yöntemdir. Zira çocukların oyun oynamaya eğilimine sahip olmaları yöntemin kullanılmasını kolaylaştırmaktadır. Bununla beraber bu yöntemin yetişkin din eğitiminde kullanılması ancak ilk yetişkinlik zamanında mümkün görülmektedir. Buna rağmen bu yöntem tiyatro tarzı etkinliklerle, yetişkin din eğitiminde kullanılabilir.

3.2.12.Beyin Fırtınası Yöntemi

Tüm öğrencilerin etkin olarak öğrenme sürecine katıldıkları bir yöntemdir. Birtakım kurallar çerçevesinde düşüncelerin etkili, üretken ve yaratıcı olarak aktarılması sağlanmaktadır.²⁰⁸ Yöntem, bir konuya çözüm getirmek, karar vermek ve hayal yoluyla düşünce ve fikir üretmek için kullanılabilir. Bu yöntemde doğru ve yanlış diye bir şey yoktur, önemli olan istemli bir şekilde tutarlı bir fikir üretmektir.²⁰⁹

Beyin fırtınası yöntemi, bir konu etrafında düşüncelerin üretilmesidir. Dolayısıyla öğrencinin aktif olarak sürece katılımını sağlamak ve kendini ifade etmesine imkân vermektedir. Bu yöntem yetişkin din eğitiminde de kullanılabilir.

Yukarıda ele aldığımız tüm yöntemler şunu göstermektedir ki; yetişkin bireylerle çocuklar birbirinden farklı olarak öğrenmektedir. Yetişkin din eğitimcisi, yetişkin özelliklerini bildiğinde eğitimin kalitesi artacaktır. Ayrıca, yetişkinler genel olarak, hatırlamaya dayalı ve kullanabilecekleri bilgileri öğrenmeye meyillidirler. Ayrıca tecrübeye dayanan ve heyecan verici bilgileri öğrenmek isterler. Aldıkları eğitimde ve edindikleri bilgide derinlemesine düşünmeyi sevmektedirler ve onlar kendi istedikleri eğitim etkinliklerine katılmaktadırlar.²¹⁰

²⁰⁷ Aksu ve Doğan, “Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi”, s. 197.

²⁰⁸ Çavuş Şahin, “Aktif Öğretim Yöntemlerinden Beyin Fırtınası Yöntemi ve Uygulanması”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, Adana 2005, s. 441-450.

²⁰⁹ Aksu ve Doğan, “Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi”, s. 197.

²¹⁰ Güneş, *Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)*, s. 43; Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi –Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*, İmge Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul 2021, s. 226.

Yetişkinlerin eğitime katılma sebepleri de farklılık arz edebilmektedir. Kimisi amaç yönelimli olarak eğitime katılır. Bu kimselerde mesleki, bireysel, toplumsal veya dinsel bir amaç gözeterek eğitim etkinliklerine katılırlar. Kimi yetişkinler sadece öğrenme eğilimiyle güçlü bir istek eşliğinde eğitim faaliyetlerine iştirak etmektedirler. Bazıları ise, eğitim etkinliklerine göre katılacağı eğitimi belirlemektedirler.²¹¹ Bu nedenle yetişkin din eğitimi verecek olan eğitimcinin, muhatabı olan yetişkini iyi tanınması ve onun istek ve ihtiyaçlarına yönelim taleplerini alarak, muhatabının eğilimlerine göre yöntem belirlenmesi gerekmektedir.

Yetişkin bireylerinde yeni şeyler öğrenebileceği, yetişkin din eğitimci tarafından unutulmaması gereken bir gerçektir. Her yetişkin, tüm bireysel farklılıklarına rağmen, yeteri kadar zaman verildiğinde yeni bilgiler öğrenebilir. Yeter ki, kendilerine olan güven duygusu yok edilmesin.²¹²

²¹¹ Mustafa Köylü, “Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Öğretiminin Temel Özellikleri”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Kolektif, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, 85-112.

²¹² Onur, *Gelişim Psikolojisi –Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*, s. 226.

İKİNCİ BÖLÜM

2.YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN AİLE VE REHBERLİK BÜROLARI

İnsanoğlu doğası gereği, hayat içerisinde yaşadığı ve ihtiyaç duyduğu pek çok soruyu ve bunlarla ilgili çözümleri çoğunlukla inandığı ve bağlandığı dinle ilişkili kurarak yorumlamaktadır. Problemlerle ilgili ulaştığı cevaplardan tatmin olduklarında dinin temel esaslarını ve ahlaki kurallarını kabul etmekte ve inançları doğrultusunda hayatlarını yaşamayı sürdürmektedirler. Çoğu zaman inancın pratiğe aktarılmasıyla ilgili karşılaşılan sorunlar bazen de zihinsel veya ruhsal sıkıntılar şeklinde kendisini göstermektedir. İnsan, sorun ve sıkıntılı durumlarla tek başına başa çıkamadığında, danışacağı bir merci aramaktadır. İşte bu durumlarda dini rehberlik, psikolojik danışma gibi danışma birimlerinin önemi insanların imdadına yetişmektedir.²¹³ Bu bağlamda ülkemizde, DİB bünyesinde faaliyet yürütmekte olan ‘Aile ve Dini Rehberlik Büro/Merkezleri’, dini danışmanlık ve rehberlik hizmetini halkımıza sunmak için oluşturulmuş kurumsal yapılar arasındadır. ADRB’lerin bu faaliyetleri, muhatap kitle göz önünde bulundurulduğunda yetişkin din eğitimi kapsamına da girmektedir.

Bu bölümde, ADRB’lerin kuruluşu, mevzuat alt yapısı ele alınacak, bu büroların görevi, misyonu, ilkeleri nelerdir, bu bürolar yetişkin din eğitimi kapsamında nasıl değerlendirilmelidir sorularına cevap aranacaktır. ADRB’ler, aile özelinde kurulmuş ve aileye yönelik faaliyet gösteren yapılar olması sebebiyle kısaca aile mevhumuna değinilecektir.

²¹³ Nevin Meriç, *Gündelik Hayat ve Fetvalar*, Pınar yay., İstanbul 2004, s. 26.

1. Ailenin Tanımı ve Çeşitleri

Aile ilkel tabir edilen oluşumlardan itibaren günümüzün gelişmiş toplumlarına varıncaya kadar varlığı korumuş ve sürdürmüş olan en temel kurumlar arasında sayılmaktadır.²¹⁴

Aile ile ilgili olarak tarihten günümüze pek çok tanım yapılmakla birlikte, bu tanımların ailenin farklı yönleri, benzer/ ayrı özellikleri açısından aileyi ele aldıkları görülmektedir. Aile, her dönemde ve her kültürde insanın içinde bulunduğu her toplumda önemli ve karakteristik özellikler gösteren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile kavramının anlaşılması adına bazı tanımları aktarmaya çalışacağız.

Aile; Arapça, doğruluktan ayrılmak, haktan sapmak/ayrılmak, haksızlık yapmak anlamına gelen ‘*âle-‘avele*’ kökünden türeyen ve Türkçede de aynı şekilde kullanılan ‘*aile, ev ahalisi*’, bir evde yaşayan çeşitli cins ve yaşta oluşan insanlar anlamını ifade etmektedir. Yine Arapça “*el-Usratü*” olan aile kavramı, kişinin baba tarafından yakınları, bir kimsenin ehli beyti, aşiret, hasatlar, sağlam zirai ürünler²¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelimenin terimsel açıdan da nikâh, evlilik, kan birliği ve sair legal yollardan, aralarında yakınlık ilişkisi olan ve çoğu zaman aynı yerde, meskende ve evde yaşayan bireylerden oluşan, bireylerin topluma adaptasyonu ve katılımlarının gerçekleştirildiği içtimaî birim olarak tarif edilmektedir. Aile, çekirdek aile olarak anne-baba ve çocuklardan oluşan en küçük toplumu oluşturan kurumsal bir birimdir.

Aile; “*kan bağı ile birlikte ırk bağı olan ve aynı atadan gelen bireylerin bütünü*”²¹⁶, “*akrabalık ilişkileriyle bağlı bireylerin oluşturduğu topluluk*”²¹⁷, “*samimice ve yüz yüze ilişki sürdürülen en ufak ama en önemli temel sosyal kurum*”²¹⁸, “*anne, baba ve çocuklardan oluşan bireylere verilen isim*”²¹⁹, “*farklı cinsiyetlerden oluşan iki bireyin, birbirlerine yetme duygusuyla meydana getirdiği*

²¹⁴ Bahaüddin Varol, “Kavram ve Kurum Olarak İslam Ailesi ve Tarihsel Epistemolojisi”, *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu - Peygamberimiz ve Aile-*, (21-14 Kasım 2019 Antalya), DİB yay., Ankara 2021, s. 57.

²¹⁵ Muhammed Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâc’ul-Arûs min Cevâhir’il-Kâmûs*, thk. Heyet el-Meclis’ül Vatani’l- Kuveyt 2001, C. X, s. 51; Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed b. Manzur el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-‘Arab, Dâr’ul- Sâdir*, Beyrut 1993, C. IV, s. 20.

²¹⁶ Meydan Larousse, “Aile”, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Meydan yay., İstanbul 1979, C. I, s. 190.

²¹⁷ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2000, C. II, s. 196.

²¹⁸ Nihat Nirun, *Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1997, s. 50.

²¹⁹ Meydan Larousse, “Aile”, C. I, s. 191.

tarihin bilinen en eski kurumu”²²⁰ olarak tanımlanan aile, çocuklar açısından bakıldığında onların sosyal hayata katılmalarını sağlamak ve hayat tecrübesi kazandırmak için oluşturulan ortam, yetişkinler bağlamından ise mutluluk ve huzurun hâkim olması, şiddet, gerilim ve sıkıntıların ortadan kaldırılması için mutlak bir dayanışmanın en güzel örneğine sahip olan bir sığınak özelliği taşımaktadır.²²¹ Aile genel olarak, “*İçimizdeki mevcut çevreyle en sıcak ilişkilerde bulunulan, zamandan, mekândan, duygu, düşünce, toplum ve kültür çevrelerinden etkilenen, biyolojik ilişkiler neticesinde insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallar etrafında şekillendiği, tarihimizden günümüze dek toplumda oluşturulmuş kültürel, dinsel vb. zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal gibi çeşitli yönleri bulunan bireyler topluluğu*” olarak tanımlanmaktadır.²²²

Yaşadığımız son yüzyıl içerisinde yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, aile olmadan toplumların varlık göstermediği sonuçlarına varmaktadır.²²³

Aileyi meydana getiren bireyler, zamana, mekâna ve şartlara göre değişiklik göstermektedir. Belirli bir lider, eşler, çocuklar, büyükanne ve büyükbabalardan oluşan geniş aile, sadece ebeveyn ve çocuklardan oluşan ailelere de çekirdek aile denmektedir.²²⁴ Geleneksel bağlardan yola çıkarak isimlendirilen geniş aile, büyükanne ve büyükbabaların torunlarıyla birlikte yaşadığı aile tipini tanımlamak için kullanılmaktadır. Genellikle kırsal bölgelerde yaygın olan bir aile modelidir.²²⁵ Diğer bir aile çeşidi ise, çekirdek ailedir. Çekirdek aile ise, anne, baba ve henüz

²²⁰ Gönül Budak, “Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi”, *I. Aile Şurası Bildirileri*, Aile Araştırma Kurumu yay., Ankara 1990, s. 49.

²²¹ Kasım Karataş, “Toplumsal Değişme ve Aile”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu yay., Ankara 2001, Sayı II, s. 90.

²²² Necdet Subaşı, “Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyasında Aile Odaklı Stratejiler”, *IV. Aile Şurası, “Aile ve Yoksulluk Bildirileri”*, Ankara 2004, s. 137.

²²³ Aile tarihi üzerine yaptığımız literatür çalışması sonucunda aile tarihi çalışmalarının J.J. Bachofen’in 1861 tarihinde yayınladığı “*Analık Hukuku*” eseriyle başladığı görülmüştür. Kitap Payel Yayınları’nın *Söylence, Din ve Anaerki* adıyla dilimize kazandırılmıştır. (J. Jacop Bachofen, *Söylence, Din ve Anaerki*, Çev: Nilgün Şarman, Payel yay., İstanbul 1997.

²²⁴ Bkz.: Ezgi Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, s. 7., Mehmet Akif Aydın, “Aile”, C. II, s. 196.

²²⁵ Ercüment Kuran, “Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihsel Gelişimi”, *Aile Yazıları 1*, Aile Araştırma Kurumu yay., Bilim Serisi 5/1, Ankara 1991, s. 365.

evlenmemiş çocuklardan oluşan aile modeli olarak karşımıza çıkmaktadır²²⁶ ve bu aile modeli son dönemde kent toplumu ya da kentli olarak sınıflanan kesimin aile özelliklerini taşımakta, geleneksel veya geniş aileye göre işlevlerinin daraldığı gözlenmektedir.²²⁷

Aile kurumu, ailedeki hâkimiyetin kimde olduğuna göre de ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, ailenin liderliğini babanın yaptığı ataerkil -bir diğer ismiyle patriarkal- aile, diğeri ise hâkimiyetin genelde anne ve onun efradının elinde olduğu anaerkil –matriarkal- ailelerdir. Yine aileler, eş sayısına göre de iki şekilde ele alınmaktadır: Çok eşli aile ve tek eşli aile. Ayrıca türlerine göre, bir de kırsal ve kentsel aileler bulunmaktadır. Kırsal aileler genelde; anne, baba, onların evli veya bekâr çocukları, çocukların da evli olanlarının çocuklarının oluşturduğu, kendilerine ait toprak ve/veya hayvanlarla geçim sağlayan ailelere denmektedir. Kent soylu aileler ise daha çok hizmet sınıfında çalışan, memur, bürokrat ebeveynlerden ve bekâr çocuklardan oluşan, dışa açılmış ailelerdir.²²⁸

Yukarıda aile tanımlarına ve türlerine değinilmiştir. Aile, tarih içerisinde üstlendiği görevler, içerdiği bireyler, bulunduğu sosyo-kültürel yapı vb. pek çok etken nedeniyle tanımlanmış ve türlere ayrılmıştır. Bununla birlikte ailenin insan hayatında çok çeşitli fonksiyonları da bulunmaktadır. Neslin meşru olarak devamı ve sürdürülmesi en önemli fonksiyonlarından biridir. Ailenin eğitim alanında da önemli katkıları olmaktadır.

2. Aile ve Dini Rehberlik Büroları Kuruluşu ve Mevzuat Alt Yapısı

Aile içerisinde yaşanan problemler, aile kurumuna yönelik bilinçli, bilinçsiz hatta kasıtlı birtakım çevresel tehditler ve boşanma oranlarının artıyor olması,²²⁹ aile içerisinde bireylerin rollerindeki tutarsızlıklar, güvensizlikler, kültürel değişiklikler ve evlilik dışı ilişkilerin yaygın hale gelmiş olması gibi bir takım sorunlar, aile kurumunun, sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirmesi noktasında, üzerinde

²²⁶ Sulhi Dönmezer, *Toplum Bilim*, Beta Basım yay., İstanbul 1994, s. 101.

²²⁷ Ümit Meriç Yazan, “Şehirleşme Sürecinde Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara 1991, C. III, s. 961.

²²⁸ Nihal Tatal, *Aile İşlevi İle Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkide Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Aracı Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 18.

²²⁹ TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre 2001-2008 yılları arasında her yıl ortalama 94 bin kişi boşanırken, 2009-2016 yıllarında bu rakam 124 bine ulaşmıştır. 2022 yılında ise evlenenlerin sayısı 574 358, Boşananların sayısı ise 180954’tür. (www.tuik.gov.tr), [08.07.2023, 16.00].

hassasiyetle düşünmeyi gerekli kılmakta ve bu süreç içerisinde bir rehber ihtiyacı duyulmaktadır.²³⁰ Zira rehberlik “yol göstermek, kılavuzluk yapmak”²³¹ anlamından gelmekte ve bilimsel bir terim olarak “birey veya bireyler için belirli işi, belirli bir beceri ile yapmak anlamından çok, bireyi tanıma ve genel olarak onun gelişmesine yardım etmek’ olarak tanımlanmaktadır.²³² Bununla birlikte dini rehberlik de ise asıl unsur “din” kavramı olmakta ve yönüyle terim özel bir alanın içerisinde kendine yer bulmaktadır.²³³ Dolayısıyla dini rehberlikte rehberliğin dini ve ilahi kaynaklarla ilişkisi ve rehberlik yapacak insanların dini bilgiye sahip olması, rehberlik faaliyetini dini kaynakları referans alarak yapmaları gerekmektedir.²³⁴

Günümüz aile yapısına baktığımızda bir taraftan aile kurumunun temelini oluşturan nikâhın, çeşitli nedenlerle ertelenmekte ya da önemsiz hale getirilmekte olduğu, diğer taraftan da mevcut aile yapısı, artan boşanma oranlarıyla ciddi olarak yara aldığı gözlenmektedir. İnsanlar gündelik hayatlarında bir problemle karşılaştıklarında ya sorunu inkâr etmekte ya ondan kaçmaktadırlar. Dolayısıyla inkâr edilen veya kendisinden kaçılan sorunlar çözülmemekte aksine kangren hale dönüşebilmektedir. Evlilikle ilgili durumlarda da bu husus yaşanmaktadır. Ayrıca toplumumuzda gündelik hayatta karşılaşılan pek çok sorunun din ile ilişkilendirilerek, dini bir mahiyete dönüştürüldüğü de sıklıkla zikredilen bir gözlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla aile söz konusu olduğunda da dini referanslar sıklıkla gözler önüne serilmektedir. Ancak dini referansların doğru kanaldan, sahih ve doğru bir tarzda sunulması son derece önemlidir. İşte bu konuda ülkemizde çalışma yapan kurumlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı’dır.²³⁵

Anayasanın 24. Maddesi ‘din ve vicdan hürriyeti’ konusuna değinmekte ve bireylerin isteğine bırakılmaktadır. 136. Madde ise, ‘Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevlerini konu edinmektedir.²³⁶ Din işlerini yürütme ve toplumu din konusunda

²³⁰ Hacı Mustafa Kiriş, *İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Ekseninde Türkiye’de Din Eğitimi*, s. 42.

²³¹ Mehmet Akif Ordulu, *Türkçe Sözlük*, Feza yay., İstanbul 2001, s. 395.

²³² Mustafa Öcal, *Eğitimde Rehberlik*, Düşünce Kitapevi yay., İstanbul 2004, s. 31.

²³³ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analizi ve Değerlendirilmesi*, s. 37-38.

²³⁴ Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (MÜİFAV) yay., 4. Baskı, İstanbul 1995, s. 187-188.

²³⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 103-115.

²³⁶ T.C. Resmi Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, (www.resmigazete.gov.tr/ arshiv/24067.pdf.), [30.09.2022, 15.00].

aydınlatma görevi kanunlarla DİB'e verilmiştir.²³⁷ Türkiye'de din işlerini yürütmekle görevli devlet teşkilatı olan DİB, Başbakanlığa bağlı olarak 3 Mart 1924 kurulmuş, 22 Mayıs 1965 tarihli ve 633 sayılı kanunla yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1920'de birinci TBMM hükümetinde, diğer bakanlıkların yanı sıra '*Şer'îye ve Evkaf Vekâleti*' bulunmaktaydı. Laiklik prensibi doğrultusundaki eğilimlerden sonra bu bakanlık lağvedilince²³⁸ (1924)' de yerine İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerinin yönetmek üzere DİB kurulmuştur. (DİB, 1965: madde 1). Ankara'da 1-5 Kasım 1993 tarihleri arasında toplanan 1. Din Şûrası'nda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsü konusu geniş şekilde tartışılmış, gerekli kanunî düzenlemeler yapılarak bu kuruluşun diğer devlet kuruluşları gibi devlet bünyesi içinde özerk bir yapıya kavuşturulması ve DİB Başkanının seçimle belirlenmesi üzerine kurulu görüş benimsenmiştir.²³⁹

DİB, İslam dininin inanç esasları, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek, cami ve mescit dışındaki yerlerde panel, konferans, seminer, sempozyum vb. dini ve ilmi toplantılar düzenlemek, öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik merkezleri, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları, sosyal hizmet kurumları vb. mekânlar da işbirliği esasına göre manevi danışmanlık ve din hizmeti sunmak, yazılı, görsel, işitsel ve dijital medya vasıtasıyla toplumu din konusunda aydınlatmak, göçmen, engelli, bağımlı vb. dezavantajlı gruplara yönelik olarak manevi danışmanlık hizmetleri sunmak vb. toplumun her kesimine yönelik din hizmeti faaliyetlerini yürütmek üzere görevlendirilmiştir resmi bir kurumdur.²⁴⁰

DİB, din hizmetleri alanında ilk defa 1925-1926 yıllarında yayınlanan 'Devlet Salnamesi'nde "Müessesat-ı Diniyye Müdüriyeti" adıyla bir birim merkez teşkilatında kurulmuş 1929 yılında yürürlüğe giren 1452 sayılı "Devlet Memurları Maâşatının Tevhid ve Teâdülüne Dair Kanun" ile birimin adı "Dini Müesseseler

²³⁷ Mevzuat, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun 633 Sayılı Kanun*, 22.06.1965, yayımlandığı Düstur, Tertip 5, C, IV, s. 2911. (mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.633.pdf), [12.08.2021, 14.00].

²³⁸ TBMM Arşivler, *Şeri'ye ve Evkaf Vekaleti, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair 429 Sayılı Kanun*, 03.03.1924, (www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar), [20.08.2021, 15.00].

²³⁹ İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1994, C. XIX, s. 464.

²⁴⁰ Mevzuat, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (633 Sayılı Kanun)*.

Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir.²⁴¹ 8 Haziran 1931 tarihinde yayınlanan 1827 sayılı “*Bütçe Kanunu*” ile cami ve mescitlerin idaresi Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devredilince ilgili müdürlüğün personeli bahsi geçen genel müdürlüğüne devredilmiştir. Bu uygulama 23 Mart 1950 yılına kadar devam etmiştir. 1950 yılında 5634 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle “Hayrat Hademesi Müdürlüğü” adıyla yeni birim merkezde kurulmuş olup ilgili birim 1965 yılına kadar din hizmetleri görevini yürütmüştür. Son olarak 2010 yılında yayınlanan 6002 sayılı kanunla din hizmetlerini yürütmek üzere “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü” oluşturulmuştur.²⁴²

Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle son yıllarda vatandaşların din ile ilgili sorun ve problemleriyle birebir ilgilenmesi ve bunlara çözüm yolu bulma gayreti ile din hizmetlerinde toplumun ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda yeni metot ve yöntemler kullanması, bu nedenle din hizmetlerini çeşitlendirmesi gözden uzak tutulmaması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkanlık, din hizmetlerini çeşitlendirmek adına yeni birimler de kurmaktadır. Bu maksatla “*aile*” kurumunu merkezine alan ‘*Aile ve Dini Rehberlik Büroları*’, milli ve manevi değerlerimize bağlı bir aile yuvasının kurulması ve korunması, aile birlikteliğinin desteklenmesi, sorunların çözümüne katkı sağlanması ve toplumsal bir duyarlılık geliştirilmesi amacıyla hizmetler sunmaktadır. Özellikle doğru dini ve ahlaki bilgilere sahip, aile olmanın sorumluluğunu taşıyan, bilinçli bireylerle huzurlu ve sağlıklı bir toplum oluşturmak amacına hizmet etmeyi hedeflemektedir. Aile ve Dini Rehberlik Büroları, din görevlilerinden oluşan bir ekiple, müftülükler bünyesinde hizmet veren, dini danışma birimleri olarak kurulmuş ve halkımıza dini danışmalık hizmeti sunmaktadır.

01.07.2010 tarihli ve 6002 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la”, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş ve bu kapsamda Genel Müdürlük bünyesinde İrşat Hizmetleri Daire Başkanlığı, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı, Cami Hizmetleri Daire Başkanlığı, Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı adıyla 4 daire başkanlığı oluşturulmuştur.

²⁴¹ T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Devlet Memurları Maâşatının Tevhid ve Teâdülüne Dair Kanun*,(www.tbmm.gov.tr/ tutanaklar/kanunlar_kararlar), [28.09.2022, 20.00].

²⁴² DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Tanıtım*, (www.dinhizmetleri.diyane.gov.tr /sayfa/53/tanitim), [29.09.2022, 15.00].

DİB, belirli kanunlarla dini işleri icra etme ve toplumu dini anlamda aydınlatma hususunda yetkilidir. Nitekim ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi’nin 111. Maddesine binaen müftüler, ihtiyaca göre ve imkân dâhilinde Başkanlığın hizmet alanıyla ilgili kişi ve heyetlerin seçimini yaparak görevlendirebilmekte, sorumluluğunda bulunan yerlerde dini yayın ihtiyacını karşılamak için gerekli çalışmaları yapabilmektedir. Ayrıca ihtiyaç duyulan koordinatörlükleri kurup buralara personel görevlendirebilmektedir.²⁴³

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği’nin 12. Maddesinde cami ve mescitlerde usullerine uygun olarak irşat hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak, irşat hizmetlerinde bulunan personele yönelik olarak çalışmalar yapmak, ailenin kurulması ve korunmasıyla ilgili dini içerikli etkinlikler düzenlemek, aileyle ilgili problemlerin çözümüne katkı sunmaya yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik sunmak ve bu amaçlar doğrultusunda hizmet verecek büro ve merkezlerin hazırlanarak faaliyete geçirilmesi ‘Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün görevleri arasında zikredilmektedir.²⁴⁴ Bu bağlamda, Başkanlığın taşra yapılanması içerisinde olan il/ilçe müftülüklerinin, halkla sürekli temas halinde olduğu ve dini alanda danışmanlık faaliyetlerinin dışında kalmayarak²⁴⁵ sorumluluk üstlendiği anlaşılmaktadır.

İnsanların arzu ve ihtiyaçları zaman içerisinde değişmekte ve farklılık göstermektedir. Zira zamanın değişmesi ile toplumun değişmesi bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda değişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına, Diyanet İşleri Başkanlığı da son zamanlarda din hizmetleri konusunda yeni fikirler ışığında, farklı açılımlar gerçekleştirmektedir. Bu çalışmalar içerisinde toplum nezdinde en bilinir ve görünür olanlarından birisi de halkın dini sorulara cevap verme maksadıyla başlatılan “Alo 190 Dini Soruları Cevaplandırma Hattı” hizmetidir. Başkanlık, aile kurumuyla ilgili olarak da çalışma yürütmek ve vatandaşların bu alanda ihtiyaç hissettiği dini danışmanlık ve rehberliği sunmak adına “*Aile İrşat ve Rehberlik Büroları*”nı kurmuştur. 2007 yılında AİRB adı ile

²⁴³ DİB, Hukuk Müşavirliği, *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi*, (www.hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr), [21.08.2021, 15.30].

²⁴⁴ DİB, Hukuk Müşavirliği, *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği*, (www.mevzuat.gov.tr), [21.08.2021, 16.00].

²⁴⁵ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analizi ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi Örneği)*, s. 62.

kurumsallaşan bu yapı 23/07/2015 tarih ve E.14480 sayılı Başkanlık onayıyla yürürlüğe giren yönerge ile “*Aile ve Dini Rehberlik Büroları*” olarak düzenlenmiştir.²⁴⁶

23-27 Kasım 1998 tarihlerinde düzenlenen II. Din Şurası’nda, “*Nihai Kararlar/ Dini Konularda Toplumun Aydınlatılması ve Dinin Farklı Yorumlanmasından Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Yolları*”²⁴⁷ konulu çalıştayda alınan karar doğrultusunda bu bürolar oluşturulmaya başlanmıştır.²⁴⁸ Bu kararlar doğrultusunda, “Dini Danışma ve Rehberlik Merkezi”ni yürütmek üzere, “Din Hizmetlerini Geliştirme ve Rehberlik Şubesi Müdürlüğü” ismiyle Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’na bağlı ayrı bir şube müdürlüğü oluşturulmuştur. Bahsedilen şube müdürlüğü bünyesinde aile ile ilgili çalışmalar yapmak üzere 2002’de Aile Komisyonu kurulmuştur. Bu şube müdürlüğü, Başkanlık merkez teşkilatında, “Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı” adı altında faaliyetlerine devam etmektedir.

Aile komisyonunun yaptığı çalışmalar neticesinde büroların oluşturulma sürecine başlanmıştır ve günümüzde 81 İl Müftülüğünde bürolar oluşturulmuştur.

Bürolar kademeli bir şekilde kurulmuştur. Öncelikle pilot bölgelerdeki çalışmalar izlenmiş ve raporlaştırılmıştır. Buralardaki başarılı çalışmalar neticesinde Aile ve Dini Rehberlik Büroları, 2011 yılına kadar 81 ilin tamamına yayılmıştır. ADRB’ler günümüz itibarıyla 81 il müftülüğünün tamamında ve 368 ilçe müftülüğünde, toplam 449 büro ve 19 merkez olmak üzere 468 mekânda faaliyet ve etkinliklerini sürdürmektedir.²⁴⁹ Cevap verilmesi daha kapsamlı ve araştırma gerektiren sorulara ise Din İşleri Yüksek Kurulu, müftülüklere yardım sağlamaktadır.²⁵⁰ DİB, il ve ilçe müftülükleri bünyesindeki bürolarda görevli dini rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunan personele çeşitli periyotlarla seminerler vermektedir. Faaliyet alanlarıyla ilgili olarak verilen bu eğitimlerle personelin daha

²⁴⁶ DİB, Hukuk Müşavirliği, *Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Yönergesi*, ([www.http://hukukmusavirligi.diyabet.gov.tr/Documents7Diyabet%20İşleri%20başkanlığı%20Aile%20Rehberlik%20Büroları%20Çalışma%20Yönergesi.pdf](http://hukukmusavirligi.diyabet.gov.tr/Documents7Diyabet%20İşleri%20başkanlığı%20Aile%20Rehberlik%20Büroları%20Çalışma%20Yönergesi.pdf)), [18.07.2022, 13.30].

²⁴⁷ DİB, *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler (23-27 Kasım 1998) I-II*, DİB yay., Ankara 2003.

²⁴⁸ Salih Aybey, “Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*3 (2), İstanbul 2015, s. 145.

²⁴⁹ DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı, *Tanıtım*, (<https://dinhizmetleri.diyabet.gov.tr/sayfa/48/>), [20.08.2023, 15.00]; DİB, *2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, DİB yay., Ankara 2023, s. 125.

²⁵⁰ Aybey, “Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları”, s. 146.

da bilinçlenmesi sağlanmaktadır. Seminer ve eğitimlerde ayrıca personelin yetkisi ve uzmanlık alanları dışındaki problem ve sorunlar için ise diğer alanlara yönlendirilmesi sağlanmaktadır.²⁵¹

3. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının Önemi ve Amaçları

Aile, Nikâh ve kan bağından çok daha öte anlamlar barındıran bir kurumdur. Aile aynı zamanda gönül birlikteliğinin olduğu ve Allah'ın hoşnutluğuna uygun yaşamın birlikte paylaşıldığı ortam olması açısından da gereklidir. Zira aile emanettir. Dolayısıyla emanete sahip çıkmak ve korumak toplumlara yüklenen ulvi sorumluluklar arasındadır. Aynı zamanda aile imtihandır çünkü sabır, şefkat ve emek istemektedir. Küreselleşen dünyada aileyi hedef alan ve aile içerisinde yaşanan sorunlar toplumun tamamını etkilemekte hatta sadece bugünlerimizi değil geleceğimizi dahi tehdit edecek boyutlara ulaşabilmektedir. Sadakatsiz davranışlar, vefasızca sarf edilen sözler, eşlerin ya da çocukların tahammülsüzlüğü, bilgi çağında artan bilinçsizlik ve ne yazık ki sürekli artmakta olan şiddet olayları, aileleri çok derinden sarsmaktadır. Bireyin ve toplumun mutlu ve huzurlu devamı için, ailenin de uyum içinde olması gerekmektedir. Ailenin kurulmasından başlamak üzere, korunması ve sağlıklı bir şekilde geleceğe taşınması, Kur'an ve Sünnet'ten kaynağını alan sağlam referanslarla ve Mevlana'nın '*Pergel Metaforunda*'²⁵² tasvir ettiği üzere bir ayağı yere sağlam basan, sabitelerle çözüm üretilmesi gerekmektedir. Çarpıcı olması nedeniyle şu örneği vermekte yarar vardır: 20 yıl süren bir araştırmaya göre psikolojik destek alan danışanların % 40'ı ruh sağlığı uzmanları yerine, din adamlarını tercih etmektedir.²⁵³ Dolayısıyla dini rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin gerekliliğini, bu araştırma çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

DİB ve ADRB'leri ve amaçları, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı'nın kurumsal web sayfasında şu şekilde tanıtılmaktadır:

“Aile, toplumun huzurunu ve güvenini tesis eden en değerli kurumdur. Ailenin muhabbet ve merhametten beslenen sağlam temeller üzerinde yükselmesi, dengeli ve

²⁵¹ DİB, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, “Basın Açıklaması” (26.02.2020), (www.diyaret.gov.tr), [28.02.2020, 20.00].

²⁵² Arzu Toğuşlu, “Mevlana-Aşkın Dansı İle Evrenselliğe Odaklanmak”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* (1), Yalova 2011, s. 152.

²⁵³ Vicky Genia, “Seküler Psikoterapistler ve Dindar Danışanlar: Mesleki Mülâhazalar ve Öneriler”, *Journal of Islamic Research* 12 (1), Çev. Üzeyir Ok, 1999, s. 79.

sağlıklı bir ilişki ağına sahip olması, sadece bireyin değil, bir neslin güvencesi anlamına gelmektedir. Değişimin bunaltan bir hızla yaşandığı günümüzde, toplumun yapı taşı olan ailenin ciddi sorunlarla başa çıkmak zorunda kaldığı bir gerçektir. Sadece anne-babalar değil, çocuklar, gençler hatta dede ve nineler hayatın akışı içerisinde aile sorunlarıyla baş başa kalarak yıpranmaktadır. Bu noktadan hareketle kurulan Aile ve Dini Rehberlik Büroları, millî ve manevi değerlerimize bağlı bir aile yapısının kurulması ve korunması, aile birlikteliğinin desteklenmesi, sorunların çözümüne katkı sağlanması ve toplumsal bir duyarlılık geliştirilmesi amacıyla hizmet sunmak”²⁵⁴ olarak ifade edilmektedir.

DİB’in, “*Aile Ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi*” incelendiğinde vatandaşlardan yüz yüze, yazılı, telefonla ve e-posta aracılığıyla gelen soruları cevaplandırmak, başvurulara ilişkin olarak kişisel bilgiler yani isim soy isim, telefon, adres vb. haricinde sadece vaka analizi mahiyetinde ve hazırlanacak raporlara malzeme sağlamak amacıyla soruların ‘karteks’ formlarına kayıt edilmesi, aile, kadın, çocuk, genç ve yaşlılarla ilgili çeşitli faaliyet ve etkinlikler düzenlenmesi, ihtiyaç duyulması halinde farklı kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılması, çocuk evi, kadın konuk evi ve huzur evi vb. sosyal desteğe ihtiyaç duyulan bireylerin bulunduğu mekânlarda “Değerler Eğitimi Programı” uygulamak, ‘gerekli olduğu zamanlarda radyo ve televizyon programına katılım sağlamak’, ‘alanla ilgili yazılı ve görsel materyalleri kullanmak’ ve bu alanda görev alacak personelin yeterlilikleri gibi pek çok hususun düzenlendiği görülmektedir.²⁵⁵ Yönergeyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için, eke bakılabilir.

Ayrıca çalışma yönergesinde, aileye yönelik ciddi amaçların olduğu görülmektedir. Ayrıca bu maksatlar ilgili büroların, ‘aile konusunda toplumu dini anlamda bilinçlendirme hizmetini yaygın hale getirmek’, ‘İslam dininin aileye verdiği önemi somutlaştırmak’, ‘aile değer ve yargılarını ihya etmek’ ve ‘aile içerisinde huzuru ve mutluluğu korumak adına her çeşit gayret ve çalışmayı’²⁵⁶ gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bunun yanında, aileye yönelik dini rehberlik hizmeti gerektiren herhangi bir aile problemi bulunan bireylerin, bürolara yaptıkları

²⁵⁴ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı, *Aile ve Dini Rehberlik Merkezi/Büroları Tanıtım*, ([https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/ Documents/aile%20g%C3%B6rev.pdf](https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/aile%20g%C3%B6rev.pdf)), [30.08.2022, 20.00].

²⁵⁵ DİB, ADRB Yönergesi.

²⁵⁶ DİB, ADRB Yönergesi.

başvuruları, titizlikle inceleyerek bu kimselere gereken danışmanlık ve manevi rehberliğin nasıl yapılması gerektiği yönergede ifade edilmektedir.²⁵⁷

4. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İlkeleri

Hiç şüphesiz aile, toplumun güven ve huzur kaynağıdır. Bu kabilden, ailenin sevgi ve merhamet temeli üzerine kurulması, sağlıklı ve dengeleri gözetten bir ilişki sistemine sahip olması yalnızca bireyin değil tüm toplumun garantisi demektir. Ne var ki, her şeyde olduğu gibi aile kurumunda da değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimler, çoğu zaman ailenin tüm bireylerini bazı problemlerle baş başa bırakmaktadır. Bu problemler de, başta bireyi, ardından aileyi, nihaî olarak da toplumu yıpratmaktadır. Bütün bunlara göre, ADRB'ler, toplumun tüm değerlerini bağlı bir şekilde, aile kurumunun tesisi ve korunmasında ve kurumun desteklenmesinde etkin olabilmek için çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır. ADRB'nin tanım broşüründe ilkeleri şu şekilde sıralamaktadır:

“Kur'an ve sünnet ışığında, topluma aile hakkında dinî rehberlik hizmeti sunarken doğru ve sağlam bilgiden ayrılmamak,

• *Çağın getirdiği değişim ve dönüşümlerin farkındalığıyla aileyi ve bireyi tehdit eden problemlerin çözümüne katkı sağlamak,*

• *Büromuza danışan bütün vatandaşlarımıza “kişisel bilgilerin gizliliği” ilkesine riayet ederek,ayrım gözetmeksizin, kuşatıcı ve kucaklayıcı bir yaklaşımla hizmet sunmak,*

• *Sosyal hizmet kurumları aracılığıyla yaşamlarını sürdüren kadın, çocuk, genç ve yaşlı bireylere manevi destek hizmeti sunmak,*

• *Tüm faaliyetlerimizde ailenin korunması ve güçlendirilmesi adına özgün, düzeyli ve tutarlı bir yol izlemek,*

• *Gerektiğinde diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak faaliyet ağıımızı genişletmek ve danışanlarımıza ilgili Birimlere dair yönlendirmelerde bulunmak.”²⁵⁸*

Büronun yürüttüğü eğitim faaliyetleriyle ilgili olarak da aynı broşürde şu ifadeler bulunmaktadır:

²⁵⁷ DİB, ADRB Yönergesi.

²⁵⁸ DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (Broşürü)*, s. 9, (<https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/Aile%20ve%20Dini%20Rehberlik%20Tan%C4%B1t%C4%B1m%20Bro%C5%9F%C3%BCr%C3%BC.pdf>) , [30.08.2022, 18.00].

“Aileye Yönelik Eğitimler:

Toplumun en küçük ama en önemli yapı taşı olan aile sağlam olursa toplum da sağlam olur ilkesine sadık kalarak; Aile bilincinin yükseltilmesine yönelik seminer, konferans, panel programları düzenliyoruz. Dinimizden ve kadim medeniyetimizden aldığımızengin bilgi birikimi ile aile uzmanlarını halkımızla buluşturuyor, farkındalık oluşturmaya çalışıyoruz.

Bu bağlamda;

- *Evlilik öncesi eğitimler*
- *Aile okulu seminerleri*
- *Çocuklara ve gençlere değerler eğitimi*
- *Boşanma sürecinde ve sonrasında dini danışmanlık*
- *Bölgesel aile sorunlarına yönelik çözüm odaklı projeler planlıyor ve yürütüyoruz.*

Sosyal Sorunlara Yönelik Eğitimler:

İnsan, kâinatın gözbebeği, yaratılmışların en kıymetlisi, vahyin muhatabıdır. İnsan yaşarsa devlet yaşar, millet yaşar, toplum yaşar. İnsanı inciten, yaralayan ve insanlığın onurunu hiçe sayan her türlü şiddetin karşısında durarak, sosyal sorumluluk projeleri geliştiriyoruz.

Başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere; Ailenin bütün fertlerine yönelik

- *Şiddetle*
- *İhmal ve istismarla*
- *Madde ve teknoloji bağımlılığıyla*
- *İntihar ve namus cinayetleriyle mücadele çalışmaları yapıyoruz.*²⁵⁹

²⁵⁹ DİB, ADRB (Broşürü), s. 10-11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.SİVAS İL MÜFTÜLÜĞÜNDE ADRB'YE 2020-2021 YILLARINDA SORULAN SORULARIN ANALİZİ VE BULGULARIN YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu Bölümde, Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye, yüz yüze, telefon ve e-posta ile sorulan sorular, içerik analizi tekniği kullanılarak yetişkin din eğitimi açısından analiz edilerek yorumlanmıştır.

Bu bölümde yukarıda verilen sorulara cevap aranacaktır. Bu amaçla, Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye gelen ve envanterde kayıtlı olan sorular çeşitli sınıflandırmalara tabi tutularak kategorize edilmiştir.

Özellikle bu çalışmanın kapsamına giren, 2020-2021 yıllarında büroya ne kadar soru geldiği, bu soruların hangi konuları içerdiği ele alınmıştır.

Karteks kayıtlarında bulunan sorular, içerik analizi neticesinde, 6 (altı) ana tema ve bu temaların altında 27(yirmi yedi) alt konuya göre kategorize edilmiştir. Bu sorular, betimsel istatistik yöntemiyle tablolaştırılmış ve içerik analizi tekniğiyle yetişkin din eğitimi ilkeleri çerçevesinde yorumlanmıştır.

Ayrıca danışanların demografik bilgilerinin (yaş, cinsiyet, meslek, medeni durumu ve eğitim düzeyi) yüzde dağılımı ele alınarak ayrıca yorumlanmıştır.

Demografik özelliklerin, görüşme şekline göre yüzde dağılımı yapılarak yorumlanmıştır. Bu demografik özelliklerin, sorulan soruların konulara göre yüzdelik dağılımı yapılarak, elde edilen bulgular yetişkin din eğitimimi kapsamında yorumlanmıştır.

1. Sivas ADRB'ye 2020-2021 Yıllarında Sorulan Soruların Temalara Göre Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

Sivas ADRB'ye 2020 – 2021 yılları içinde sorulan sorular 6 ana tema altında kategorize edilmiştir. Bu temaların istatistiksel dağılımı ve bulgularla ilgili önceki araştırmaların ulaştığı verilerle, bu çalışmanın ulaştığı verilerin karşılaştırılması nasıl olmuştur. Bu başlık altında bu konulara değinilmiştir.

Tablo 1: Sivas ADRB'ye Sorulan Soruların Temalara Göre Dağılımı

Ana Temalar	F	%
Aile	99	36,39
Çocuk	13	4,77
Evlilik / Nikah / Boşanma	104	38,27
Genç	22	8,08
Kadın	9	3,3
Sağlık	25	9,19
Toplam	272	100

Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye 2020-2021 yıllarında toplamda 272 (iki yüz yetmiş iki) soru sorulmuştur. Bu sorular incelendiğinde, %20 kadarı 2020'de, %80'e yakını da 2021 yılında sorulmuştur. 2021 yılında sorulan soruların fazlalığı DİB'in "ALO 190 Dini Soruları Cevaplandırma" hattı üzerinden ADRB'ye yönlendirme yapılmasıdır.²⁶⁰ Ayrıca 2020 yılında yaşanan COVID-19 pandemi sürecinin de 2020 yılındaki başvurularda etkili olduğu düşünülmektedir. Zira o dönemde kamu çalışanlarına esnek ve dönüşümlü çalışma vb. bazı tasarruflarda bulunulmuştur.²⁶¹ Bu tedbirler çerçevesinde; "Kamu kurum ve kuruluşlarının günlük çalışma ve bitme saatleri", "...illerde 10.00-16.00 olarak" belirlenmiş, bununla birlikte özellikle kadın

²⁶⁰ DİB, DiyanetHaber, *Alo 190 Fetva Hattı Tek Merkezde Birleşti*, (www.diyanehaber.com.tr/alo-190-fetva-hatti-tek-merkezde-birlesti), [26.09.2023, 12.30].

²⁶¹ T.C. Resmi Gazete, "COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler", *Genelge 2021/8*, (14 Nisan 2021 Çarşamba Sayı: 31454), (resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210414-5.pdf), [29.09.2023, 10.15].

personeler dair idari izinli sayılma hususunda kararlar alınmıştır.²⁶² Dolayısıyla ADRB'lerin açık olma süreleri, personelin bulunma saatleri, ayrıca vatandaşların sokağa çıkma kısıtlaması vb. nedenlerden dolayı büroya gelme imkânlarının sınırlı olması gibi zorunlu durumlar, 2020 yılında büroya yapılan yüz yüze başvuruların, 2021 yılına oranla düşük olmasına neden olmuştur.

Sivas ADRB'ye 2020-2021 yılları içerisinde sorulan soruların, 104 tanesi "Evlilik/Nikâh/Boşanma", 99 tanesi "Aile" ana konusundan sorulmuştur. Bunların dışında, 13 soru "Çocuk", 22 soru "Genç", 25 soru da "Sağlık" ana başlığı altına kayıt edilmiştir. Dolayısıyla büroya danışan bireylerin özellikle bu iki ana konu ("Aile ve "Evlilik/Nikâh/Boşanma") başta olmak üzere, bu konularla ilgili büroya soru sorma ve danışma ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle bu konuların alt başlıklar halinde incelenmesi gerekmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konu daha detaylı ele alınmıştır.

Danışanlar özellikle; "Evlilik, Nikâh, Boşanma" konularında, büroya sorular sormuşlardır. Bu sorular incelendiğinde, büyük bir kısmının 'Boşanma-Talak' konusu etrafında toplandığı görülmektedir. Önceki çalışmalardaki bulgularda bunu doğrulamaktadır.²⁶³ Ayrıca DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün "Din Hizmetleri Raporu 2021"de verilen bulgularda Türkiye genelinde en son soru yöneltilen konuların, "Aile" ve "Evlilik/Nikâh/Boşanma" konularında olduğu belirtilmektedir.²⁶⁴ Dolayısıyla ADRB'lerde bu ana temalarla ilgili müstakil çalışmalar yapılmalı ve halkın bu konulardaki dini bilgileri kazanmalarını sağlanmalıdır.

Boşanma ve talak konularıyla ilgili gerek toplum içinde, gerekse yazılı ve görsel yayın organlarında, pek çok şey yazılmakta ve anlatılmaktadır. Konuyla ilgili

²⁶²T.C. Cumhurbaşkanlığı, *Genelge 2021/8*.

²⁶³ Bkz.: Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, 2019; Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, 2010; Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zeminini (Kırşehir Örneği)*, 2011; Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, 2012; Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, 2015; Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, 2019; Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2021.

²⁶⁴ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Din Hizmetleri Raporu 2021*, DİB yay., Ankara 2022, s. 131-132.

olarak birbirinden farklı, hatta çelişkili açıklamaların yapılması nedeniyle, bireylerin zihin dünyalarında şüpheler ve çalkantılar oluşmaktadır. Bu nedenle bu şüpheleri ortadan kaldırmak için, bireyler sıklıkla ADRB'lere başvurmaktadırlar. Evlilik ve boşanma konuları neredeyse tamamen yetişkin bireylerin ilgi alanındaki konulardır. Bu nedenle bu konuların yetişkin din eğitimi çerçevesinde değerlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Zira yetişkin bireyler, tatmin edici ve ayrıntılı açıklama talep etmektedirler. Ayrıca yetişkin bireyler, gerek zihin dünyalarında, gerekse hayatlarının diğer alanlarında istikrar aramaktadırlar. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak, bu konularda danışanlara tatminkâr cevaplar verilmesi, onların aynı zamanda birer yetişkinler olarak, yetişkin din eğitimi de aldıklarını bariz olarak ortaya koymaktadır. Bu durum yetişkinlerin aynı zamanda soru yöntemiyle bilgi sahibi olduklarını da teyit etmektedir.

Sorulan soruların %38,27'si "Evlilik/Nikâh/Boşanma" ana teması teşkil etmektedir. "Çocuk" ana konusunda 4 soru sorulurken, "Sağlık" ana konusundan 3 soru bulunmaktadır. "Aile" ana konusuyla ilgili olarak 18 soru kayıt altına alınmıştır. Dolayısıyla büroya danışan bireyler, çoğunlukla evlilik, nikâh ve boşanma ile ilgili hususlarda büroya soru sormaktadırlar. Soruların içerikleri bu çalışmanın kapsamına dâhil değildir. Ancak ana konularda üzerinde yorum yapmak için soru içerikleri de incelenmiştir. "Evlilik/Nikâh/Boşanma" ana konusunda soruların neredeyse tamamına yakını "boşanma" ile ilgilidir. Birkaç soruda danışanlar evlilik öncesi eş seçimi hususunda danışmak için soru sormuştur. Ancak özellikle evli bireylerde, erkeğin kullandığı bazı ifadelerden dolayı boşanmanın olup olmayacağı ya da evliliğin nasıl devam ettirileceği üzerine sorular sorulmuştur. Sorular detaylı incelendiğinde de, danışanların neredeyse tamamının kadınlar olduğu görülmektedir. Bu husus üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira boşanma ifadesini erkek kullandığı halde kadın bu ifadelerin sonuçlarını sormaktadır. Bu durumda, "*Yetişkin olan bir erkek kullandığı bir ifadenin sorumluluğunu neden üstlenmemektedir?*" sorusu akla gelmektedir. Bu soruya yetişkin din eğitimcilerinin cevap araması gerekmektedir.

2. Sivas ADRB'ye 2020-2021 Yıllarında Danışanların Demografik Bilgilerinin (Yaş, Cinsiyet, Meslek, Medeni Durumu ve Eğitim Düzeyi) Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

Danışanların demografik özellikleri, istatistiksel olarak dağılımı yapılarak tablolaştırılmıştır. Soruların demografik özelliklere göre dağılımının analizi yapılarak, yorumlanacaktır.

Tablo 2: Sivas ADRB'ye 2020-221 Yıllarında Danışanların Demografik Bilgilerinin Dağılımı

Demografik Özellikler		F	%
Cinsiyet	Kadın	245	90,07
	Erkek	27	9,93
Toplam		272	100
Yaş	18 Yaş ve altı	6	2,2
	19-24 Yaş	54	19,85
	25-40 Yaş	122	44,85
	41-60 Yaş	72	26,47
	61 Yaş ve üstü	4	1,47
	Belirtilmemiş	14	5,16
Toplam		272	100
Medeni durum	Bekar	52	19,11
	Evli	166	61,02
	Dul	5	1,86
	Belirtilmemiş	49	18,01
Toplam		272	100
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	24	8,82
	Lise	52	19,12
	Ön lisans	9	3,31
	Üniversite	67	24,63
	Lisansüstü	3	1,1
	Belirtilmemiş	117	43,02
Toplam		272	100
Meslek	Ev hanımı	111	40,81
	Emekli	1	0,36
	Memur	40	14,7
	Öğrenci	31	11,39
	Serbest meslek	15	5,52
	Belirtilmemiş	74	27,22
Toplam		272	100

Sivas ADRB'ye 2020-2021 yıllarında başvuruların %90'ı kadındır. Bu çalışmada ulaşılan bu bulgu önceki, araştırmalarla aynı doğrultudadır. ADRB'lerle ilgili önceki çalışmalarda da bu hususa değinilmiştir ve bürolara kadınların erkeklerden daha fazla oranda, başvuru yaptığı ortaya konulmuştur. Bununla ilgili olarak, kadının ailede üstlendiği görevin etkisi olabileceği gibi, aile içinde ortaya çıkan sorunlarda genellikle kadınların mağdur olması ya da mağduriyet yaşayanlarla yakın akrabalık ilişkisi içerisinde olması etkili olmaktadır. Ayrıca erkeklerin, cami görevlilerine veya din konusunda bilgi sahibi birilerine ulaşarak bilgi alma imkânları, ev hanımlarına oranla daha kolaydır. Ev hanımlarının ise, dini konularda soru sorma ve bilgi alma imkânları sınırlıdır. Kadın danışanların oranının çok almasının bir diğer sebebi, sihir, büyü vb. pek çok hurafenin, kadınlar arasında daha yaygın olmasıdır.²⁶⁵

Büroya danışanların %70'inden fazlası 25 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenle büronun muhatap kitlesi doğal olarak, çoğunlukla yetişkinlerden oluşmaktadır. Bu durum, büronun yetişkin din eğitimi açısından ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Zira danışanın sorusuna verilecek cevaplar, yetişkinlik dönemi göz önünde bulundurularak verilmelidir. Bununla birlikte soru soranların yetişkin olduğu ve yetişkin din eğitimi kapsamında soruya nasıl yaklaşılacağı da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca önceki çalışmalara bakıldığında bu bulgu doğrulanmaktadır.²⁶⁶

Büroya danışanlar, %43'ünün eğitim durumu belirtilmemiştir. Danışanların, %25'e yakını üniversite mezunudur. Kalan kısmı ise, %1 lisansüstü, %3 yüksekokul, %20 lise, %4 ortaokul ve %4 ilkokul düzeyinde eğitim almış bireylerdir.

Büroya danışanları %27'sinin mesleği belirtilmemiştir. Danışanların, yaklaşık %35'i ev hanımıdır. %14'ü memur, %11'i ise öğrencidir. Büroya en fazla 'ev

²⁶⁵ Bkz.; Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması (Bursa/Osmangazi Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

²⁶⁶ Bkz.: Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, 2019; Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, 2010; Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, 2011; Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, 2012; Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, 2015; Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, 2019; Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2021.

hanım'ları danışmaktadır. Ev hanımlarının, ev içindeki işleri, annelik misyonları ve aile içinde yaşanan problemlerin birinci dereceden muhatabı olmaları onların büroya danışmaya sevk ettiği düşünülmektedir. Ayrıca erkekler kadınlara oranla dini bilgileri cami görevlileri başta olmak üzere bu konuda bilgi sahibi kimselerle görüşerek öğrenebilmektedirler. Ancak ev hanımlarının ev dışında dini bilgiyi öğrenebilecekleri imkânlarının olmaması ya da az olmasından dolayı büroya danışarak, sorularına cevap aramaktadırlar. Evli bireylerin aile ile ilgili olarak yaşadığı sorun ve problemlerde, büroya danışma ihtiyacı hissettiğini ve büronun aile ile ilgili yöneltilen soruların cevaplanmasında etkin olduğunu göstermektedir. Bu durum da soru soran bireylerin, birer yetişkin olarak eğitimini dolayısıyla da yetişkin din eğitimini pozitif yönde etkilemektedir.

Büroya 18 yaşından 61 yaş ve üzerine kadar, her yaş grubundan bireyler başvurmaktadır. Dolayısıyla bürolara, ergenlik döneminden başlayarak, ilk yetişkinlik, orta yetişkinlik ve yaşlılık döneminde bulunan bireylere varıncaya kadar, çok geniş bir yaş aralığının danıştığı ve soru sorduğu görülmektedir. Başvuru yapan bireyler arasında 19-25 yaş aralığında olanlarda bulunmaktadır. Bu yaş aralığındaki bireylerin soruları incelendiğinde evlilik öncesi süreç, nişanlılık dönemi ve gençlerin inanç problemleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu yaş aralığı yetişkinliğe geçiş süreci olarak kabul edilmektedir.²⁶⁷ Dolayısıyla sorularda bu yönde gelmektedir. Bu nedenle, bu yaş aralığında bulunan bireylere yaklaşıırken, yetişkin din eğitimi ilke ve prensipleri de göz önünde bulundurulmalıdır. 25 yaş üzeri bireyler, toplam danışanların sayısı bir hayli fazladır. Bu yaş aralığındaki bireylerin soruları incelendiğinde evlilik öncesi süreç, nişanlılık dönemi ve gençlerin inanç problemleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu yaş aralığı yetişkinliğe geçiş süreci olarak kabul edilmektedir.²⁶⁸ Bu nedenle büronun muhatap kitlesi çoğunlukla yetişkinlerden oluşmaktadır. Bu bireyler, 'genç yetişkinlik' veya 'ilk yetişkinlik' olarak ifade edilen yaş grubundadır.²⁶⁹ İlk yetişkinliğin en belirgin özelliği,

²⁶⁷ Hasan Atak, Cemre Erten Tatlı, Gökçe Çokomay, Hanife Büyükbabuşçu ve Figen Çok, "Yetişkinliğe Geçiş: Türkiye'de Demografik Ölçütler Bağlamında Kuramsal Bir Gözden Geçirme", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 8 (3), 2016, s. 204-277.

²⁶⁸ Hasan Atak, Cemre Erten Tatlı, Gökçe Çokomay, Hanife Büyükbabuşçu ve Figen Çok, "Yetişkinliğe Geçiş: Türkiye'de Demografik Ölçütler Bağlamında Kuramsal Bir Gözden Geçirme", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 8 (3), 2016, s. 204-277.

²⁶⁹ Bkz. Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 122-140; Figen Betül Aydın, "Genç Yetişkinlik", s. 25-37.

yetişkinlikle ilgili pek çok rol ve sorumluluğun üstlenildiği bir dönem olmasıdır. Ayrıca meslek seçimi, eş seçimi, evlilik, ev idare etme vb. bireysel ve toplumsal görevlere uyum sağlaması gerekir.²⁷⁰ Dolayısıyla bu dönem içerisindeki bireyler desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle büroya danışan bireyler arasında, bu yaş grubunun oranı fazladır. Danışanlara, yetişkin din eğitimi kapsamında, yaygın bir eğitim kurumu olarak kabul edilecek bir faaliyet yürütmektedir. Ayrıca büronun faaliyetlerinin yetişkin din eğitimi ilke ve prensiplerine göre incelenmesi önem arz etmektedir. Bu durum, büronun yetişkin din eğitimi açısından ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Zira danışanın sorusuna verilecek cevaplar, yetişkinlik dönemi göz önünde bulundurularak verilmelidir. Bununla birlikte soru soranların yetişkin olduğu ve yetişkin din eğitimi kapsamında soruya nasıl yaklaşılacağı bilinmelidir.

Evli bireylerin aile ile ilgili olarak yaşadığı sorun ve problemlerde, büroya danışma ihtiyacı hissettiğini ve büronun aile ile ilgili soruların cevaplanmasında etkin olduğunu göstermektedir. Evli danışanlar, nikâh, talak ve boşanma, aile içi problemler, kürtaj, doğum kontrol yöntemleri, çocuk sahibi olma, aile içi şiddet, eşlerin hakları ve sorumlulukları vb. konularda büroya danışmışlardır. Bekâr danışanlar, eş seçimi, evlilik, evlilik öncesi dönem, nişanlılık, ailevi sorunlar, inanç problemleri, farklı cinsel tercihler vb. konularda büroya danışmaktadırlar. Dul danışanlar ise, iddet, miras, boşanma sonrası ekonomik problemlerle ve çocuklarıyla ilgili iletişim sorunlarıyla ilgili olarak büroya danışmaktadırlar. Dolayısıyla ADRB'ler kurumsal olarak DİB'e bağlı olduğu için kurumun bu konularla ilgili olarak haklı nasıl bilinçlendireceği üzerine çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu çalışmalar yapılırken yetişkin din eğitimi ilke ve yöntemlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

²⁷⁰ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, s. 129.

3.Sivas ADRB'ye 2020-2021 Yıllarında Danışanların Demografik Özelliklerinin, Şekline Göre Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

ADRB'ye danışan bireylerin, danışma şekilleri çeşitli yöntemlerle olmaktadır. Bunlarda biri e-posta ile yazılı olarak yapılan başvurulardır. E-posta yöntemiyle başvuru yapan bireylerin, demografik özelliklerinin bu yöntemi tercih etmelerine bir etkisi var mıdır? Burada bu sorunun cevabı aranacaktır.

Tablo 3: Sivas ADRB'ye 2020-2021 Yıllarında Danışanların Demografik Özelliklerinin, Danışma Şekline Göre Dağılım

Görüşme Şekli		E-Posta		Yüz yüze		Telefonla	
Demografik Özellikler		F	%	F	%	F	%
Cinsiyet	Kadın	2	100	94	92,15	149	88,69
	Erkek	0	0	8	7,85	19	11,31
Toplam		2	100	102	100	168	100
Yaş	18 Yaş ve altı	-	-	2	1,96	4	2,38
	19-24 Yaş	1	50	29	28,44	24	14,28
	25-40 Yaş	1	50	43	42,15	78	46,44
	41-60 Yaş	-	-	26	25,49	50	29,76
	Belirtilmemiş	-	-	2	1,96	12	7,14
Toplam		2	100	102	100	168	100
Medeni durum	Bekar	1	50	31	30,4	20	11,9
	Eveli	1	50	54	52,94	111	66,09
	Dul	-	-	2	1,96	3	1,78
	Belirtilmemiş	-	-	15	14,7	34	20,23
Toplam		2	100	102	100	168	100
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	-	-	9	8,82	15	8,93
	Lise	-	-	21	20,6	31	18,45
	Ön lisans	-	-	5	4,9	4	2,38
	Üniversite	1	50	38	37,25	28	16,66
	Lisansüstü	-	-	2	1,96	1	0,58
	Belirtilmemiş	1	50	27	26,47	89	53
Toplam		2	100	102	100	168	100
Meslek	Ev hanımı	-	-	37	36,27	74	44,05
	Emekli	-	-	1	0,98	-	-
	Memur	-	-	18	17,64	22	13,09
	Öğrenci	1	50	22	21,59	8	4,76
	Serbest meslek	-	-	5	4,9	10	5,95
	Belirtilmemiş	1	50	19	18,62	54	32,15
Toplam		2	100	102	100	168	100
Toplam sorulardaki yeri		272	0,73	272	37,49	272	61,78

Sivas ADRB'ye 2020-2021 yıllarında toplam 272 birey danışmıştır. Bu bireylerin danışma şekilleri farklılık arz etmektedir. 102 kişi yüz yüze başvurmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte 168 kişi telefonla, 2 kişi ise e-posta ile soru sormuşlardır. ADRB'lerle ilgili yapılan çalışmalarda yukarıda ifade edildiği üzere, özellikle 2019 öncesinde, bürolara başvuru şekli olarak yüz yüze başvurunun tercih edildiği tespit edilmiştir. Ancak ülkemizde de etkili olan COVID-19 pandemisi nedeniyle insanlar yüz yüze başvuru yerine telefonla başvuru yöntemini tercih etmişlerdir. Ayrıca yukarıda ifade edildiği üzere 2021 yılından itibaren "Alo 190" fetva hattı üzerinden ADRB'lere de yönlendirme yapılmaya başlanmıştır.²⁷¹ Telefon ile büroya ulaşımın kolay olması, bu yöntemin sıklıkla kullanılmasında etkilidir. ADRB'lerle ilgili önceki çalışmalarda, özellikle 2019 öncesinde, bürolara yüz yüze başvuruların daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Ancak 2020 yılından sonraki çalışmalarda ise, bürolara telefonla soru sorma oranlarının arttığı tespit edilmiştir. Bun da ülkemizin yaşadığı COVID-19 pandemisinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında, önceki çalışmalarda da ifade edildiği üzere, danışanların büyük kısmının, medeni durum, yaş ve meslek gibi bilgileri vermeksizin, büroya danıştıkları karteks kayıtları incelendiğinde görülmektedir. Danışanların telefonla görüşmelerinin nedeni, yüz yüze soru sormaktan utanmaları veya kendilerinin (eşlerinin) tanınmalarından çekinmeleri olduğu düşünülmektedir.²⁷² Ayrıca DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün "Din Hizmetleri Raporu 2021"de ifade ettiği üzere: "Başvuru sayıları 2017 yılından itibaren artış göstermekle birlikte 2020 yılındaki başvuru sayıları COVID-19 nedeniyle azalmıştır. Sonrasında Başkanlığın yaptığı yüz yüze ve çevrim içi eğitimler, bürolarda her gün bir erkek ve bir kadın personelin

²⁷¹ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Din Hizmetleri Raporu 2021*, s. 131.

²⁷² Bkz.: Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, 2019; Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, 2011; Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, 2012; Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, 2015; Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, 2019; Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2021.

nöbet usulüyle sürekli istihdam edilmesi ve başvuruların veri tabanına düzenli kayıt edilmesinin takip edilmesi nedeniyle sayılarda artış olduğu ifade edilmiştir.”²⁷³

Ayrıca danışanların büyük bir bölümü, konuşulanların gizli kalmasına önem vermeleri ve kendileriyle ilgili kimlik bilgilerini vermeden soru sorabilme imkânına sahip olmalarından dolayı da telefonla büroya başvurumaktadırlar.

Büroya e-posta yöntemiyle danışan 2 birey bulunmaktadır. Bunların ikisi de kadın olmakla birlikte, biri 19-24, diğeri 25-40 yaş aralığındadır. Bu bireylerden bir tanesi üniversite öğrencisidir. Diğेरinin mezuniyet ve meslek bilgisi belirtilmemiştir.

E-posta ile başvuru, bilgisayar ve e-posta sistemlerinin kullanılmasını gerektiren, teknolojik bir bilgi birikimi isteyen bir yöntemdir. Ayrıca e-posta ile başvuru yazılarak yapılmaktadır. Dolayısıyla sorunun açık ve anlaşılır bir şekilde yazılması gerekmektedir. Sayılan bu nedenlerden dolayı e-posta ile başvuru sayısının çok az olduğu düşünülmektedir.

Büroya yüz yüze danışan bireylerin neredeyse tamamına yakını (%92) kadındır. Yüz yüze başvuru yapanların lise ve üzeri mezuniyeti olanlar, toplam danışanların yarısından fazladır. Dolayısıyla eğitim düzeyinin, yüz yüze başvurularda, tek etken olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira telefon ile başvurular incelendiğinde, o yöntemi kullananlar arasında da lise ve üzeri eğitim düzeyinin oranının yüksek olduğu görülmektedir.

Büroya telefonla danışan bireylerin oransal olarak, yaklaşık %89’u kadındır. Önceki çalışmalarda da ifade edildiği üzere, kadınların kimlik bilgilerini paylaşmadan, ücretsiz destek alabilmeleri onları müftülöklere yönlendiren faktörlerdendir. Kadınların, dini rehberlikten faydalanmaya olan yatkınlıkları, onların dindarlık düzeyleriyle de ilgilidir.²⁷⁴ Ayrıca kadınlar problem ve dertlerini, erkeklere oranla daha kolay ifade edebilmektedirler.²⁷⁵

Telefonla başvuru yapanların lise ve üzeri eğitim almış olanlar, oran itibari ile toplam danışanların yarısından fazladır. Dolayısıyla eğitim düzeyinin telefonla başvurularda tek başına etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira yüz yüze

²⁷³ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Din Hizmetleri Raporu 2021*, s. 131-134.

²⁷⁴ DİB, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, Ankara 2014, s. 239.

²⁷⁵ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi Kimlik-Kişilik-Evlilik-Annelik*, Timaş yay., İstanbul 2021, s. 28.

başvurular incelendiğinde de, o yöntemi kullananlar arasında lise ve üzeri eğitim düzeyinin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca telefonla başvuru yapanların %53'ünün eğitim bilgisi belirtilmemiştir. Bu oran da toplam danışanların yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Önceki çalışmalarda da ifade edildiği üzere, büro personelinin karteksleri kayıt ederken yeteri kadar hassasiyet göstermediği düşünülmektedir.

Büroya danışanların, %76'sı, 25 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Yaşın yüz yüze başvuru da etkisi olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Zira yüz yüze yapılan başvurularda da görülmektedir ki, yaş aralıkları önemli oranda fazla olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büroya danışanların, %65'inde fazlası da 25 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Yaşın yüz yüze başvuru da etkisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira telefonla yapılan başvurularda da bu yaş aralıkları önemli oranda fazladır.

Büroya danışanların büyük kısmının, yukarıda verilen yetişkin tanımları göz önünde bulundurulduğunda, örgün eğitim dışında olan yetişkin bireylerden oluştuğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla ADRB'ler, yetişkin eğitimi kapsamında değerlendirilecek mekânlardır. Bürolara vatandaşların dini içerikli soru sorduğu düşünüldüğünde, büroların yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Bürolara soru sormaya gelen yetişkin bireylerin özellikleri göz önünde bulundurularak, danışana cevap verilmesi gerekmektedir.

Büroya danışanların, yaklaşık %39'u ev hanımıdır. Diğer kısmı ise, %3'ü esnaf, %2'si işçi, %13'ü memur ve %4'ü öğrencidir.

Büroya danışanların büyük kısmının, yukarıda verilen yetişkin tanımları göz önünde bulundurulduğunda, örgün eğitim dışında olan yetişkin bireylerden oluştuğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla ADRB'ler, yetişkin eğitimi kapsamında değerlendirilecek mekânlardır. Bürolara vatandaşların dini içerikli soru sorduğu düşünüldüğünde, büroların yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Bürolara soru sormaya gelen yetişkin bireylerin özellikleri göz önünde bulundurularak, danışana cevap verilmesi gerekmektedir.

4.Sivas ADRB'ye Sorulan Soruların Ana Temaların, Demografik Bilgiler ve Görüşme Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımlarının İncelenmesi ve Yorumlanması

Sivas ADRB'ye, 01 Ocak 2020 – 31 Aralık 2021 tarihleri arasında, danışanların soruları, soru içerikleri göz önünde bulundurularak, 6 ana tema ve bunlara bağlı 27 alt konuda kategorize edilmiştir. Bu temaların, alt konulara dağılımı nasıl olduğu betimsel istatistik ile yapılarak analiz edilmiştir.

Tablo 4: Sivas ADRB'ye Sorulan Soruların Ana Tema ve Alt Konulara Göre Dağılımı

Ana Temalar	Alt Konular	F	%	Toplam Sorulara Oranla %
Aile	Aile İçi Şiddet	19	19,19	6,98
	Akrabalarda İlişkiler	29	29,29	10,68
	Ekonomik Problemler / Miras	17	17,17	6,24
	Eşler Arası İletişim	18	18,18	6,61
	Eşlerin Hak ve Sorumlulukları	16	16,16	5,88
Toplam		99	100	36,39
Çocuk	Çocuk İhmal ve İstismarı	1	7,69	0,37
	Çocuk Hakları	4	30,76	1,47
	Çocuk Eğitimi	5	38,46	1,83
	Ebeveyn ve Çocuk İlişkisi	3	23,09	1,1
Toplam		13	100	4,77
Evlilik / Nikah / Boşanma	Aldatma / Zina	17	16,34	6,24
	Boşanma / Boşanma Sonrası Sorunlar	41	39,42	15,11
	Evlilik Öncesi / Nişanlılık Dönemi	28	26,92	10,31
	Nikah	18	17,32	6,61
Toplam		104	100	38,27
Genç	Ergenlik Dönemi Problemleri	5	22,72	1,83
	Gençlerle İletişim	6	27,27	2,2
	Gençlik Dönemi İnanç Problemleri	8	36,36	2,95
	Teknoloji Bağımlılığı	3	13,65	1,1
Toplam		22	100	8,08
Kadın	Cinsel Taciz / Tecavüz	2	22,22	0,73
	İslam'da Kadın Hakları	3	33,33	1,1
	Kadına Yönelik Şiddet	4	44,44	1,47
Toplam		9	100	3,3
Sağlık	Aile İçi Cinsel Problemler	4	16	1,47
	Aile Planlaması	2	8	0,73
	Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri	2	8	0,73
	Farklı Cinsel Tercihler	4	16	1,47
	Kürtaj	7	28	2,59
	Psikolojik Problemler	4	16	1,47
	Zararlı Alışkanlıklar	2	8	0,73
Toplam		25	100	9,19

Büroya 2020-2021 yıllarında toplam 272 adet soru sorulmuştur. Bu soruların ana konulara göre dağılımı; “Aile” 99, “Çocuk” 13, “Genç” 22, “Evlilik /Nikâh /Boşanma” 104, “Kadın” 9, “Sağlık” 25. En fazla “Evlilik /Nikâh /Boşanma” ana konusunda soru sorulmuştur.

Sivas ADRB’ye en fazla “Evlilik, Nikâh, Boşanma” konusunda soru sorulmuştur. Bu ana başlık altında sorulan soruların ise, yaklaşık %40’ ‘Boşanma/Boşanma Sonrası Sorunlar’ alt başlığından sorulmuştur. Büroya danışan toplam bireylerin %15’i bu konuda soru sormuştur. Toplam soruların alt konu başlıklarına dağılımı incelendiğinde büroya en fazla oranda soru sorulan konu olduğu görülecektir. Ayrıca boşanma ve boşanma sonrası sorunlar konusu, yetişkin bireyleri ilgilendiren konulardır. Dolayısıyla bu konunun gerek DİB gerekse aile ile ilgili çalışma yapan sivil toplum kuruluşlarınca ele alınırken, yetişkinlik dönemi özelliklerinin mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Aile ana konusunda sorulan 99 sorunun %30’u, ‘Akrabalarla İlişkiler’ alt başlığından sorulmuştur ki, ‘Akrabalarla İlişkiler’ konusunda büroya soru soran bireyler, toplam danışanın yaklaşık %11’ini teşkil etmektedir. Bu soruların içerikleri analiz edildiğinde genellikle ‘sıla-i rahim’ olarak ifade edilen “*Akrabaların birbirini ziyaret etmesi ve iyi ilişkiler kurması*”²⁷⁶ ile ilgilidir. Önceki çalışmalarda ki bulgularda bunları doğrular niteliktedir.²⁷⁷ Ayrıca DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün “Din Hizmetleri Raporu 2021”da da aynı bulgular verilmektedir.²⁷⁸

Annesini, babasını ya da kayınvalide ve kayınpederini ziyaret etmek istemeyenler çoğunlukta olmakla birlikte, kardeşlerin ve diğer akrabaların ziyaret edilmesiyle ilgili sorular bulunmaktadır.

²⁷⁶ Mustafa Çağrı, “Sıla-i Rahim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2009, C. XXXVII, s. 112-113.

²⁷⁷ Bkz.: Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul’da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, 2019; Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, 2010; Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, 2011; Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, 2012; Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, 2015; Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, 2019; Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2021.

²⁷⁸ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Din Hizmetleri Raporu 2021*, s. 133.

Bu iki konudan sonra 25 soru ile “Sağlık”, 22 soru ile “Genç” ana konuları gelmektedir. Gençlik ana konusunda, gençlik ve ergenlik dönemi, gençlerle iletişim ve gençlerin inanç problemleriyle teknoloji bağımlılığı konusunda sorular sorulduğu görülmektedir. Sağlık konusunda ise, eşler arasındaki cinsel problemlerden çocuk sahibi olma yöntemlerine ve zararlı alışkanlıklardan psikolojik problemlere kadar pek çok konuda soru sorulmuştur. Sağlık ana konusundaki sorular, aile içi en mahrem konuları da ihtiva etmektedir. Bu soruların ADRB’ye sorulması, danışanın bu kuruma olan güvenini göstermektedir. Dolayısıyla bu soruları soran danışanlara cevap verilirken, yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak, onları utandırmadan ve incitmeden cevap verilmesi gerekmektedir.

4.1.“Aile” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

“Aile” ana temasının altında, ‘Aile İçi Şiddet’, ‘Akrabalarla İlişkiler’, ‘Ekonomik Problemler / Miras’, ‘Eşler Arası İletişim’ ve ‘Eşlerin Hak ve Sorumlulukları’ alt konuları kategorize edilmiştir. Bu kategorilerin demografik özellikler ve görüşme şekline göre dağılımı betimsel istatistik kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 5: “Aile” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı

Aile Temasının Alt Konuları		Aile İçi Şiddet		Akrabalara İlişkiler		Ekonomik Problemler/ Miras		Eşler Arası İletişim		Eşlerin Hak ve Sorumlulukları	
		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Demografik Özellikler ve Görüşme Şekli											
Cinsiyet	Kadın	17	89,47	28	96,55	14	82,35	16	88,88	12	75
	Erkek	2	10,53	1	3,45	3	17,65	2	11,12	4	25
Toplam		19	100	29	100	17	100	18	100	16	100
Yaş	19-24 Yaş	2	10,53	4	13,79	1	5,88	-	-	-	-
	25-40 Yaş	9	47,37	12	41,38	10	58,82	13	72,22	6	37,5
	41-60 Yaş	6	31,57	12	41,38	3	17,65	4	22,22	9	56,25
	61 Yaş ve üstü	-	-	-	-	2	11,77	-	-	1	6,25
	Belirtilmemiş	2	10,53	1	3,45	1	5,88	1	5,56	-	-
Toplam		19	100	29	100	17	100	18	100	16	100
Medeni durum	Bekâr	1	5,26	3	10,34	2	11,77	-	-	-	-
	Evi	15	78,96	19	65,53	12	70,58	14	77,78	15	93,75
	Dul	-	-	1	3,45	-	-	-	-	-	-
	Belirtilmemiş	3	15,78	6	20,68	3	17,65	4	22,22	1	6,25
Toplam		19	100	29	100	17	100	18	100	16	100
Eğitim düzeyi	İlkokul	1	5,26	-	-	-	-	1	5,56	1	6,25
	Lise	6	31,57	6	20,68	4	23,53	6	33,33	5	31,25
	Ön lisans	4	21,07	-	-	-	-	-	-	-	-
	Üniversite	2	10,53	5	17,24	2	11,77	4	22,22	4	25
	Lisansüstü	-	-	-	-	1	5,88	1	5,56	-	-
	Belirtilmemiş	6	31,57	18	62,08	10	58,82	6	33,33	6	37,5
Toplam		19	100	29	100	17	100	18	96	16	100
Mesleği	Çalışmıyor	1	5,26	1	3,45	-	-	2	11,12	2	12,5
	Ev hanımı	7	36,85	16	55,17	7	41,18	8	44,44	9	56,25
	İşçi	1	5,26	2	6,89	-	-	1	5,56	1	6,25
	Memur	3	15,78	2	6,89	3	17,65	3	16,64	3	18,75
	Öğrenci	1	5,26	1	3,45	1	5,88	-	-	-	-
	Serbest meslek	2	10,53	-	-	1	5,88	2	11,12	1	6,25
	Belirtilmemiş	4	21,06	7	24,15	5	29,41	2	11,12	-	-
Toplam		19	100	29	100	17	100	18	100	16	100
Görüşme Şekli	Yüz yüze	10	52,63	24	82,76	7	41,18	5	27,78	9	56,25
	Telefonla	9	47,37	5	17,24	10	58,82	13	72,22	7	43,75
Toplam		19	100	29	100	17	100	18	100	16	100
Toplam sorulardaki yeri		99	19,19	99	29,29	99	17,17	18	18,18	99	16,16

Büroya, “Aile” konusunda toplam 99 soru sorulmuştur. “Aile” ana konusunda sorulan sorular, büroya sorulan toplam soruların yaklaşık %36’sını teşkil etmektedir. Soru soranların yaklaşık %88’i kadındır. %75’i evli bireylerden oluşmaktadır. Danışanların %63’ü büroya yüz yüze başvuru yapmıştır. Büroya soru soranların, yaklaşık %88’i 25 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır.

“Aile” konusunda, büroya danışan bireyler yüz yüze başvuru yapmayı tercih etmişlerdir. Danışanların yaklaşık yarısı ev hanımıdır. Yüz yüze başvuru oranının çok olmasının, danışanların ev hanımı olmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Büroya danışanların büyük çoğunluğunu yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Dolayısıyla büroların yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, büro personelinin yetişkinlik dönemi özelliklerini bilmesi önem arz etmektedir. Zira muhatapın özelliklerine göre, danışanın sorularına cevap verilmesi gerekmektedir.

‘Aile İçi Şiddet’ konusunda, büroya toplam 19 soru sorulmuştur. “Aile” ana konusundaki toplam soruların, %19’u ‘Aile İçi Şiddet’ konusundan sorulmuştur. Bu sorulardan 2 tanesi erkek, 17 tanesi kadın danışan tarafından sorulmuştur. Bu konudaki soruların yaklaşık %53’ü büroya yüz yüze sorulmuştur. Sorular özellikle ev hanımlarından ve 25 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulmuştur.

Soruların içeriği incelendiğinde, fiziksel şiddetten, psikolojik şiddete kadar, şiddetin her türlüyle ilgili soru geldiği tespit edilmiştir. Kadınların, kendisi ya da çocukları şiddete muhatap olduğu için, bu konuda kadınlardan daha çok soru gelmektedir. Sorulardan birkaç tanesinin çocukluk döneminde, ebeveyninden kötü muamele gören yetişkinler tarafından sorulduğu görülmektedir. Şiddete nedir? Aile içi şiddete sebep olan etken nelerdir? Yetişkin bir birey neden şiddete başvurur? Aile içi şiddetle mücadelenin, yetişkin din eğitimi kapsamında ele alınması mümkün müdür? Bu ve benzeri pek çok soru konuyla ilişkili olarak sorulabilir. Zira aile içi şiddet ülkemiz de dâhil olmak üzere, küresel ölçekte bir sorundur. Dolayısıyla yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak, yetişkin din eğitimcilerince bu konunun ele alınması gerekmektedir.

‘Akrabalarla İlişkiler’ ilişkiler konusuyla ilgili büroya, 29 soru sorulmuştur. “Aile” ana konusundaki toplam soruların, yaklaşık %30’u ‘Akrabalarla İlişkiler’

konusundan sorulmuştur. Sorular 1 tanesi erkek, 28 tanesi kadın danışan tarafından sorulmuştur. Soruların yaklaşık %83'ü yüz yüze sorulmuştur. Soruların neredeyse tamamı 19-60 yaş arası bireyler tarafından sorulmuştur. Soruların yarısından fazlası (%65) evli danışanlarca sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelendiğinde genellikle, akrabalarla ilişkiler ve ziyaret konularında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Soruların tamamına yakını (%96,55) kadın danışanlar tarafından, eşinin ailesi başta olmak üzere, kendi ailesi ve akrabalarıyla görüşüp-görüşmemesi konusunda soru sorulmuştur. Akrabalık ilişkileri konusu büroya en fazla sorulan sorular arasındadır. Dolayısıyla bu konunun gerek DİB gerekse alanda çalışma yürüten kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarınca ele alınması gerekmektedir. Zira soruların içerikleri incelendiğinde çoğunlukla '*şu akrabalarımınla görüşmem ne olur*' tarzında sorulardır ve soruyu soran danışanların büyük kısmı zaten sorularında bahsettiği akrabalarıyla neredeyse tüm ilişkileri kesmişlerdir. Bazen fiziksel bazense psikolojik pek çok sebep danışanlar tarafından ifade edilmektedir. Dolayısıyla konu tek yönlü ele alındığı takdirde muhatap verilen cevaptan tatmin olmayacaktır. Zira muhatapların büyük kısmı yetişkin bireylerden oluşmaktadır ve yetişkin bireyler yeni öğrendikleri bilgileri hayatlarında kullanma eğilimine sahiptirler. Bu nedenle bu konuya cevap verecek büro personeli, yetişkinlik dönemi özelliklerini göz önünde bulundurarak, açıklayıcı ve ikna edici bir dil kullanarak muhataba cevap vermelidir.

'Ekonomik Problemler/Miras' konusuyla ilgili olarak, büroya toplam 17 soru sorulmuştur. "Aile" ana konusunda toplam soruların %17'si bu alt başlıktan sorulmuştur. Bu soruların 14'ü kadın, 3'ü erkek danışan tarafından sorulmuştur. Soruların %70'i evli bireyler tarafından sorulmuştur. Büroya bu konuda soru soran 10 danışan telefonla, 7 danışan yüz yüze soru sormuştur. Soru soranların yaklaşık %89'u 25 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır.

Soruların içeriği incelendiğinde, soruların büyük kısmının miras ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla aile içi ekonomik problemlerle ilgili çok soru yoktur. Mirasla ilgili sorular ise, genellikle ölen kimseden kalan terekenin bölüştürülmesi ya da kadına hak verilmemesinin hükmüyle ilgilidir. Dolayısıyla DİB'in karteks kayıtlarına esas aldığı alt başlık sınıflandırmasında bir takım

düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Zira aile içi ekonomik problemlerle, miras birbirinden farklı alanlardır. Ayrıca bu konu altına, eşinin kendisine para vermediği ya da ekonomik olarak bazı ihtiyaçlarını karşılamadığına dair sorularda bulunmaktadır. Dolayısıyla aile içi ekonomik problemlerin, aileye etkisini bu sorular üzerinden tespit etmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca bu çalışma kapsamında, sadece miras konusunda yetişkin bireylerin ilgi duyduğu ve miras konusunun yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirmenin mümkün olduğu söylenebilir.

‘Eşler Arası İletişim’ konusundan, büroya toplam 18 soru sorulmuştur. “Aile” ana konusunda sorulan soruların % 18’i bu alt başlıktan sorulmuştur. Bu soruların 16’sı kadın, 2’si erkek danışan tarafından sorulmuştur. Soruların 13’ü telefonla sorulmuştur ve yaşı belirtilmemiş 1 kişi hariç, tamamı 25 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulmuştur.

Soruların içeriği incelendiğinde, boşanmayla ilgili sorularında buraya kayıt edildiği tespit edilmiştir. Bu kayıt eden personelin bir ihmali midir, yoksa soruların içeriğinde eşlerin arasındaki iletişim eksikliği geçtiğinden dolayı bu başlık altına kayıt edilmiştir bu hususu bilinmemektedir. Ayrıca büroya başvuruların neredeyse tamamı kadındır ve soruları genellikle eşinin sürekli televizyon, tablet ya da telefonla vakit geçirmesi nedeniyle, kendisiyle veya çocuklarıyla ilgilenmemesi ile ilgilidir. Dolayısıyla eşler arası iletişim, yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirilmesi gereken bir husustur. Eşler arasında iletişim nasıl olmalıdır? Birbiriyle iletişim kuramayan bireyler anlaşabilir mi? Yukarıda yetişkin tanımı yapılırken “*evlenme olgunluğuna ulaşmış kimse*”²⁷⁹ tanımı da verilmiştir. Dolayısıyla eşlerin her ikisinin yetişkin bireyler olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle yetişkin bireylere nasıl iletişim kuracakları hususu anlatılırken yetişkin ilke ve prensiplerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Buradan hareketle yetişkin din eğitimcisi, dini referansları esas alarak, aile içi huzur ve mutluluğunu sağlamak için eşlerin birbiriyle nasıl iletişim kuracağını ayrıntılı olarak izah etmesi gerekmektedir.

‘Eşlerin Hak ve Sorumlulukları’ konusunda büroya, 16 soru sorulmuştur. Soruların 4’ü erkek, 12’si kadın danışan tarafından sorulmuştur. Sorulardan medeni durumu belirtilmeyen 1 tanesi hariç, tamamı evli bireyler tarafından sorulmuştur.

²⁷⁹ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 175.

Danışma şekli olarak, yüz yüze ve telefonla soru sorma yüzdeleri birbirine yakındır (yüz yüze %56, telefonla %43). Ev hanımlarının ağırlıkta olduğu (%56) görülmektedir.

Soru içeriklerine bakıldığında, boşanma ve aile içi iletişim ile ilgili sorularında bu başlık altına kayıt edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca akraba daha özelde kayınvalide-gelin, ilişkileriyle ilgili olan birkaç soru da bu başlık altına kayıt edilmiştir. Bunlar dışında genellikle evin nafakasını temin ile ilgili sorular sorulmuştur. Dolayısıyla büro personelinin karteksleri kayıt ederken daha hassas davranması ve ana konu ile alt başlık seçimine özen gösterilmesi gerekmektedir.

4.2.“Çocuk” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

Sivas ADRB tarafından kartekslere kayıt edilen sorular incelenmiştir. Soruların içerikleri doğrultusunda ‘Çocuk’ teması içerisine dâhil edilebilecek soru sayısı 13’tür. Bu sorular içeriklerine göre alt konulara ayrılmıştır.

“Çocuk” ana konusu altında, ‘Çocuk İhmal ve İstismarı’, ‘Çocuk Eğitimi’, ‘Çocuk Hakları’ ve ‘Ebeveyn ve Çocuk İletişimi’ alt konuları kategorize edilmiştir. Bu kategorilerin demografik özellikler ve görüşme şekline göre dağılımı betimsel istatistik kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 6: “Çocuk” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı

Çocuk Temasının Alt Konuları		Çocuk İhmal ve İstisman		Çocuk Eğitimi		Çocuk Hakları		Ebeveyn ve Çocuk İlişkisi	
		F	%	F	%	F	%	F	%
Demografik Özellikler ve Görüşme Şekli									
Cinsiyet	Kadın	1	100	5	100	3	75	3	100
	Erkek	0	0	0	0	1	25	0	0
Toplam		1	100	5	100	4	100	3	100
Yaş	18 Yaş ve altı	-	-	-	-	-	-	1	33,33
	19-24 Yaş	-	-	-	-	1	25	-	-
	25-40 Yaş	1	100	5	100	2	50	1	33,33
	41-60 Yaş	-	-	-	-	-	-	1	33,33
	Belirtilmemiş	-	-	-	-	1	25	-	-
Toplam		1	100	5	100	4	100	3	100
Medeni durum	Evli	-	-	5	100	1	25	2	66,66
	Belirtilmemiş	1	100	-	-	3	75	1	33,33
Toplam		1	100	5	100	4	100	3	100
Eğitim Düzeyi	Lise	-	-	1	20	-	-	2	66,66
	Ön lisans	-	-	1	20	-	-	-	-
	Üniversite	-	-	2	40	1	25	-	-
	Belirtilmemiş	1	100	2	40	3	75	1	33,33
Toplam		1	100	5	100	4	100	3	100
Meslek	Ev hanımı	-	-	1	20	-	-	2	66,66
	Memur	-	-	2	40	2	50	-	-
	Belirtilmemiş	1	100	2	40	2	50	1	33,33
Toplam		1	100	5	100	4	100	3	100
Görüşme Şekli	Yüz yüze	0	0	4	80	0	0	0	0
	Telefonla	1	100	1	20	4	100	3	100
Toplam		1	100	5	100	4	100	3	100
Toplam sorulardaki yeri		13	7,69	13	38,46	13	30,76	13	23,07

Çocuk ana konusuyla ilgili büroya, 13 soru sorulmuştur. “Çocuk” ana konusunda sorulan sorular, toplam soruların yaklaşık %5’ini teşkil etmektedir. Sorulardan 1 tanesi erkek, 12 tanesi kadın danışan tarafından sorulmuştur. Kadınların, bu konuda fazla sormasının nedeni ‘anne’ olarak ev içinde üstlendikleri misyondan dolayıdır. Soruların yarısından fazlası 25 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulmuştur. Danışanların yaklaşık %70’i telefon ile soru sormuştur.

Danışanların %80’ine yakını 25 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Yetişkin bireyler, çocuk iletişimi ya da çocuk eğitimi konularında sorular sormuşlardır. “Çocuk” konusuyla ilgili sorulara cevap verilirken göz önünde bulundurulması gereken iki temel husus bulunmaktadır. Öncelikle pedagoji yani çocuk eğitimin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca danışanların büyük kısmı yetişkin bireyler olduğu için adrogoji yani yetişkin eğitim ilkelerinin de bilinmesi gerekir. Bunlardan hareketle, yetişkin din eğitimi çerçevesinde, muhataba ayrıntılı, ikna edici ve samimi bir dil kullanılarak cevap verilmelidir.

‘Çocuk İhmal ve İstismarı’ konusundan büroya sadece 1 soru sorulmuştur. Telefonla ve kadın danışan tarafından sorulan soruda, danışanın mesleği, eğitimi ve medeni durumu belirtilmemiştir.

‘Çocuk İhmal ve İstismarı’ konusunda, kartekse kayıt edilen danışan sorusu şudur: “Çocuğumu gece emzirirken uyuyakalıp üzerine düştüğüm için vefat etti. Ödememiz gereken dini kefaret nedir?” Soruda bir annenin bir anlık gafleti nedeniyle uyuyakalması sonucu çocuğunun ölümüne sebep olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir ihmal söz konusudur ancak burada sorulan dini fetva niteliğinde, fikhî bir konudur. Bununla birlikte yetişkin bir birey, yaptığı bir hata sonucunda vicdanen kendisini rahatsız hissetmekte ve buna bir çözüm aramaktadır. Bu nedenle soruya, sadece fikhî bir konuya cevap veriliyor gibi yaklaşılmamalıdır. Yetişkinlik dönemi özellikleri, danışanın psikolojik ve ruhi yapısı göz önünde bulundurularak, muhataba cevap verilmelidir. Yetişkin eğitiminde, yetişkin bireyin, motive edilmesi ve öz benlik kazanımına katkı sağlanması dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir. Kazaen de olsa, çocuğunun ölümüne sebep olan ve bu nedenle kendini suçlu hisseden ‘annenin’ öz benlik algısına zarar verecek konuşmalardan da uzak durulması gerekmektedir.

‘Çocuk Eğitimi’ konusunda büroya, 5 soru sorulmuştur. Soruların tamamı kadın danışanlarca sorulmuştur. 25 yaş ve üzeri olan danışanların tamamı evli olup, 4’ü yüz yüze, 1’i telefonla soru sormuştur. ‘Çocuk Eğitimi’ konusunda danışanların yüz yüze başvuruyu tercih ettikleri gözlenmektedir. Soruların içeriğinin bu konuda etkisi olduğu düşünülmektedir. Zira sorular ilmihal bilgileri ya da fetva içerikli sorular değildir.

‘Çocuk Eğitim’ başlığı altına kayıt edilmiş olan sorular, incelenmiştir. Danışanlardan 1’i çocuğunun Hıristiyanlığı kabul ettiğini söyleyerek onunla nasıl konuşması gerektiğini sormuş ve bu konuda büro personelinden yardım istemiştir. Bunun dışında çocuğuna dua ve sureleri nasıl öğreteceği ve çocuğunun öfkeli/saldırgan tavırlarına karşı nasıl davranması gerektiğini soranlar olmuştur. Sorulara bakıldığında ‘Çocuk Eğitimi’ konusundaki soruların, klasik fetva tarzı sorular olmadığı görülmektedir. Bu sorulara cevap vermek için çocuk eğitimi ilkelerinin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca muhatap yetişkin bir birey olduğu için, yetişkinlik dönemi özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca soru dini alanda faaliyet yürüten bir kuruma yöneltilmiştir, bu nedenle soruya cevap verecek personelin, dini bilgileri referans alarak, yetişkin din eğitimi çerçevesinde soruya yaklaşması gerekmektedir.

‘Çocuk Hakları’ konusunda büroya, 4 soru sorulmuştur. Soruların tamamı telefon ile sorulmuştur. Soru 1’i erkek, 3’ü kadın danışan tarafından sorulmuştur.

Soruların içeriğine bakıldığında hepsinin çocuğa isim koymakla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Büro personelinin, çocuğun anne baba üzerindeki haklarıyla ilgili olan “Çocuğun anne babası üzerindeki haklarından biri de ona güzel bir isim koyması ve terbiyesini güzel yapmasıdır”²⁸⁰ hadisinden dolayı, isim koymakla ilgili soruları bu başlık altında kayıt ettikleri düşünülmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarına isim koyma konusunda hassasiyet gösterdikleri ve bu konuda dini referanslara müracaat etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yetişkin din eğitimi kapsamında konuya yaklaşılarak, muhataba bu konu ayrıntılı olarak ve Hz. Peygamber’in hayatından örnekler sunularak anlatma yöntemi kullanılabilir.

²⁸⁰ Muhammed Abdür-rauf Münâvi, *Feyzü'l-Kadir Şerhi'l-Camii'is-Sağir I-VI*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut (Lübnan) 1972, C. III, s. 394; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi (Tercime ve Şerhi) I-XVIII*, Akçağ yay., İstanbul 2021, 8. Baskı, C. VII, s. 363.

‘Ebeveyn ve Çocuk İlişkisi’ konusunda büroya, 3 soru sorulmuştur. Soruların tamamı kadın danışanlar tarafından sorulmuştur. Danışanların yaşları, kartekse kayıt edilirken bir hata yapıldığı düşünülmektedir. Zira ‘18 yaş ve altı’ olarak kayıt edilen soru şu şekildedir: “Çocuğum ergenliğe geçiş döneminde çok hırçın ve asi ne yapabilirim?” Büroda görevli personel, danışanın değil soruda bahsi geçen çocuğun yaşını sisteme kayıt ettiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu yaş aralığıyla ilgili yorum ve analiz yapılmayacaktır. Tamamı telefon ile sorulan soruların 2’si evli danışanlar tarafından sorulmuştur.

Soruların içeriği incelendiğinde, soruların tamamının ergenlik döneminde öfkeli ve hırçın davranan çocuklara nasıl yaklaşılmasıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu sorular ayrı bir hususiyet arz etmektedir. Zira bu sorulara cevap verecek personel hem ergenlik dönemi iyi bilmeli hem de ergenlik döneminde bulunan bir gence nasıl yaklaşılacağını anlatacağı yetişkin bireyi tanımalıdır. Yetişkin din eğitimi kapsamında, bu bireye konuyu anlatmak için hangi yöntemin kullanılacağına hızlıca karar vermeli ve konu ayrıntılı olarak yetişkin bireye anlatılmalıdır.

4.3.“Evlilik / Nikâh / Boşanma” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

Sivas ADRB’ye sorulan soruların içerikleri incelenmiş ve “Evlilik / Nikâh / Boşanma” teması, danışanlar tarafından en fazla soru sorulan konu olduğu anlaşılmıştır. Soruların içerikleri incelenerek tema alt konulara ayrılmıştır.

“Evlilik / Nikâh / Boşanma” ana konusu altında: ‘Aldatma / Zina’, ‘Boşanma / Boşanma Sonrası Sorunlar’, ‘Evlilik Öncesi / Nişanlılık Dönemi’ ve ‘Nikâh’ alt konuları kategorize edilmiştir. Bu kategorilerin demografik özellikler ve görüşme şekline göre dağılımı betimsel istatistik kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 7: “Evlilik / Nikâh / Boşanma” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı

Evlilik/Nikah/Boşanma Temasının Alt Konuları		Aldatma / Zina		Boşanma / Boşanma Sonrası Sorunlar		Evlilik Öncesi / Nişanlılık Dönemi		Nikah	
		F	%	F	%	F	%	F	%
Cinsiyet	Kadın	17	100	35	85,37	27	96,43	15	83,34
	Erkek	0	0	6	14,63	1	3,57	3	16,66
Toplam		17	100	41	100	28	100	18	100
Yaş	19-24 Yaş	3	17,64	7	17,07	15	53,57	4	22,22
	25-40 Yaş	8	47,07	20	48,78	10	35,72	9	50
	41-60 Yaş	5	29,41	10	24,39	3	10,71	4	22,22
	Belirtilmemiş	1	5,88	4	9,76	-	-	1	5,55
Toplam		17	100	41	100	28	100	18	100
Medeni durum	Bekar	2	11,76	-	-	20	71,44	3	16,66
	Evli	12	70,6	26	63,43	3	10,71	10	55,57
	Dul	-	-	2	4,87	-	-	2	11,11
	Belirtilmemiş	3	17,64	13	31,7	5	17,85	3	16,66
Toplam		17	100	41	100	28	100	18	100
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	3	17,64	6	14,63	1	3,57	4	22,22
	Lise	-	-	7	17,07	2	7,14	4	22,22
	Ön lisans	-	-	1	2,43	3	10,71	-	-
	Üniversite	5	29,41	3	7,31	17	60,73	4	22,22
	Belirtilmemiş	9	52,95	24	58,57	5	17,85	6	33,33
Toplam		17	100	41	100,01	28	100	18	100
Meslek	Ev hanımı	6	35,31	19	46,34	5	17,86	10	55,57
	Memur	2	11,76	4	9,76	7	24,99	2	11,11
	İşçi	-	-	1	2,43	1	3,57	1	5,55
	Öğrenci	2	11,76	-	-	6	21,42	1	5,55
	Belirtilmemiş	7	41,17	18	43,94	9	32,17	4	22,22
Toplam		17	100	41	100,04	28	100,01	18	100
Görüşme Şekli	Yüz yüze	10	58,83	8	19,51	11	39,27	7	38,88
	Telefonla	7	41,17	33	80,49	17	60,73	11	61,12
Toplam		17	100	41	100	28	100	18	100
Toplam sorulardaki yeri		104	16,34	104	39,42	104	26,92	104	17,3

“Evlilik / Nikâh / Boşanma” ana konusunda büroya, 104 soru sorulmuştur. Bu ana konuda sorulan sorular, toplam soruların yaklaşık %39’udur. Bu ana konu, danışanlar tarafından en fazla soru sorulan, konudur. Önceki çalışmalarda bu bulguyu desteklemektedir.²⁸¹

Soruların yaklaşık %90’ı kadın, %10’u erkek danışanlar tarafından sorulmuştur. Soruların yarısından fazlası (%65) yüz yüze sorulmuştur. Soruların %40’ı evli bireyler tarafından sorulmuştur. Soru soran danışanların yaklaşık %40’ı ev hanımıdır. 13 memur ve 9 öğrenci bu konuda büroya soru sormuştur. Danışanların %44’ü lise ve üstü eğitim almıştır. Soruların %66’sı 25 yaş ve üzeri danışanlar tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Soruların ihtiva ettiği alt konular başlıklar halinde ele alınacaktır.

“Evlilik / Nikâh / Boşanma” ana konusunda soru soranların büyük kısmı yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Dolayısıyla yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak, yetişkin din eğitimi ilke ve yöntemleriyle muhabata cevap verilmesi gerekmektedir.

‘Aldatma/Zina’ konusunda tamamı kadın danışanlar tarafından sorulan 17 soru sorulmuştur. Bu alt başlık da sorulan soruların, “Evlenme, Nikâh, Boşanma” konusunda sorulan toplam soruların %16’sıdır.

10’u yüz yüze sorulan soruların, 7’si telefonla sorulmuştur. Soru soranların yaklaşık %87’si 25 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulmuştur. 12’si evli danışanlar, 2’si ise bekârlar tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelendiğinde, soruların genellikle, eşi tarafından aldatıldığını öğrenen kadınların bu durumu öğrendikten sonra ne yapmaları

²⁸¹ Bkz.: Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul’da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, 2019; Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, 2010; Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, 2011; Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, 2012; Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, 2015; Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, 2019; Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2021.

gerektiğine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bekâr bireylerin soruları ise, evlenmeyi düşündükleri kimselerin zina fiilini işlediklerini öğrenmelerinden sonra, bu kimselerle evlenmenin uygun olup olmadığı konusunda büroya danıştıkları görülmüştür. Bu konuyu büroya sormak isteyen danışanların yarısından fazlası, konuyu yüz yüze sormuşlardır. Bunun konunun hassasiyeti ve DİB ADRB'lerin toplum nezdinde güven duyulan kurumlar olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Aldatma ve zina, büyük günahlar arasında sayılmaktadır.²⁸² Bununla birlikte Nisa suresinde: “Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki (günahları) dilediğine affeder”²⁸³ buyrulmaktadır. Evlilik ve nikâh önemli bir karardır. Zira Kur'an-ı Kerim'de nikâh için, ‘ağır misak/sapasağlam söz’²⁸⁴ ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla hem evliliği düşünen hem de evli bireyler bu konuya hassasiyet göstermektedirler. Burada yetişkin din eğitimi açısından hem zina fiilini işleyen hem de eşlerine karşı farklı yöntemler kullanılarak konu, ayrıntılı olarak ve örneklerle anlatılmalıdır. Ancak yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak kişilerin karakterlerine ve öz benliklerine yönelik aşağılayıcı veya küçük düşürücü anlatımlardan uzak durulmalıdır. Zira yetişkin bireyler, öz saygılarını ve benliklerini korumaya yönelik tutumlara sahiptirler. Bu nedenle kendilerine cevap verilirken incitmeden ve kırmadan, ayrıntılı ve ikna edici bir üslupla açıklama yapılması gerekmektedir.

‘Boşanma/Boşanma Sonrası Sorunlar’ konusunda büroya, 41 soru sorulmuştur. Bu konuda sorulan sorular, “Evlilik, Nikâh, Boşanma” ana konusunda sorulan toplam soruların yaklaşık %40’ını teşkil etmektedir. ‘Boşanma/Boşanma Sonrası Sorunlar’ alt başlığı, “Evlilik, Nikâh, Boşanma” ana konusunda danışanların en fazla soru sorduğu, konudur.

Soruların, 34’ü kadın, 7’si erkek danışan tarafından sorulduğu kayıt edilmiştir. Ancak soruların içeriği incelendiğinde bir sorunun cinsiyet kaydının yanlış yapıldığı tespit edilmiştir. Zira soru şu şekildedir: “13 yıllık evli 2 çocuk annesiyim. Eşimle tartıştık, eşimi kızdırarak beni boşamasını istedim, o da "kendini boşa" dedi, yetki mi veriyorsun dedim, "evet yetki veriyorum" dedi. Sakinleşince "yok yetki bende" dedi.

²⁸² Zina ile ilgili hadisler için bkz.: Buhari, Vasaya, 23; Müslim, İman 141-146, Ebu Davud, Vasaya, 10; İbn-i Mace, Fiten, 22.

²⁸³ Nisa, 4/116.

²⁸⁴ Nisa, 4/21.

Durumumuz nedir?” Sorudan da anlaşıldığı üzere, soruyu soran kadın danışandır. Bu nedenle, kadın danışan tarafından sorulan soru 35 olarak değerlendirilecektir.

Soruların %63 evli bireyler tarafından sorulmuştur. Danışanların %80’i telefonla büroya soru sormuşlardır.

Soruların içerikleri incelendiğinde genellikle soruların, eşlerin (erkek) kırgınlık veya kavga anında boşanma ifadelerini kullanmaları nedeniyle evlilik ve nikâh birlikteliğinin devam edip etmediğine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Boşama ifadesi erkek tarafından söylenildiği halde, soruların %85’i kadınlar tarafından sorulmuştur. Soruların %73’ü, 25 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulmuştur. Dolayısıyla muhatap kitle, yetişkin bireylerdir. Ayrıca sorulan sorular evlilik ve aile birlikteliğinin devamıyla ilgilidir. Muhatapların yaş gruplarının özelliklerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Zira yetişkin bireyler öğrendikleri yeni bilgileri hayatlarında uygulama eğilimine sahiptirler.²⁸⁵ Bu nedenle, soruya cevap verilirken bu sürecin iyi kullanılması ve muhataba ayrıntılı bilgi verilmesi gerekmektedir.

“Evlilik Öncesi / Nişanlılık Dönemi” konusuyla ilgili olarak büroya, 28 soru sorulmuştur. Sorulardan 1’i erkek, 27’si kadın danışan tarafından sorulmuştur. Soruların yarısından fazlası 19-24 yaş arası bireyler tarafından sorulmuştur. Soruların %71’i bekâr danışanlar tarafından sorulmuştur.

Soruların yaklaşık %90’ı ‘genç yetişkin’ olarak sınıflandırılan 19-40 yaş arası bireyler tarafından sorulmuştur. Genç yetişkin, “*Ergenlik döneminin sonundan başlayarak, orta yaşa kadar gelen 19-40 yaşları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemin özellikleri, işe başlama, eş seçimi, eşle yaşamayı öğrenme, toplum içinde makul bir konuma sahip olma ve insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmedir.*”²⁸⁶ Bu bağlamda, bu yaş grubu içerisinde bulunan bireyler evlilik öncesi, eş seçimi ve nişanlılık dönemiyle ilgili olarak sorular sormaktadır.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Soruların tamamına yakını nişanlılık döneminde ‘*dini nikâh*’ kıyılmasıyla ilgilidir. Birkaç soru nişanlılık döneminde kadına takılan takıların durumlarına yöneliktir. Eş seçimi konusunda danışmak

²⁸⁵ Hasan Atak ve Figen Çok, “İnsan Yaşamında Yeni Bir Dönem: Beliren Yetişkinlik”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 17 (1), 2010, s. 39-50.

²⁸⁶ Figen Betül Aydın, “Genç Yetişkinlik”, *Gelişim Psikolojisi*, Ed. Figen Betül. Aydın, Televizyon Tanıtım Tasarım yay., Ankara 2002.

maksadıyla sorulan birkaç soru da bulunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere, bu konuda soru soran bireyler yetişkinliğe geçiş sürecinde olmaktadır. Bu bireyler hayatlarıyla ilgili önemli bir karar alma dönemi içindedirler. Bu nedenle bu bireylerin yetişkin olarak değerlendirilmesi ve yetişkin din eğitimi ilke ve yöntemleriyle kendilerine cevap verilmesi gerekmektedir.

‘Nikâh’ konusuyla ilgili büroya, 18 soru sorulmuştur. Burada büro personelinin nikâh alt başlığı altına kayıt ettiği sorular üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır. Zira soruların içerikleri incelendiğinde nikâh ile ilgili sorular daha fazladır. Ancak bu sorular farklı konuları da ihtiva etmesinden dolayı çalışmada tek başlık altında değerlendirilmiştir. Soruların 3 tanesi erkek 15 tanesi kadın danışan tarafından sorulmuştur. Soruların %61’i telefonla sorulmuştur. %55’i evli bireyler tarafından soruların, %72’si 25 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelendiğinde, soruların büyük kısmının ‘*talak*’ ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bir soruda Hz. Peygamber’in çok evliliğinin sebebi sorulmuştur. Bir soruda erkek danışan tarafından, gayri müslim bir kadınla evlenmeyle ilgili hüküm sorulmuştur. Bir iki soruda genellikle dul olan kadın danışanlar, ikinci evliliklerini yapmayı düşündüklerini ancak çocuklarının bu evliliğe karşı olduklarını bu durumda ne yapmaları gerektiği sorulmuştur. İki soruda ise, ‘süt hısımlığı’ ile ilgili hüküm sorulmuştur.

Soruların büyük kısmı boşanmayla ilgilidir, nikâh alt başlığı ‘Evlilik/Boşanma/Nikâh’ ana konusu altındadır. Dolayısıyla boşanma ile ilgili soruların bu ana başlık altında ‘Boşanma/Boşanma Sonrası Sorunlar’ alt başlığına kayıt edilmesi gerekmektedir. ‘Evlilik Öncesi/Nişanlılık Dönemi’ alt başlığı da bu ana başlık altındadır. Dolayısıyla bu ana konu altındaki alt başlıkların sınıflandırmasının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Evlilik, nikâh ve boşanma ile ilgili soruların birbirinden ayrı olarak sınıflandırılması oldukça güçtür. Zira evlilik öncesiyle ilgili bir soru hem nikâh hem de nişanlılık dönemi içerisinde değerlendirilebilir. Boşanma (*talak*) ise, ‘*belli lafızlarla nikâh akdinin bozulması*’ olarak tanımlandığı²⁸⁷ için, hem boşanma hem de nikâh konusuna girebilmektedir.

²⁸⁷ H. İbrahim Acar, “Talâk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2010, C. XXXIX, s. 496-500.

4.4.“Genç” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

Sivas ADRB’ye sorulan sorular incelenmiştir. Soruların içeriklerine göre ‘Genç’ temasına dâhil edilebilecek soru sayısı 22’dir.

Sorular içeriklerine göre alt konulara ayrılmıştır. “Genç” ana konusu altında, ‘Ergenlik Dönemi Problemleri’, ‘Gençlerle İletişim’, ‘Gençlik Dönemi İnanç Problemleri’ ve ‘Teknoloji Bağımlılığı’ alt konuları kategorize edilmiştir. Bu kategorilerin demografik özellikler ve görüşme şekline göre dağılımı betimsel istatistik kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Genç konusunda büroya fazla sorulmamasının nedeni ADRB’lerin daha çok aile ilgili konularla ilgilendiklerine dair halk arasında bir kanaat oluşmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca örgün eğitim içerisinde bulunan gençlerin okullardaki rehberlik birimleriyle irtibatlı olmaları olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca soru içeriklerine bakıldığında, gençlerle ilgili sorulan soruların da dini içerikli sorular olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ADRB’ye yöneltilen soruların, gençlerin sorunlarının tamamı olmadığı düşünülmektedir.

Gençlerle ilgili soruların az olmasının diğer önemli bir sebebi ise, büroya soru soran danışanların yaş aralığıdır. Danışanların yaş aralıkları incelendiğinde bürolara gençlerle ilgili soru soranların neredeyse tamamının yetişkinler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla büroya yüz yüze veya telefonla soru soran genç sayısı çok azdır. Bu nedenle gençlerin yaşadığı sorunların tamamı çalışmaya yansımamaktadır.

Tablo 8: “Genç” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı

Genç Temasının Alt Konuları		Ergenlik Dönemi Problemleri		Gençlerle İletişim		Gençlik Dönemi İnanç Problemleri		Teknoloji Bağımlılığı	
		F	%	F	%	F	%	F	%
Demografik Özellikler ve Görüşme Şekli									
Cinsiyet	Kadın	5	100	6	100	7	87,5	3	100
	Erkek	0	0	0	0	1	12,5	0	0
Toplam		5	100	6	100	8	100	3	100
Yaş	18 Yaş ve altı	1	20			2	25	1	33,33
	19-24 Yaş	2	40	2	33,33	6	75	-	-
	25-40 Yaş	-	-	1	16,67	-	-	1	33,33
	41-60 Yaş	2	40	3	50	-	-	1	33,33
Toplam		5	100	6	100	8	100	3	100
Medeni durum	Bekar	3	60	2	33,33	8	100	1	33,33
	Evlü	2	40	3	50	-	-	2	66,66
	Belirtilmemiş	-	-	1	16,67	-	-		
Toplam		5	100	6	100	8	100	3	100
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	-	-	1	16,67	-	-	1	33,33
	Lise	1	20	1	16,67	2	25	1	33,33
	Ön lisans	-	-	-	-	-	-	-	-
	Üniversite	3	60	2	33,33	5	62,5	-	-
	Belirtilmemiş	1	20	2	33,33	1	12,5	1	33,33
Toplam		5	100	6	100	8	100	3	100
Meslek	Ev hanımı	-	-	3	50	-	-	2	66,66
	Memur	1	20	-	-	-	-		
	İşçi	-	-	-	-	-	-		
	Öğrenci	3	60	2	33,33	8	100	1	33,33
	Belirtilmemiş	1	20	1	16,67	-	-		
Toplam		5	100	6	100	8	100	3	100
Görüşme Şekli	Yüz yüze	3	60	5	83,33	5	83,33	2	66,66
	Telefonla	2	40	1	16,67	1	16,67	1	33,33
Toplam		5	100	6	100	6	100	3	100
Toplam sorulardaki yeri		22	22,72	22	27,27	22	36,36	22	13,63

‘Genç’ ana konusuyla ilgili olarak büroya, 22 soru sorulmuştur. “Genç” ana konusunda sorulan sorular, toplam soruların %8’ini teşkil etmektedir.

Soruların yaklaşık %64’ü 24 yaş ve altı bireyler tarafından sorulmuştur. Yaklaşık %64’ü öğrenciler tarafından sorulan soruların, %68’i yüz yüze sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Sorular, Allah’a imandan, kadere; deizmden, inanç problemlerine; tesettürden borsanın hükmüne kadar çok çeşitlilik arz etmektedir. Özellikle 24 yaş ve altı bireylerin soruları inanç problemleriyle ilgilidir.

‘Genç’ ana konusu altındaki sorular, genellikle ergenlik dönemi ve genç yetişkinlik dönemi içerisinde bulunan bireyler tarafından sorulmuştur. Bu sorulara cevap verilirken muhatabın içinde bulunduğu dönemin özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle inanç problemleriyle ilgili sorular ayrıntılı olarak anlatılmalıdır. Muhatabı suçlayıcı ve kınayıcı bir dil yerine, samimi bir irşat dili kullanılmalıdır.

‘Genç’ ana konusunda danışan bireylerin %68’i büroya yüz yüze soru sormuştur. Yaşları göz önüne alındığında gençlerin yüz yüze iletişim konusuna önem verdikleri söylenilebilir.

Bununla birlikte az sayıda da olsa, ebeveyn olan bireylerin kendi çocuklarıyla ilgili sorunlar nedeniyle büroya danıştığı, soru içeriklerinden anlaşılmaktadır. Burada muhatap kitle yetişkin bireylerdir dolayısıyla soru onların özellikleri göz önünde bulundurularak, yetişkin din eğitimi ilke ve prensiplerine göre cevaplanmalıdır. Ancak gençlik özellikle ergenlik dönemi de iyi bilinmelidir.

‘Ergenlik Dönemi Problemleri’ konusuyla ilgili tamamı kadın danışanlar tarafından sorulan toplam 5 soru bulunmaktadır. Soruların 3’ü 24 yaş ve altı, 2’si 41 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelendiğinde, 24 yaş altı bireylerden ikisinin ‘vesvese ve evham’ konusunda, birinin ise sorusu şu şekildedir: “*Şimdiye kadar hiç erkek arkadaşım olmadı. Bunun günah olduğuna inanıyorum. Ama bu yıl üniversitedeyim ve çevremdeki arkadaşlarım sürekli beni, kendi flörtlerinin erkek arkadaşlarıyla tanıştırmaya çalışıyor. Ne yapmalıyım? Kabul görmek için taviz mi vereyim?*” Sorudan anlaşıldığı üzere arkadaş çevresince dışlanmaktan korkan bir gencin içinde

bulunduğu çıkmazdan çözüm aradığı, bu nedenle büroya danıştığı görülmektedir. Bu yaş aralığında muhatap kitle, ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki bireylerden oluşmaktadır. İçlerinde buldukları durumlar karşısında alacakları kararlar veya sorunlarıyla başa çıkıp-çıkamamaları hayatlarının sonraki dönemlerini de etkileyecektir. Bu nedenle danışanların soruları cevaplanırken içinde buldukları dönem ve psikolojik durumları göz önünde bulundurulmalıdır.

41 yaş ve üzeri bireylerin soruları ise, çocuklarıyla ilgilidir. İkisi de dini konuda çocuklarının yeterince duyarlı olmadığını onlara nasıl yaklaşmaları gerektiğinde büroya soru yönelttikleri tespit edilmiştir. Bu yaş aralığındaki bireyler, yetişkin dönemi içerisindedir. Dolayısıyla yetişkin din eğitimi ilke ve yöntemlerine bağlı kalınarak kendilerine cevap verilmelidir. Ancak hakkında soru sorulan konu aynı zamanda ergenlik dönemiyle ilgilidir. Bu nedenle bu dönemin özellikleri de bilinmelidir. Yetişkin bireyler, yukarıda da ifade edildiği üzere, öğrendikleri yeni bilgileri hayatlarında uygulama eğilimine sahiptirler. Bu nedenle sorularına cevap verilirken bu husus göz önünde bulundurulmalıdır.

‘Gençlerle İletişim’ konusunda tamamı kadın danışanlar tarafından sorulan, 6 soru sorulmuştur. Soruların %83’ü yüz yüze sorulmuştur. Soruların yarısı evli olan, ev hanımları tarafından sorulmuştur. Önceki çalışmalarda bu bulguları desteklemektedir.²⁸⁸

Soruların içerikleri incelendiğinde, soruların genellikle, çocuklarıyla nasıl iletişim kurmak isteyen bireyler tarafından sorulduğu tespit edilmiştir. Bir soru üniversiteyi yeni kazanan bir genç tarafından sorulmuştur. Ailesinin okuduğu bölümü beğenmediğini ve okulu bırakmak için kendisine baskı uyguladıklarını ifade eden danışan, ailesini dinlemesi konusunda büroya soru sormuştur. Bir soruda ise, “Sağlıklı bir evlilik nasıl olmalı?” sorusunu sormuştur. Bu sorunun bu konuya kayıt

²⁸⁸ Bkz.: Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul’da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, 2019; Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, 2010; Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, 2011; Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, 2012; Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, 2015; Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, 2019; Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2021.

edilmesinin bir hata nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Zira bu konu ‘Evlilik Öncesi/Nişanlılık Dönemi’ başlığı altına kayıt edilmelidir.

Yetişkin bireylerin sorduğu, çocuklarıyla iletişim konusu, yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirilmesi gereken bir hususiyet arz etmektedir. Zira danışanlar, ebeveyn olan yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenle yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak, yetişkin din eğitimi ilke ve yöntemlerine bağlı olarak danışanlara cevap verilmelidir.

‘Gençlik Dönemi İnanç Problemleri’ konusunda tamamı 24 yaş ve altında olan bekâr öğrenciler tarafından sorulmuştur. Bu konuda bir soru e-posta ile sorulmuştur. Danışanların %62’si yüz yüze soru sormuştur. ‘Gençlik Dönemi İnanç Problemleri’ konusunda sorulan sorular, “Gençlik” ana konusunda sorulan toplam soruların %36’sıdır. Bu alt başlık altında sorulan sorular, “Gençlik” ana konusunda en fazla soru sorulan, konudur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Sorular, Allah’a iman, ahiret hayatı, ecel, ibadet, borsanın hükmü ve deizm konularında sorulmuştur. Bu konuda sorulan sorular, genç yetişkinlik ve ergenlik döneminde bulunan bireyler tarafından sorulmuştur. Bu dönemde bilişsel ve sosyal gelişmeyle birlikte, kişilik ve kimlik oluşuma şekillenmektedir.²⁸⁹ Ayrıca bu dönem, şüphe, çatışma ve değişimin en yoğun olduğu dönemdir.²⁹⁰ Dolayısıyla ergenlik, hem dini uyanışın hem de dini şüphelerin yaşandığı bir dönemdir.²⁹¹ Dolayısıyla bu dönemlerin özellikleri göz önünde bulundurularak, muhabata cevap verilmelidir.

‘Teknoloji Bağımlılığı’ konusunda tamamı kadın danışanlar tarafından 3 soru sorulmuştur. Soruların 2’si 25 yaş ve üzeri, 1’i 18 yaş ve altı bireyler tarafından sorulmuştur. 2 soru evli olan, ev hanımları tarafından, 1 soru bekâr bir öğrenci tarafından sorulmuştur. Danışanların 2’si yüz yüze, 1’i telefonla büroya soru sormuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. 2 soru çocuklarıyla ilgili soru soran ebeveynler tarafından sorulmuştur. 1 soru da, sürekli telefon kullanan bir genç

²⁸⁹ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar yay., İzmir 2007, s. 78.

²⁹⁰ Naci Kula, *Kimlik ve Din*, Ayışığı Kitapları yay., İstanbul 2001, s. 64-68.

²⁹¹ Cemal Çayır, “Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma”, *Bilimname* 28 (2), 2014, s. 59-88.

tarafından sorulmuştur. Teknoloji bağımlılığı son yıllarda gençler arasında yaygınlaşmaktadır. Bunun önlenmesi için öğretmenler ve aileler başta olmak üzere, toplumun her kesiminin sorumluluk alması gerekmektedir.²⁹²

ADRB'ye danışan muhatapların ikisi yetişkin bireylerdir. Bu bireylere cevap verilirken, yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak, yetişkin din eğitimi ilke ve yöntemlerine bağlı kalınmalıdır.

4.5.“Kadın” Ana Konusunun Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

Sivas ADRB'ye sorulan soruların içeriği incelendiğinde ‘Kadın’ teması içerisine dâhil edilebilecek 9 soru bulunmaktadır. Bu sorular içeriklerine göre alt konulara ayrılmıştır.

“Kadın” ana başlığı altında, ‘Cinsel Taciz / Tecavüz’, ‘İslam’da Kadın Hakları’ ve ‘Kadına Yönelik Şiddet’ alt konuları kategorize edilmiştir. Bu kategorilerin demografik özellikler ve görüşme şekline göre dağılımı betimsel istatistik kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Kadın temasında büroya fazla sorulmamasının nedeni olarak, soruların içeriklerinin sadece kadınları ilgilendirmesidir. Soruların bazıları çok farklı konuları ihtiva edebilmektedir. Ancak çalışma kapsamında değerlendirilen sorular sadece bir tema içerisinde ve bir konu altında incelenmiştir. Bu nedenle kadın teması içerisine dâhil edilen sorular diğer temalara göre azdır.

²⁹² Cihan Ektiricioğlu, Hülya Arslantaş ve Rüveyda Yüksel, “Ergenlerde Çağın Hastalığı: Teknoloji Bağımlılığı”, *Arşiv Kaynak taraması Dergisi (Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi)* 29 (1), Adana 2020, s. 51-64.

Tablo 9: “Kadın” Ana Konusunun Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı

Kadın Temasının Alt Konuları		Cinsel Taciz / Tecavüz		İslam'da Kadın Hakları		Kadına Yönelik Şiddet	
		F	%	F	%	F	%
Demografik Özellikler ve Görüşme Şekli							
Cinsiyet	Kadın	2	100	3	100	4	100
	Erkek	0	0	0	0	0	0
Toplam		2	100	3	100	4	100
Yaş	25-40 Yaş	2	100	2	66,66	3	75
	41-60 Yaş	-	-	1	33,33	1	25
Toplam		2	100	3	100	4	100
Medeni durum	Bekar	-	-	-	-	-	-
	Evli	2	100	3	100	4	100
	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-	-
Toplam		2	100	3	100	4	100
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	1	50	-	-	1	25
	Lise	-	-	1	33,33	-	-
	Üniversite	-	-	1	33,33	2	50
	Lisans üstü	1	50	1	33,33	-	-
	Belirtilmemiş	-	-	-	-	1	25
Toplam		2	100	3	100	4	100
Meslek	Ev hanımı	2	100	2	66,66	2	50
	Memur	-	-	1	33,33	2	50
Toplam		2	100	3	100	4	100
Görüşme Şekli	Yüz yüze	0	0	0	0	3	75
	Telefonla	2	100	3	100	1	25
Toplam		2	100	3	100	4	100
Toplam sorulardaki yeri		9	22,22	9	33,33	9	44,44

‘Kadın’ ana konusunda, tamamı 25 yaş ve üzeri, evli kadın danışanlar tarafından sorulmuş, 9 soru bulunmaktadır. Soruların 5’i telefonla, 4’ü yüz yüze sorulmuştur. ‘Kadın’ ana konusuyla ilgili sorular genellikle psikolojik ve ekonomik şiddete yönelik sorulmuştur. Soruların tamamı kadın danışanlar tarafından sorulmuştur. Dolayısıyla kadınlar, kendi durumlarıyla ilgili dini rehberlik ve danışma ihtiyacı hissetmektedirler. Erkeklerin, ev dışında cami görevlileri başta olmak üzere pek çok kişiden dini konularda bilgi alabilmektedirler. Bu yolla dini rehberlik ve danışma ihtiyacını karşılamaktadırlar. Ancak kadınların ev işleri vb. yükümlülükleri nedeniyle dini rehberlik ve danışmanlık talebini ADRB’ye danışarak giderdikleri anlaşılmaktadır. Önceki çalışmalarda bu bulguları desteklemektedir.²⁹³

‘Cinsel Taciz / Tecavüz’ konusunda 2 soru sorulmuştur. Tamamı evli, ev hanımı olan 25 yaş ve üzeri bireyler tarafından sorulan sorular, telefonla büroya sorulmuştur.

Sorular şu şekilde kayıt edilmiştir:

1. Soru: *“14 yıllık evli kadın eşinin, çocukları olduktan sonra genç kızlara tacizde bulunduğunu, yakın zamanda da kız kardeşinin kızına tacizde bulunduğunu ancak annesinin örtbas ettiğini söylüyor. Ve ne yapacağını soruyor.”*

2. Soru: *“Babasının çocukluğunda kendisine psikolojik, fiziksel ve cinsel istismarda bulunduğunu anlatan kadın, o yaşlanıp bakıma muhtaç olduğunda da ona ben baktım diyor. Yıllar sonra dayısının durumu öğrenip kendisine sahip çıktığını, maddi manevi ilgilendiğini, psikolog desteği aldığını bu günlere dayısı vesilesiyle geldiğini anlatıyor ve dayıma baba demek istiyorum, o da bunu çok istiyor, yaşlı olduğu için kırmak istemiyorum, dinen ona baba dememde bir sakınca var mı diye soruyor.”*

²⁹³ Bkz.: Şen, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul’da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, 2019; Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, 2010; Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, 2011; Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, 2012; Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi)*, 2015; Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, 2019; Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2021.

İlk soruyu soran kadın danışan, eşinin bir zaafını ifade ederek bunun için ne yapılacağını sormuştur. Burada muhataba açıklamalar yapılabilir ancak taciz davranışını yapan bireyin kendisine yönelik bir rehberlik ve danışma süreci olmadığından, yapılan sadece soruya cevap verme niteliğinde olacaktır.

İkinci soruda ise, çocukluk zamanında kendisine tacizde bulunan babasına ‘Baba’ demek istemediği belirten bir yetişkin bulunmaktadır. Burada konu sadece sıla-ı rahim ya da anne-baba hakkı çerçevesinde ele alındığında yetersiz kalacaktır. Yetişkinlik dönemi özellikleri, bireyin ruhi durumu iyi bilinmelidir.

‘İslam’da Kadın Hakları’ konusunda 3 soru sorulmuştur. Soruların 3’ü evli ve 25 yaş üzeri bireyler tarafından telefonla sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Soruların tamamı kadının haklarının ne olduğu yönündedir. Sorulardan tespit edildiği kadarıyla, eşleri tarafından aşağılanan, horlanan ve baskı uygulanan kadınların, eşlerinin kendilerine karşı davranışları nedeniyle büroya danıştıkları anlaşılmaktadır. ‘Kadın Hakları’ konusunda toplumsal olarak bir ayrımcılık söz konusudur.²⁹⁴

‘Kadına Yönelik Şiddet’ konusunda büroya, 4 soru sorulmuştur. Bu alt başlık altında sorulan sorular, “Kadın” ana konusunda toplam soruların yaklaşık yarısını (%44,44) teşkil etmektedir.

Soruların tamamı evli ve 25 yaş üzeri danışanlar tarafından sorulmuştur. Soruların içerikleri incelenmiştir. Soruların, eşinden (erkek) psikolojik veya fiziksel şiddet gören kadınlar tarafından sorulduğu tespit edilmiştir. Şiddet, toplumda yaygın görülen bir davranış dizisidir. Bu fiziksel, sosyal, ruhsal ve ekonomik olmak üzere farklı durumlardan etkilenmektedir. Bu etkiler, farklı tür şiddet türlerinin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Aile içi şiddet ise, gerek çocuk açısından gerekse eşlerin arasında ilişki açısından kritik bir öneme sahiptir.²⁹⁵ Bu nedenle, öncelikle aile içi şiddete sebebiyet veren etkenler tespit edilmeli ve bunların ortadan kaldırılması için çalışılmalıdır. Dolayısıyla bu konuda soru soran danışanlara imkânlar çerçevesinde, çeşitli eğitimler verilmesi gerekmektedir. Bu eğitimler de, yetişkinlik dönemi

²⁹⁴ Handan Karakaya, “Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın”, *Journal of Analytic Divinity* 2 (2), Ankara 2018, s. 36-42.

²⁹⁵ Alpaslan Kelleci, “Aile İçi Şiddet ve Şiddet Döngüsü: Bir Alanyazın Denemesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 47 (1), Sivas 2023, s. 87-97.

özellikleri göz önünde bulundurularak yetişkin din eğitimi ilke ve prensipleri bağlamında, muhatabın ihtiyaçlarına göre olmalıdır.

4.6.“Sağlık” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Dağılımının İncelenmesi ve Yorumlanması

Sivas ADRB’ye sorulan sorular incelendiğinde ‘Sağlık’ teması altına dâhil edilebilecek soru sayısı 25 tanedir. Bu sorular içeriklerine göre alt başlıklara ayrılmıştır.

“Sağlık” ana başlığı altında, ‘Aile İçi Cinsel Problemler’, ‘Aile Planlaması’, ‘Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri’, ‘Farklı Cinsel Tercihler’, ‘Kürtaj’, ‘Psikolojik Problemler’ ve ‘Zararlı Alışkanlıklar’ alt konuları kategorize edilmiştir. Bu kategorilerin demografik özellikler ve görüşme şekline göre dağılımı betimsel istatistik kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Sağlık teması altına alınan soruların içerikleri, sadece sağlık alanıyla ilgili olduğu düşünülen sorulardır. Bir soru birden fazla konu ile ilgili olabilmektedir. Ancak çalışma da her soru sadece bir ana tema ve konu altında değerlendirilmiştir. Bu nedenle sağlık alanıyla ilgili olduğu düşünülen sorular bu tema altında değerlendirilmiştir.

Sağlık teması altındaki sorular da önceki temalarda olduğu gibi, dini içerikli sorulardır. Dolayısıyla bu tema altındaki sorular sağlık konusunun her alanıyla ilgili olmayabilmektedir.

Tablo 10: “Sağlık” Ana Temasının Danışanların Demografik Özellikleri ve Danışma Şekli Bağlamında Alt Konulara Göre Dağılımı

Sağlık Temasının Alt Konuları		Aile İçi Cinsel Problemler		Aile Planlaması		Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri		Kürtaj		Farklı Cinsel Tercihler		Psikolojik Problemler		Zararlı Alışkanlıklar	
		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Demografik Özellikler ve Görüşme Şekli		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Cinsiyet	Kadın	3	75	2	100	2	100	6	85,72	4	100	4	100	2	100
	Erkek	1	25	0	0	0	0	1	14,28	0	0	0	0	0	0
Toplam		4	100	2	100	2	100	7	100	4	100	4	100	2	100
Yaş	18 Yaş ve altı	-	-	-	-	-	-	-	-	1	25	-	-	-	-
	19-24 Yaş	-	-	-	-	-	-	2	28,57	3	75	1	25	-	-
	25-40 Yaş	2	50	2	100	2	100	2	28,57	-	-	2	50	1	50
	41-60 Yaş	1	25	-	-	-	-	2	28,57	-	-	1	25	1	50
	Belirtilmemiş	1	25	-	-	-	-	1	14,28	-	-	-	-	-	-
Toplam		4	100	2	100	2	100	7	100	4	100	4	100	2	100
Medeni durum	Bekar	-	-	-	-	1	50	1	14,28	4	100	-	-	-	-
	Evli	4	100	2	100	1	50	5	71,44	-	-	3	75	1	50
	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-	-	1	14,28	-	-	1	25	1	50
Toplam		4	100	2	100	2	100	7	100	4	100	4	100	2	100
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	-	-	-	-	-	-	1	14,28	-	-	-	-	1	50
	Lise	2	50	-	-	-	-	1	14,28	1	25	-	-	-	-
	Üniversite	-	-	-	-	1	50	1	14,28	3	75	-	-	-	-
	Belirtilmemiş	2	50	2	100	1	50	4	57,14	-	-	4	100	1	50
Toplam		4	100	2	100	2	100	7	100	4	100	4	100	2	100
Meslek	Ev hanımı	1	25	-	-	-	-	2	28,57	-	-	-	-	2	100
	Memur	1	25	-	-	1	50	2	28,57	-	-	-	-	-	-
	Öğrenci	-	-	-	-	-	-	1	14,28	4	100	-	-	-	-
	Serbest meslek	-	-	1	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Belirtilmemiş	2	50	1	50	1	50	2	28,57	-	-	4	100	-	-
Toplam		4	100	2	100	2	100	7	100	4	100	4	100	2	100
Görüşme Şekli	E-Posta	0	0	1	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Yüz yüze	0	0	0	0	1	50	2	28,57	4	100	0	0	0	0
	Telefonla	4	100	1	50	1	50	5	71,44	-	-	4	100	2	100
Toplam		4	100	2	100	2	100	7	100,01	4	100	4	100	2	100
Toplam sorulardaki yeri		25	16	25	8	25	8	25	28	25	16	25	16	25	8

‘Sağlık’ ana konusunda büroya, 25 soru sorulmuştur. “Sağlık” ana konusunda sorulan sorular, toplam soruların yaklaşık %10’udur.

“Sağlık” ana konusunda, danışanların aile içi en mahrem konularda dahi büroya danıştığı gözlenmektedir. Bu durum, vatandaşların büroya güvendiklerinin bir göstergesidir. Ayrıca, aile içindeki mahrem konuların konuşulması toplum nezdinde kabul görmemesinden dolayı bireylerin, büroya danışarak bu konularda tatmin edici cevaplar aradıkları düşünülebilir.

Soruların %92’si kadın, %8’i erkek danışanlar tarafından sorulmuştur. Soruların %64’ü 25 yaş ve üzeri, %36’sı ise, 24 yaş altı bireyler tarafından sorulmuştur. 1 Soru e-posta ile sorulurken, 17 soru telefonla, 7 soru ise yüz yüze olarak büroya sorulmuştur. Danışanların %60’ı evli, %28’i bekârdır.

‘Aile İçi Cinsel Problemler’ konusunda büroya, 4 soru sorulmuştur. 3 soru kadın, 1 soru ise erkek danışan tarafından sorulmuştur. Soruların tamamı telefonla ve evli bireyler tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Soruların eşlerin cinsel hayatlarıyla ilgili ‘en mahrem’ konulardan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu sorular, yetişkin bireylerin ADRB’lere en mahrem konuları dahi soracak kadar güven duyduklarını göstermektedir. Bu sorular aile içi mahrem konulardır ve danışanlar büroya telefonla sorularını sormuşlardır. Dolayısıyla bu mahrem konuları yüz yüze sormaktan çekinip, utandıkları için telefon vasıtasıyla büroya ulaştıkları düşünülmektedir. Nikâh kelimesinin Arapça sözlük anlamı ‘cinsel temas’tır²⁹⁶ ve aile hayatında ‘*evliliğin doğal bir getirisi ve eşlerin yakınlığının bir göstergesi*’ olarak cinsel hayat zikredilmektedir.²⁹⁷ Ancak aile içi cinsel hayat üzerine konuşulması kültürel olarak çok zordur²⁹⁸ bu zorluk, İslam dininin cinselliğe ilişkin kuralların toplumun bazı

²⁹⁶ Hüseyin Esen, “Kolaylık Açısından İslam’da Nikâh”, *Dinlerde Nikâh*, Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı Dizisi, 06-08 Nisan 2012 İzmir, (Haz. İslami İlimler Araştırma Vakfı), Ensar yay, İstanbul 2012, s. 57 (57-103).

²⁹⁷ Azize Nilgün Canel, *Evlilik ve Aile Hayatı*, TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Aile Eğitim Programı Uygulama ve Yaygınlaştırma Projesi AEP), 2. Baskı, İstanbul 2012; Ayrıca bkz.; Asım Uysal, *Evlilik ve Cinsel Hayat-Dini ve Tıbbi Sorular*, Uysal yay., s. 5-15.

²⁹⁸ AYTEKİN DEMİRCİOĞLU, “İslam Felsefesinde Bir Tabunun Konuşulması: Gazali ve İbrahim Hakkı’da Cinsel Eğitim”, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi 3 (1)*, Sivas 2014, s. 24-33.

kesimleri tarafından bilinmemesine sebep olmaktadır.²⁹⁹ Dolayısıyla, büroya bu konuda soru soran bireylere en uygun yöntemle cevap verilmesi gerekmektedir. Muhatapların yetişkin olduğu göz önünde bulundurularak, yetişkinlik dönemi özelliklerine uygun, yetişkin din eğitimi ilke ve prensiplerine göre cevap verilmelidir.

‘Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri’ konusunda 2 sorulmuştur. 2 soruda, 25 yaş üzeri, evli kadın danışanlar tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Sorular, ‘tüp bebek’ yöntemiyle çocuk sahibi olmanın durumu hakkında bilgi almak için sorulmuştur. Tüp bebek yöntemi, “*Baba adayından alınan sperm hücresi ve anne adayından alınan yumurta hücresinin laboratuvar ortamında birleştirilerek döllenmesi ve döllenmiş yumurtanın tekrar anneye enjekte edilme işlemidir*”³⁰⁰ DİB Din İşleri Yüksek Kurulu’nun (DİYK), “*Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmak caiz midir?*” sorusuna 12.07.2017 tarihinde verdiği cevap şu şekildedir:

“İster kadın, isterse erkekteki kusur sebebiyle, tabii ilişkiyle gebelik gerçekleşmesi mümkün olmadığı takdirde, Din İşleri Yüksek Kurulu’nun 20.05.1992 tarihli kararına göre:

a) Döllendirilecek yumurta ve spermin her ikisinin de nikâhli eşlere ait olması, yani bunlardan herhangi birinin yabancıya ait olmaması;

b) Döllenişmiş olan yumurtanın, başka bir kadının rahmine değil de yumurtanın sahibi olan eşin rahminde gelişmesi;

c) Bu işlemin, gerek anne-babanın gerekse doğacak çocuğun maddi, ruhi ve akli sağlığı üzerinde olumsuz bir etkisinin olmayacağı tıbben sabit olmak şartıyla tüp bebek yöntemine başvurmakta bir sakınca yoktur.

*Başka kadının yumurtasının alınması veya kocası dışında yabancı bir erkeğin sperminin kullanılması ile kadının gebeliğinin sağlanması ise caiz değildir.”*³⁰¹

²⁹⁹ Adnan Demircan, “Ailede Cinsel Hayat”, *Aile ve Eğitim*, Tartışmalı İlmi Toplantı Dizisi 24-25 Nisan 2010 İstanbul, (Haz. İslami İlimler Araştırma Vakfı), Ensar yay., İstanbul 2010, s. 133-153.

³⁰⁰ Serdar Kaya, “*Tüp Bebek Gebelikleri Sağlıklı mıdır?*”, Gerçek Fethiye Gazetesi (17.03.2020-Köşe Yazısı), (gercekfethiye.com/yazi/serdar-kaya/tup-bebek-gebelikleri-saglikli-midir/2338/), [05.10.2023, 08.00].

³⁰¹ DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, “*Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmak caiz midir?*”, *Tıp ve Sağlık*, (kurul.diyanketigov.tr/Cevap-Ara/996/tup-bebek-yontemi-ile-cocuk-sahibi-olmak-caiz-midir), [05.10.2023, 08.00].

DİB DİYK'nin yukarıda zikredilen cevap metninde de ifade edildiği üzere, İslam dininin ilke ve prensiplerine göre tüp bebek tedavisinde bazı şartların göz önünde bulundurularak, bu uygulamanın yapılması gerekmektedir.

Evlilik ve nikâh yoluyla aile kuran bireyler, çocuk sahibi olmayı da arzu etmektedirler. Dolayısıyla bunun, İslam'ın esaslarına uygun olarak, meşru yollarla nasıl olacağına bireylere anlatılması gerekmektedir. Büroya soru soran danışanlar yetişkin bireylerdir, bu nedenle yetişkin dönemi özellikleriyle birlikte içinde buldukları psikolojik durum da göz ardı edilmemelidir. Çocuk sahibi olamamanın eşler üzerinde özellikle kadınlar üzerinde psikolojik etkileri olabilmektedir. Zira “Çocuk sahibi olamayan kadın, kendini doğal olmayan ve toplumla uyum sağlayamayan biri olarak görmekte ve sosyal bir utançla karşı karşıya kalmaktadır.”³⁰² Dolayısıyla, muhatabın özelliklerine uygun olarak, yetişkin din eğitimi ilke ve prensiplerine göre, danışana cevap verilmelidir.

‘Aile Planlaması’ konusunda 2 soru sorulmuştur. Soruların ikisi de, 25 yaş üzeri kadın danışanlar tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Sorulardan biri ‘ertesi gün hapı’ kullanmanın durumuyla ilgilidir. Diğer soru ise ‘kordon bağlatma’ ile ilgilidir. Ertesi gün hapıyla ilgili olarak DİB DİYK'nin, “*Ertesi gün hapı ve doğum kontrol hapı kullanmak caiz midir?*” sorusuna verdiği cevap şu şekildedir:

“Gebeliği önleyici tedbirlere başvurarak doğumu kontrol altında bulundurmak bireysel düzeyde kaldığı ve sağlık açısından zararlı olmadığı müddetçe caiz görülmektedir.

Uzmanların verdiği bilgiye göre doğum kontrol hapları ile ertesi gün hapları ise; yüksek doz hormon içerdiğinden, hormonal dengesizliklere ve adet düzensizliğine sebep olmakta, ayrıca döllenmiş yumurtanın rahime tutunmasına engel alabilmektedir. Bu itibarla söz konusu hapların doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmaması uygun olur”³⁰³

³⁰² Şahika Şimşek Çetinkaya ve Kafiye Eroğlu, “Çocuk Sahibi Olabilme: Kültür ve Geleneksel Uygulamalar”, *Sağlık Akademisi Kastamonu Dergisi (SAK)* 7 (3), Kastamonu 2022, s. 577, (576-586).

³⁰³ DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, “*Ertesi gün hapı ve doğum kontrol hapı kullanmak caiz midir?*”, *Kurul Fetvaları*, (kurul.diyant.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38700/ertesi-gun-hapi-ve-dogum-kontrol-hapi-kullanmak-caiz-midir), [05.10.2023, 08.30].

DİB DİYK'nin 'kordon bağlatmakla' ilgili olarak, "Gebeliği engellemek için vazektomi, kordon bağlatma vb. yöntemlerin uygulanması caiz midir?" sorusuna verdiği cevap şöyledir:

*"Çocuk doğurma, çocuk sayısının sınırlandırılması, iki gebelik arası sürenin ayarlanması gibi konularda karı-kocanın ortak isteğine göre meşru çarelere başvurulması caizdir. Devamlı kısırlığa yol açan vazektomi, kordon bağlatma gibi yöntemlere başvurulması yani kadın veya erkeğin geri dönüşü olmayacak şekilde kısırlaştırılması ise fitrata müdahale olarak değerlendirildiğinden sağlık açısından kesin bir zorunluluk olmadığı müddetçe caiz değildir."*³⁰⁴

Yetişkin bireylerin özelliklerinden biri de, kendilerine verilecek bilginin ayrıntılı olarak açıklanmasıdır. Zira yetişkin bireyler, yukarıda da ifade edildiği üzere, öğrendikleri yeni bilgileri hayatlarında uygulamak isterler. DİB DİYK'nin cevaplarında da bu usul dikkatlerden kaçmamaktadır. Cevapların, yetişkin din eğitimi açısından örnek niteliği taşımasından dolayı burada yer verilmiştir. Dolayısıyla yetişkin bireylere, herhangi bir konuda bir bilgi aktarılmak isteniyorsa, konunun çok uzatılmadan kısa ama açıklayıcı olması gerekmektedir.

'Kürtaj' konusuyla ilgili olarak büroya, 7 soru sorulmuştur. Soruların 6'sı kadın, 1'i erkek danışan tarafından sorulmuştur. Soruların %71'i telefonla sorulmuştur. Karteks kayıtlarına göre bekâr danışan sayısı 2'dir. Ancak soruların içeriklerine bakıldığında sorulardan birinin evli ve 4 çocuk sahibi bir anne tarafından sorulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bekâr danışan sayısı 1 olarak değerlendirilecektir. Sorulardan 1'i bekâr, 5'i evli bireyler tarafından sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Soruların tamamı kürtajın dini durumunu öğrenmek için sorulmuştur. Sorulardan bekâr erkek danışan tarafından sorulan soru ve medeni durumu belirtilmeyen iki soru hariç diğerleri, evli kadın danışanlar tarafından sorulmuştur. Danışanlar birden fazla çocukları oldukları ve artık çocuk sahibi olmak istemediklerini ancak gebelik oluştuğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda kürtaj yaptırabilirler mi bunu öğrenmek için, büroya danışmışlardır. Bekâr erkek

³⁰⁴ DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, "Gebeliği engellemek için vazektomi, kordon bağlatma vb. yöntemlerin uygulanması caiz midir?", *Tip ve Sağlık*, (kurul.diyenet.gov.tr/Cevap-Ara/998/gebelligi-engellemek-icin-vazektomi-kordon-baglatma-vb-yontemlerin-uygulanmasi-caiz-midir), [05.10.2023, 09.00].

danışan ise, nikâhsız bir birlikteliği nedeniyle partnerinin hamile kaldığını ve kürtajla gebeliğin sonlandırılmasını sormuştur.

‘Kürtaj’ konusunda, Rabat’ta 24-29 Aralık 1971 tarihinde düzenlenen kongre de alınan karar şu şekildedir: “Kongreye katılan Müslüman fakihlerin tamamı, 4. aydan sonra çocuğun düşürülmesinin haram olduğunu kabul etmektedir.”³⁰⁵

DİB DİYK’nin “Kürtaj yaptırmak caiz midir?” sorusuna cevabı ise, şu şekildedir:

“İnsan hayatının korunması, İslam dinin beş temel ilke ve amacından biridir. Zira en şerefli varlık insanoğlu saygındır ve dokunulmazdır. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmenin başladığı andan itibaren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Buna göre, annenin hayatının korunması gibi haklı ve kesin bir zaruret olmaksızın gebeliğe son vermek caiz değildir.”³⁰⁶

DİB DİYK, yakın zamanda verdiği fetvasında kürtajın caiz olmasını sadece annenin sağlık açısından bir zaruret olmasına bağlamıştır. Büroya danışan bireylere, büro personeli tarafından verilen cevaplar bilinmemektedir. Bu nedenle ADRB’nin bağlı olduğu kurumun resmi olarak fetva vermeye yetkili mercii olan DİYK’nin görüşleri doğrultusunda hareket ettiği varsayılmaktadır. Dolayısıyla kürtaj konusunda 4. aydan önce bunun caiz olduğunu söyleyenlerle DİB DİYK’nin görüşü çelişmektedir. Burada büroya başvuran bireylere bunun ayrıntılı olarak açıklanması ve izah edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, bürodan aldığı cevaptan tatmin olmayan birey farklı mecralarda sorusuna cevap arayacaktır. Yetişkin bireyler genellikle hayatlarında tutarlı davranışlar göstermektedirler. Tutarlılık, benlik saygısına ve kişisel özelliklerine yönelik gelebilecek her türlü tehdide karşı onları koruyucu bir etkiye sahiptir.³⁰⁷ Yetişkin din eğitimi çerçevesinde, yetişkinlik özellikleri göz önünde bulundurularak, muhabata cevap verilmesi gerekmektedir.

³⁰⁵ Esad Kılıcer, “İslam’da Aile Planlaması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 528-529, (491-531).

³⁰⁶ DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, “Kürtaj yaptırmak caiz midir?”, *Tıp ve Sağlık*, (kurul.diyenet.gov.tr/cevap-Ara/999/kurtaj-yaptirmak-caiz-midir), [05.10.2023, 09.45].

³⁰⁷ Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasında İlişki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2008, s. 33

‘Farklı Cinsel Tercihler’ konusunda büroya, 4 soru sorulmuştur. Tamamı 24 yaş altı, bekâr ve öğrenci olan kadın danışanlar tarafından, büroya yüz yüze sorulmuştur.

Bu konuda öncelikle dikkat çeken husus danışanların yaş aralığı ve cinsiyetleridir. Son zamanlarda ülkemizde dâhil olmak üzere, küresel çapta LGTB+ faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu nedenle toplumun her kesimi tarafından bu konular konuşulmakta ve gerek yazılı gerekse görsel medya organlarında konuyla ilgili çeşitli bilgiler aktarılmaktadır. Dolayısıyla bu konuları öğrenmek için soru sormaktadırlar.

Soruların içerikleri incelendiğinde tamamının eşcinselliğin durumuyla ilgili bilgi almak olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda soru soran danışanlar ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde bulunan bireylerdir. Dolayısıyla hem ergenlik dönemi hem de genç yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak, muhataplara cevap verilmesi gerekmektedir.

Günümüzde LGTB+ olarak, kısaca formüle edilen farklı cinsel eğilimler, İslam dinin kabul ettiği şeyler olmamaktadır.³⁰⁸ Bu yasakları bilen dindar birey, bu tür bir düşünce veya eğilim içinde kendisini bulduğunda buna çözüm aramaktadır. Kendisini dindar olarak tanımlayan bireyler üzerine yapılan bazı çalışmalarda, dinin bu yasaklamalarının, farklı cinsel temayüllerinden uzaklaşmalarını sağladığı belirtilmiştir.³⁰⁹ Dolayısıyla din eğitimi kapsamında bu bireylere cevap verilmesi gerekmektedir.

DİB DİYK'nin 28 Mart 2020 tarihinde “*İslam'da Zina ve Bütün Çeşitleriyle Eşcinsel İlişki Haramdır*” başlıklı kararı bu konuda önemli bir açıklamadır:

“Yüce Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlerin toplumlarına tebliğ ettikleri mesajların ve son din olan İslâm'ın, Allah'ın indirdiği hakikatler çerçevesinde vazgeçilmez inanç esasları, ilkeleri, ibadetleri, sosyal hayatı düzenleyen normatif kuralları vardır. Esasen dini din yapan unsurlar da bunlardır. İslam, getirdiği ilahi

³⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: En'am, 6/86; Araf, 7/80-84; Hud, 11/70-83; Hicr, 15/57-77; Enbiya, 21/70-75; Hac, 22/54-58; Şu'ara, 26/160-175; Neml, 27/54-58; Ankebut, 29/26, 28-35; Saffat, 37/133-138; Sad, 38/12-15; Kaf, 50/12-14; Kamer, 54/33-40; Tahrîm, 66/10.

³⁰⁹ Neslihan Aydın, *Eşcinsellikleriyle İlgili Değişim Talebiyle Psikolojik Danışmaya Başvuran Yetişkin Bireyler Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2023, s. 37-39.

hakikatlerle, insanlığın varoluşsal sorularına cevap veren, insan ve toplum hayatını en uygun biçimde düzenleyen, dünyayı insanlık onuruna yaraşır bir biçimde yaşanılır bir yer haline getirmeyi hedefleyen son hak dindir. İnsanlığın bu hedefe ulaşabilmesi için İslam; hayatı, vicdanı, nesli, akli, malı ve çevreyi korumak ve bunlara yönelen tehditleri bertaraf etmek için temel kurallar getirmiş ve müntesiplerinden bu kurallara tam bir duyarlılıkla uymalarını istemiştir. Gayrimeşru cinsel ilişkilerin her türü ve biçimini günah sayıp yasaklamak da söz konusu ilke ve kurallar çerçevesinde bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Kur'an-ı Kerim'den önceki kutsal kitaplar olan Tevrat ve İncil'de de aynen vurgulanmıştır.

Bu bağlamda İslam, cinsel hayatın, ancak evlenmeleri helal olan bir erkekle bir kadın arasında ve geçerli bir nikâh akdine dayanan evlilik birliği içinde söz konusu olabileceğini açık ve kesin bir şekilde bildirmiştir. Bu meşru daire dışında kalan cinsel ilişkiler ise İslam'da zina olarak nitelenmiştir. Toplumun çekirdeğini oluşturan ve onun geleceğini belirleyen aile kurumunu tehdit eden en büyük tehlikelerden biri olan ve toplumsal düzenin bozulmasına, nesillerin ziyan olmasına, insana mahsus bir erdem olan hayâ duygusunun yitirilmesine ve birçok hastalığın ortaya çıkmasına sebep olan zina hakkında Yüce Allah onun "son derece çirkin bir iş ve çok kötü bir yol" olduğunu beyan edip, bu suçun işlenmesi şöyle dursun, yanına bile yaklaşılmaması talimatını vermiştir (İsrâ, 17/32; bk. Furkân 25/68; Mümteherine 60/12). Aynı hüküm Kur'an'dan önceki kutsal kitaplarda da yer almış, bu suçu işleyenlere ağır cezalar verileceği beyan edilmiştir (Çıkış, 20/13; Tesniye, 5/18; 22/24; Matta, 15/19; Markos, 7/21).

İslam, zinanın yanı sıra bütün çeşitleriyle eşcinselliği de açıkça yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de eşcinsel ilişkinin çok çirkin bir fiil olduğu ve Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemek anlamına geldiği açık ve kesin bir şekilde ortaya konmuştur (Nisâ 4/15-16; A'raf, 7/80-84; Şuarâ 26/161-175). Kur'an'dan önce indirilen kutsal kitaplarda da aynı hükümler yer almış ve bu eylemlerin büyük bir günah ve ahlaksızlık olduğu belirtilmiştir (Levililer, 18/22; 20/13; Romalılar'a Mektup, 1/27; Korintoslular'a Birinci Mektup, 6/9).

Gerek zinanın gerekse eşcinselliğin yasaklanmasındaki en önemli hikmet, evliliğin ve aile olmanın meşru kılınmasındaki hikmetle aynıdır. O da yaratılış kodlarına uygun nezih ve meşru bir cinsel hayat yaşanması ve insan neslinin sağlıklı bir şekilde devamının sağlanmasıdır. Allah Teâlâ, insanın fitratına yani yaratılış gereği sahip olduğu bedensel ve ruhsal öze aykırı her fiili yasaklamıştır. Bu açıdan bakıldığında fit-

rat ile din arasında mükemmel bir uyum vardır. Din, insanın fitratına aykırı bir emir ve yasak içermez. Zira Allah, insanın ilk yaratılış halini, temiz ve aslî tabiatını korumasını ister. Allah Teâlâ, Rûm suresinde bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: “O halde sen hanîf olarak bütün varlığına dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.” (Rum, 30/30).

Zina ve eşcinselliğin yasaklanmasında bir diğer hikmet de insan neslinin meşru bir şekilde devamının sağlanmasıdır. Bizi yaratan, yaşatan Allah, insan neslinin devamının da ancak meşru ve fitrata uygun birliktelik olan nikâhla ve bununla oluşan aile kurumu içerisinde olabileceğine hükmetmiştir. Buna göre hukuki ve ahlaki bakımdan bireyi zarara uğratan bütün nikâhsız ilişki türleri dinimizce yasaklanmıştır.

Bu noktada şu hususa dikkat edilmelidir: Anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu, ilgili kanunda belirtildiği üzere “din konusunda toplumu aydınlatmak” ve “İslam dininin temel kaynakları ve metodolojisi ışığında” topluma sahit dini bilgiyi ulaştırmakla görevlendirilmiştir. Bu sorumluluğun bir gereği olarak her türlü gayrimeşru cinsel ilişkinin dinen büyük bir günah olduğunun açıklanmasını, “nefret söylemi” üretmekle veya ayrımcılıkla nitelenmek, son derece haksız ve sorumsuz bir davranıştır. Kaldı ki böyle bir söylem, bütün insanlığa gönderilen son din İslam’ın kendisini, bu dinin kitabı Kur’ân’ı ve peygamberi Hz. Muhammed’i “nefret”in kaynağı olarak göstermek olduğundan büyük bir vebaldir. Aynı zamanda halkımızın benimsediği dinî ve manevî değerleri aşağılamak anlamına gelmektedir. Şu da bilinmelidir ki, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Başkanlığa bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu, İslam dininin temel ilkeleri, kuralları ve amaçları konusunda halkımızı aydınlatmak için kanunun kendisine verdiği görev ve yetki çerçevesinde çalışmalarına devam edecektir.”³¹⁰

‘Psikolojik Problemler’ konusuyla ilgili büroya, 4 soru sorulmuştur. Eğitim düzeyi ve mesleği belirtilmemiş danışanların tamamı, büroya telefonla soru sormuştur. Soruların 3’ü 25 yaş ve üzeri, 1’i 24 yaş altı danışanlar tarafından sorulmuştur.

³¹⁰ DİB DİYK, İslam’da Zina ve Bütün Çeşitleriyle Eşcinsellik Haramdır, (kurul.diyanet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/680/islamda-zina-ve-butun-cesitleriyle-escinsel-iliski-haramdir), [26.10.2023].

Soruların içerikleri incelenmiştir. Soruların tamamı psikolojik sorunlar yaşayan bireylerin ibadetlerine nasıl devam edeceği ya da bu hastalıktan tedavi olmak için nasıl dua edeceklerine yöneliktir. Soruların büyük kısmı yetişkin bireyler tarafından sorulmuştur. Bir soru da, genç yetişkin döneminde bulunan birey tarafından sorulmuştur.

Büroya bu konuda danışan bireylerin neredeyse tamamı, profesyonel destek aldığını hatta ilaç kullandığını ifade etmektedir. Bu nedenle bu bireylerin içinde buldukları tedavi sürecini olumsuz etkileyebilecek açıklamalardan kaçınılması gerekmektedir. Zira yetişkin bireyler öğrendikleri yeni bilgileri hayatında uygulama eğilimine sahiptir. Kendilerine ilaç kullanmaması ya da bu manaya gelebilecek açıklamalar yapıldığında bunu dini bir uyarı olarak ederek, ilaç kullanımını ve tedaviyi bırakabilir. Dolayısıyla büro personeli, yetişkinlik dönemi özelliklerini çok iyi bilmeli ve muhatabına, yetişkin din eğitimi ilke ve prensipleri bağlamında yaklaşmalıdır.

‘Zararlı Alışkanlıklar’ konusunda büroya, 2 soru sorulmuştur. Telefonla sorulan sorular kadın danışanlarca büroya sorulmuştur.

Soruların içerikleri incelenmiştir. Sorulardan birinde sigara kullanımı, diğerinde ise alkol konusu sorulmuştur. Sigara kullanımıyla ilgili soru soran danışan, çocuğunun sigara kullanmaya başladığını kendisiyle nasıl iletişim kurması gerektiğini sormuştur. Çocuğunun sigara kullandığını öğrenen bir anne, çocuğunu bu kötü alışkanlıktan vazgeçirmek için çaba harcamaktadır. Burada muhatap yetişkin bir bireydir, ancak sigara kullanan çocuğun yaşı belirtilmemiştir. Bu nedenle her iki bireyinde gelişim dönemlerinin özellikleri göz önünde bulundurularak, yetişkin din eğitimi çerçevesinde cevap verilmesi gerekmektedir.

Diğer soruda ise, evli olan kadın danışan, eşinin alkol kullandığını, evin ve çocukların geçimini sağlamadığını bu nedenle çevresindeki insanların kendisine zekât ve fitre verdiğini belirterek, bu paraları almasının uygun olup olmadığını sorduğu tespit edilmiştir. Zararlı Alışkanlıklar’ başlığı altına kayıt edilen soru aslında bu konuyla ilgili değildir. Zira burada içinde bulunduğu zararlı alışkanlıktan nasıl kurtulacağı ya da buna benzer bir durum sorulmamaktadır. Bununla birlikte muhataba yetişkinlik dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak, yetişkin din

eğitimi çerçevesinde cevap verilmesi gerekmektedir. Ancak burada muhabata verilecek cevaplar sadece tavsiye niteliğinde olacaktır. Çünkü zararlı alışkanlığa sahip olan birey değil, onun yakınları tarafından sorular büroya sorulmuştur. Bu tür sorularda yani üçüncü şahıs üzerinden yapılacak açıklama ve izahatlar meseleyi tam anlamıyla çözmekte yetersizdir. Bu durumlarda büro personeli tarafından, zararlı alışkanlık içinde bulunan bireyin, büroya danışması talep edilebilir. Bunun mümkün olmaması halinde yazılı veya görsel materyaller danışan bireylere verilerek, zararlı alışkanlığa müptela olan bireye ulaştırılması istenilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Aile, insanlık tarihiyle yaşıt sayılan, varlığı her ne kadar bugünkü kadar karmaşık yapıya sahip olmasa da, çok eski bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yeryüzünde bilinen ilk aile, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın kurduğu aile birlikteliğidir. Gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse Hz Muhammet'in sünneti incelendiğinde, ailenin önemine vurgu yapan pek çok bilgilere rastlamak mümkündür. Dolayısıyla aileyi ele alırken aile birlikteliğinin sağlıklı bir ortamda oluşmasını sağlamak adına, Nikâh ve nikâh öncesi dönemin de ele alınması ve aileyi ilgilendiren tüm unsurların sahih kaynaklardan elimize ulaşan bilgiler neticesinde vücuda getirilmesi önem arz etmektedir. Örnek verilen veya günümüzde hayırla yâd edilen şahsiyetlerin tamamının sağlıklı bir aile yapısında terbiye edildiği de tarihi bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Günümüz insanı çantası elinde bir muhacir edasıyla ana kucağından ve ata ocağından uzaklara savrulabilmekte ve en nihayetinde bir kadın ve erkeğin birlikteliğinden 'çekirdek aileler' meydana gelmektedir. Aile bireyleri karşılaştıkları her sorunu kendi bilgi birikimi ve tecrübesiyle çözmeye çalışmakta ve çoğu zaman da bunu başaramayarak bocalamaktadır. Aile bireyleri, yaşanan sorun ve problemlerin çözümünde bazen bilgi alacakları birine veya bir mercie ihtiyaç duymaktadırlar. Zira aile içindeki sorunlar çözüme kavuşturulmadığında, hem aile huzuru bozulur hem de telafisi yapılamayacak, kötü sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle aile kurumunun içine düştüğü olumsuz şartları azaltmak, aile problemlerine çözüm üretmek ve aileyi hak ettiği sevgi, şefkat ve merhamet bağlarıyla kuşatacak değerleri insanlığa kazandırmak son derece önemlidir. Böylece yetişkin eğitiminin de süreğen hale gelmesi sağlanarak eğitime farklı bir boyut kazandırılacaktır.

Aile, gerek bilimsel çalışmalara gerek gazetelerde köşe yazılarına gerekse şiir ve edebiyata konu olmuş çok geniş bir olgudur. Aileyi tam mahiyetiyle ele alıp değerlendirme yapabilmek için ciltler dolusu eser kaleme alınmıştır. Bu nedenle çalışmamız aile mefhumunu tümüyle ele alma iddiasında değildir. Bununla birlikte içinde yaşadığımız toplumda ortaya çıkan sorun ve problemlerin ana kaynağının aile yapısı olduğu düşünüldüğünde, hem bireysel hem de toplumsal huzurun tesisi için,

aile huzurunun sağlanması gerektiği kanaati oluşmaktadır. Bu minvalden hareketle, bu alana katkı sunmak adına, çalışma deryada bir katre hükmündedir. Aile içindeki sorun ve problemlerin eğitimle çözüme kavuşacağına dair inancımız tamdır ve asla kaybolmamaktadır. Bu nedenle aile bireylerinin eğitimine özel önem verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Ailedeki bireylerden maksadın sadece çocuklar ve gençler olmadığı ailedeki yetişkinlerin de çeşitli eğitimlere tabi tutulması gerektiği açıktır. Eğitim, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin daha sistematik bir hale geldiği modern dönemde yetişkin eğitime dair pek çok yeni teorinin ortaya konulması konu üzerinde düşünmeye ve araştırma yapmaya sebebiyet vermektedir.

Batı'nın özellikle 1. Dünya Savaşı sonrası yoğunlaştığı yetişkin eğitiminin, İslam Dünyası'nda çok daha önce ele alındığı tarihi kaynakların şahitliğinde ortaya konulmaktadır. Nitekim birçok ayette ve hadis-i şeriflerde de bu konunun önemine işaret edildiğini görebilmekteyiz. Tarih üzerinde kısa bir yolculuğa çıktığında gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı döneminde -özellikle camiler ve medreselerin- yetişkin eğitime önem verildiği ve eğitim süreci içerisinde değerlendirilerek bu alanda çalışmalar yapıldığı müşahede edilmektedir. Cumhuriyet sonrasında ise, yetişkin eğitimiyle ilgili çeşitli merkezler ve birimler tesis edilmiştir. Yetişkin din eğitimi ise, DİB'e yüklenilmiş bir ödevdir. Başkanlık bu sorumluluğu yerine getirmek adına özellikle camilerde ciddi faaliyetler yürütmüştür. Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı dışında çeşitli STK ve özel kurum ve kuruluşlarda yetişkin din eğitimiyle ilgili çalışmalar yapmaktadırlar.

DİB, aile ile ilgili olarak da Aile ve Dini Rehberlik Büro ve Merkezlerini kurmuştur. Bu bürolar, özellikle yetişkin bireylerin her alandaki manevi danışmanlık ihtiyacını karşılamaya yönelik hizmet vermektedir.³¹¹ Bu büroların yaptığı çalışmaları sunmak ve değerlendirmek adına çalışmamızda, Sivas İl Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Büro ve Merkezlerine 2020-2021 yılları arasında yapılan başvurular ele alınmıştır.

Bu çalışmada, ailenin yetişkin din eğitimindeki yeri, Sivas İl Müftülüğü ADRB'ye 2020-2021 yılları arasında sorulan sorular çerçevesinde ele alınmıştır.

³¹¹ Yasemin Angın ve Nurullah Altaş, "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2), Adana 2018, s. 661-689.

Büroya sorulan sorular, doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve betimsel analiz yöntemiyle bulgular yorumlanmıştır.

Yetişkin din eğitimi kapsamında ADRB'nin hizmetleri değerlendirildiğinde ADRB personeline alanla ilgili eğitimlerin verilmesinin zaruri olduğu görülmektedir. Zira sunulan hizmet hem sağih kaynaklar üzerinde bilgi sahibi olmayı, hem de rehberlik ve danışmanlık ilkelerini bilerek, bunları yetişkin bireylere sunmayı gerekli kılmaktadır. Bu konu üzerinde hem DİB'e hem de ülkemizde din eğitimcisi ve manevi rehberlerin yetiştirildiği kurum olması bağlamında, İlahiyat/İslami İlimler fakültelerine sorumluluk düşmektedir. Zira dini danışmanlık ve manevi rehberlik ülkemizin yakın zamanda karşılaştığı bir olgudur. Kapsamı, yöntemleri, sınırlılıkları ve üslubuyla ilgili kapsamlı çalışmalar yapılarak dini rehberlik ve manevi danışmanlığın disiplinler konumu tespit edilmelidir. Modern zamanda, insanların dini rehberlik ve manevi danışmanlık hizmetlerine ihtiyacının arttığı çeşitli çalışmalar ile ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla dini rehberlik ve manevi danışmanlık faaliyetlerinin daha sistematik hale getirilmesi, verimliliğinin ve kalitesinin artırılması, alan yeterliliklerinin belirlenmesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle ilgili tüm kurum ve kuruluşların, bir araya gelerek bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sunması gerektiği düşünülmektedir. Bu durum yetişkin din eğitimine önemli oranda katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın kapsamında olan 2020-2021 yıllarında, Sivas ADRB'ye e-mail yoluyla, yüz yüze ve telefonla danışan kişi sayısı 272'dir. ADRB'ye "Evlilik Nikâh-Boşanma" konularında yöneltilen sorular, %38 oranla en büyük grubu oluşturmaktadır. Ardından "Aile" konularında yöneltilen soru % 36, "Gençlik" %8, "Sağlık" %9, "Çocuk" %4, "Kadın" %3 oranındadır.

En çok sorular "Evlilik-Nikâh-Boşanma" gibi ana konuları da teşkil eden alanlardan yöneltilmiştir. Bu ana konular altında, "Nikâh", "Boşanma ve Boşanma ve Sonrası Sorunlar", "Evlilik Öncesi ve Nişanlılık Dönemi Sorunları", "Aldatma-Zina" ve "Evlilik öncesi Nişanlılık Dönemine" ait alt başlıklar yer almaktadır. Nikâh ve boşanma konulu soruların oranı, diğer sorulardan fazladır. Boşanma ve boşanma sonrası soruların fazlalığında toplumsal ihtiyaçların belirleyici olduğu düşünülmektedir. Zira ülkemizde boşanma sayılarıyla ilgili istatistiksel bilgiler

incelendiğinde, ilimizde de boşanma oranlarında ciddi artışlar olduğu görülmektedir.³¹² Dolayısıyla ADRB büro personelinin bu konularda yeterli donanımına sahip, alanlarıyla ilgili bilgi sahibi olmaları önem arz etmektedir. Büroya bu konuda danışanların neredeyse tamamının yetişkin bireyler olması, büro personelinin yetişkin din eğitimi konusunda yeterliliğinin olmasını zorunlu kılmaktadır.³¹³ Bu konunun çözümüne katkı sağlamak adına, evlilik, boşanma, aile konusuna olumlu katkı yapacak panel, sempozyum ve konferans gibi farklı etkinlikler düzenlenerek, halkımızın bu konularda bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca “Boşanma / Boşanma Sonrası Sorunlar” (%15) ve “Evlilik Öncesi / Nişanlılık Dönemi” (%10) alt başlıkları, büroya en fazla sorular konulardır. Soruların bu iki alt başlıkta yoğunlaşmasının nedeni olarak toplumda yaygın olarak görülen, resmi nikâh (Devlet nikâhı) ve dini nikâh (İmam nikâhı) ikilemidir. Bu konuda DİB’in, toplumun hafızasında bulunan ve birçok yanlışlara sebep teşkil eden, bu ikilemin ortadan kaldırılması için ciddi çalışmalar yapması gerekmektedir. Zira büroya bu iki başlık altında gelen soruların neredeyse tamamının bu ikilemden kaynaklandığı kanaat edilmektedir.

ADRB’ye danışanların, %90’ı kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların aile içi sorunlara birinci dereceden muhatap olması, yaşadıkları problemler karşısında ilk kaynaktan, sahil bilgiye ulaşmada güvenli birine sorup öğrenmeye yönlendirmektedir. Genellikle erkekler, cami görevlileri başta olmak üzere, dini konuda kadınlara oranla sahil bilgiye ulaşma konusunda daha avantajlı konumdadırlar.

Kadınların ise, dini bilgiyi öğrenecekleri imkânlarının kısıtlı olması, onların çeşitli iletişim araçları vasıtasıyla ADRB’ye yönelmesinde etkili olduğu görülmüştür. Bu durumda ADRB’ye soru sorup bilgilenmeleri, yetişkin bireyler olarak şimdiye kadar ki anlatımda da ifade edildiği gibi tezin konusunu, yetişkin din eğitimi açısından teyit etmektedir.

³¹² Türkiye Genelinde Evlenenlerin sayısı 2020 yılında 488 335, 2021 yılında 565 140; Sivas ilinde ise 2020 yılında 3403, 2021 yılında ise 4048’dir. Türkiye’de boşananları sayısı ise 2020 yılında 136 570, 2021 yılında ise 175 779 iken Sivas’ta boşananların sayısı 2020 yılında 795, 2021 yılında da 1084’tür. Bu veriler TÜİK’in internet sahifesinden alınmıştır. (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bo%C5%9Fanma-%C4%B0statistikleri-2022-49437&dil=1>), [10.07.,2023].

³¹³ Nevzat Yaşar Aşıkoglu, “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”, Ed. Recai Doğan-Remziye Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 225.

ADRB'ye danışanların, %18'inin medeni durumu belirtilmemiştir. Bunun dışında, %61'i evli, %19'u bekâr ve yaklaşık %2'si dul danışanlardan oluşmaktadır. Danışanlar içinde, medeni hali evli olanların yüzdeleri oranı bir hayli yüksektir. Bu istatistiksel bilgi, evli bireylerin aile içinde çatışma ve sorun yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bu sorunlar, aile içi iletişimden çocuk sahibi olmaya kadar, pek çok konuyu ihtiva etmektedir. Bu sorunlar çözüme kavuşturulmadığında ise, evlilik birlikteliği sonlandırmakta ya da daha vahim durumlara sebebiyet vermektedir. Bu nedenle aile iletişimi başta olmak üzere, eşler arası hak ve sorumluluklar vb. ailede huzursuzluğa sebep olan konular olduğu düşünülmektedir. Bu konular danışanların yaş özellikleri de göz önünde bulundurularak, hazırlanan eğitim materyalleriyle muhabata aktarılmalıdır. Din eğitiminin bir parçası olarak yetişkinler de böylece olumlu yönde eğitilerek topluma faydalı hale getirilmiş olmaktadır.

ADRB'ye danışan bireylerin büyük çoğunluğu (yaklaşık %62) telefon vasıtasıyla, büroya sorularını sormuşlardır. “*ALO 190 Dini Soruları Cevaplandırma*” hattının aile ile ilgili soruların ADRB'ye yönlendirme yapılması da büroya ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bu nedenle telefonla yapılan başvurularda diğer yöntemlere oranla artış olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca ADRB'ye başvuruların, yaklaşık %35'i ev hanımıdır. Ev hanımlarının, ev işlerinin yoğunluğu vb. gibi nedenlerden dolayı, telefonla başvuru yöntemini kullandıkları düşünülmektedir. Bunlar dışında özellikle aile içi mahrem konularını yüz yüze sormaktan utandıkları ve çeşitli nedenlerle ADRB'ye gelme imkânlarının kısıtlı olduğu ya da farklı nedenlerden dolayı telefon yöntemini kullandıkları düşünülmektedir.

Yetişkin bireyler, hayatlarında çoğunlukla istikrar isterler ve öğrendikleri yeni bilgileri yaşamlarında uygulama eğilimine sahiptirler. Bu bilgiler din alanını ilgilendiriyorsa o zaman daha seçici olurlar ve sağih dini bilgilere ayrı bir önem verirler. Dolayısıyla bu bilgilerin, doğru ve sağlam bir kaynaktan onlara ulaştırılması büyük önem taşımaktadır. ADRB'de verilen dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti aynı zamanda yetişkin bireyler için sağlanan yaygın eğitimin de bir göstergesidir. Sivas ADRB'ye başvuruların, yaklaşık %80'i 25 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenle, ADRB'nin verdiği hizmet, yaygın yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirilerek ve büroya danışan bireylerin, en fazla soru sorduğu

konular sahih dini bilgi ve yetişkin din eğitimi ilke ve prensiplerine göre, muhatap kitleye sunulmalıdır.

Büroya sorulan sorular detaylı olarak incelendiğinde, soruların sadece klasik fetva içerikli olmadığı da tespit edilmiştir. Az sayıda da olsa “ocuk Eğitimi” (yaklaşık %2), “Ebeveyn ve ocuk İletişimi” (%1), “Teknoloji Bağımlılığı” (%1), “Gençlerle İletişim” (%2), “Ergenlik Dönemi Problemleri” (yaklaşık %2) ve “Psikolojik Problemler” (%1,5) gibi farklı alanlarda da sorular sorulmaktadır. Bu alanlar pedagojiden, ergenlik dönemi özelliklerine ve bağımlılıktan psikolojiye varıncaya kadar pek çok farklı disiplin ve alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla ADRB’lerde görevli personellerin bu alanların hepsinde yeterli bilgiye sahip olması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle az sayıda dahi olsa DİB’in bu alanlarda sorulan sorulara yönelik, büro personeline eğitimler vermesi gerçeği akıldan çıkarılmaması gerekmektedir. Ayrıca bu alanlarla ilgili olarak yazılı ve görsel materyaller hazırlanmalı ve büro personelinin istifadesine sunulmalıdır. Bununla birlikte bu alanlarda faaliyet yürüten kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak, vatandaşların buralara yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

neriler

- ADRB’lerden hizmet alımı noktasında engelli bireylerin bu alana dâhil edilmemesi bir eksiklik olup, bu konularda gerekli çalışmalar yapılarak, büroların kapsamı genişletilmelidir.
- ADRB’lerde görev yapan kişiler işlerine resmi görev olarak bakmamalı, gönül işi boyutu, samimiyet, ihlas yoksunluğu içine düşmemelidir, görevlilerin bir vizyonu olmalıdır.
- Özellikle ADRB’lerde görev alacak kişilerin sağlıklı iletişim kurma becerilerine sahip, sosyal ilişki yn yüksek kişilerden seçilmeleri verimi daha da artıracaktır. Bu noktada gerekli hassasiyet gösterilmelidir.
- ADRB’lerin fiziki ortamları çağın gerektirdiği modern ortam ve imkanlara sahip olmalıdır. Din Eğitiminin, özellikle de Yetişkin Din Eğitiminin hayatın her alanına müdahil olduğu göz ardı edilmemelidir.

- ADRB'lerde yerleşme olmalıdır ve bölgenin kültür yapısı, mezhepsel farklılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır.
- ADRB'lerde soruların cevaplandırılmasında siyasi ve mezhepsel, ayrıştırıcı cevaplardan uzak olunmalıdır.
- Basın yayın yoluyla ADRB'lerin faaliyetleri geniş kitlelere yayılmalıdır.
- Aile eğitimine destek verilmeli, somut aile okulları açılmalıdır. Bu alanda ADRB'ler için gerekli ekonomik kaynak ayrılmalıdır.
- ADRB'lerin bireylerin sosyo-ekonomik durumları göz önünde bulundurulmalıdır. Zira bu durumun bireylerin eğitiminde önemli bir etken olduğu gerçeği hatırd tutulmalıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, eğitim hayat boyu devam etmektedir. Yetişkin din eğitimi, insana odaklı bir eğitimidir. Dolayısıyla insanlığın yeryüzünde varlığı sürdürmeye devam edecektir. Dinin muhatabı insandır, bu nedenle insan dinden uzak kalamamaktadır. Dolayısıyla insanların dini inançları, Tanrı tasavvurları ve dünyaya bakış açıları değişse de, din eğitiminin insan odaklı olması özelliği devam edecektir. Yetişkin din eğitimi de bu süreçte varlığını korumaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- ACAR H. İbrahim, “Talâk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2010, C. XXXIX, s. 496-500.
- AKDOĞAN Ali, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat (Rize İl Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 1999.
- AKIN Gülden, “Andragoji Kavramı ve Andragoji İle Pedagoji Arasındaki Fark”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi 47 (1)*, Ankara 2014, s. 279-300.
- AKSU Gökhan ve DOĞAN Nuri, “Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi”, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi 6 (2)*, 2015, s. 194-206.
- AKYÜZ Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2012)*, Pegem Akademi yay., 22. Baskı, Ankara 2012.
- AKYÜZ Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji yay., İstanbul 1993.
- ANGİN Yasemin ve ALTAŞ Nurullah, “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 (2)*, Adana 2018, s. 661-689.
- ANGİN Yasemin, *Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016.
- ARSLAN Funda, *Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Düzeyleri ve Özyönetimli Öğrenme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Karma Yöntem*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

- ASLAN Dilek, ŞENGELEN Meltem ve BİLİR Nazmi, *Yaşlılık Döneminde Beslenme Sorunları ve Yaklaşımlar*, Geriatri Derneği Eğitim Serisi 1, Öncü Basımevi, Ankara 2008.
- AŞIKOĞLU Nevzat Yaşar, “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, Grafiker Yay., Ankara 2012.
- ATAK Hasan ve ÇOK Figen, “İnsan Yaşamında Yeni Bir Dönem: Beliren Yetişkinlik”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 17 (1)*, 2010, s. 39-50.
- ATAK Hasan, TATLI Cemre Erten, ÇOKOMAY Gökçe, BÜYÜKBABUŞÇU Hanife ve ÇOK Figen, “Yetişkinliğe Geçiş: Türkiye’de Demografik Ölçütler Bağlamında Kuramsal Bir Gözden Geçirme”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 8 (3)*, 2016, s. 204-277.
- AYAS Alipaşa, “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Haluk Özmen ve Durmuş Ekiz, Pegem Akademi yay., Ankara 2013, s. 2-12.
- AYBEY Salih, “Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (2)*, İstanbul 2015, s. 137-152.
- AYBEY Salih, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta 2015.
- AYCAN İrfan, “İslam Geleneğinde Cami ve Kadın”, *Cami Kadın ve Aile*, DİB yay., Ankara 2013, s. 13-22
- AYDIN Figen Betül, “Genç Yetişkinlik”, *Gelişim Psikolojisi*, Ed. Figen Betül Aydın, Televizyon Tanıtım Tasarım yay., Ankara 2002.
- AYDIN Mehmet Akif, “Aile”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2000, C. II, s. 196-200.
- AYDIN Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Nobel Akademi yay., 15. Baskı, İstanbul 2022.

- AYDIN Neslihan, *Eşcinsellikleriyle İlgili Değişim Talebiyle Psikolojik Danışmaya Başvuran Yetişkin Bireyler Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2023.
- BACAKOĞLU Taha Yasin, “Türkiye’de Yetişkin Eğitimi Tarihine Genel Bir Bakış”, *Temel Eğitim Dergisi* 14, İstanbul 2022, s. 18-29.
- BACANLI Hasan, *Sosyal İlişkilerde Benlik- Kendini Ayarlamamanın Psikolojisi*, MEB yay., İstanbul 1997.
- BACKOFEN J. Jacop, *Söylence, Din ve Anaerki*, Çev. Nilgün Şarman, Payel yay., İstanbul 1997.
- BAKTIR Mustafa, “Suffe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., Ankara 2009, C. XXXVII, s. 469-470.
- BALTACI Cahit, “Eğitimin Tarihi Gelişimi”, *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu (28-29 Ocak 1995)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yay., İstanbul 1995.
- BALTACI Cahit, *Maarif Sistemimiz*, İslam Medeniyeti Vakfı yay., İstanbul 1980.
- BALTACI Cahit, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.
- BAYIR Atiye Emiroğlu ve UYANIK Necmi, “19. Yy. Osmanlı Devletinde Modernleşme Bağlamında Din Eğitimi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 4 (13), 2017, s. 491-506.
- BAYRAKLI Bayraktar, *İslam’da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Dergah yay., İstanbul 1983.
- BAYRAKLI Bayraktar, *İslam’da Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yay., 4. Baskı, İstanbul 1995.
- BERG Bruce L. ve LUNE Howard, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çev. Asım Arı, Eğitim Kitabevi, 9. Baskı, Konya 2019.
- BİLGİN Beyza, “Çocuğun Manevi Eğitimi”, *Din Öğretimi Dergisi* 6, Ankara 1986, s. 29-37.
- BİLGİN Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi yay., Ankara 1988.

- BİLGİN Nuri, *Kimlik İnşası*, Aşına Kitaplar yay., İzmir 2007.
- BİLHAN Saffet, *Eğitim Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Bilimler Fakültesi yay., Ankara 1991.
- BOZKURT Nebi, “Medrese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., Ankara 2003, C. XXVIII, s. 323-327
- BUDAK Gönül, “Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi”, *I. Aile Şurası Bildirileri*, T.C. Aile Araştırmaları Kurumu yay., Ankara 1990, s. 36-53.
- BÜLBÜL A. Sadi, *Halk Eğitime Giriş*, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir 1991.
- BÜYÜKKARAGÖZ Savaş ve ÇİVİ Cuma, *Genel Öğretim Metotları*, Öz Eğitim yay., 6. Baskı, İstanbul 1996.
- CANAN İbrahim, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Türkiye Dayanışma Vakfı yay., İstanbul 1982.
- CANAN İbrahim, *Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi (Tercime ve Şerhi) I-XVIII*, Akçağ yay., 8. Baskı, İstanbul 2021,
- CANEL Azize Nilgün, *Evlilik ve Aile Hayatı*, TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Aile Eğitim Programı Uygulama ve Yaygınlaştırma Projesi AEP), 2. Baskı, İstanbul 2012.
- CEBECİ Suat, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 8 (19), DEM yay., İstanbul 2010, s. 53-69.
- CEBECİ Suat, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Derneği, (https://ebsad.org/img/20140407_4769250751.pdf), s.1-5, [20.08.2021 13.30].
- CELEP Cevat, *Halk Eğitimi*, Anı yay., Ankara 2003.
- CÜCELOĞLU Doğan, *‘Mış Gibi’ Yetişkinler - Yetişkin Çocuklar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.
- ÇAĞRICI Mustafa, “Sıla-i Rahim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2009, C. XXXVII, s. 112-113.

- ÇAKIR Ruşen, BOZAN İrfan, TALU Balkan, *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı yay., İstanbul 2004.
- ÇAYIR Cemal, “Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma”, *Bilimname* 28 (2), 2014, s. 59-88.
- ÇELEBİ Ahmet, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yardım, Damla yay., İstanbul 1983.
- ÇELİK Abbas, *Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım*, Kültür Eğitim Vakfı yay., Erzurum 2001.
- ÇELİK Büşra, “Yaygın Din Eğitimin Neliği”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1-2), Kastamonu 2019, s. 7-23.
- ÇETİNKAYA Şahika Şimşek ve EROĞLU Kafiye, “Çocuk Sahibi Olabilme: Kültür ve Geleneksel Uygulamalar”, *Sağlık Akademisi Kastamonu Dergisi (SAK)* 7 (3), Kastamonu 2022, s. 576-586.
- ÇİÇEK Hasan, “Eğitim Sanatı: Pedagojiden Andragojiye”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 55, Van 2022, s. 10-23.
- ÇOBANOĞLU Abdullah, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması (Bursa/Osmangazi Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.
- DAM Hasan, “Yetişkinlere Göre Yetişkinlerin Din Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi (DEM)1* (4), 2003, s. 31-54.
- DAM Hasan, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 2002.
- DEMİRCAN Adnan, “Ailede Cinsel Hayat”, *Aile ve Eğitim, Tartışmalı İlmi Toplantı Dizisi*, 24-25 Nisan 2010 İstanbul, (Haz. İslami İlimler Araştırma Vakfı), Ensar yay., İstanbul 2010, s. 133-153.
- DEMİRCİOĞLU Aytekin, “İslam Felsefesinde Bir Tabunun Konuşulması: Gazali ve İbrahim Hakkı’da Cinsel Eğitim”, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi* 3 (1), Sivas 2014, s. 24-33.

- DEVECİ Tanju, *Yetişkin Eğitimi Teorileri*, Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği (SEAD) yay., Ankara 2021.
- DİB, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, *Basın Açıklaması*, 26 Şubat 2020 (diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/28354/basin-aciklamasi), [28.02.2020, 20.00].
- DİB, *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, DİB yay., Ankara 2022.
- DİB, *2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, DİB yay., Ankara 2023.
- DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (Broşürü)*, (<https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/Aile%20ve%20Dini%20Rehberlik%20Tan%C4%B1t%C4%B1m%20Bro%C5%9F%C3%BCr%C3%BC.pdf>), [30.08.2022, 18.00].
- DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı, *Tanıtım*, (<https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/48/>), [20.08.2023, 15.00].
- DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Din Hizmetleri Raporu 2020*, DİB yay., Ankara 2021.
- DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Din Hizmetleri Raporu 2021*, DİB yay., Ankara 2022.
- DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Din Hizmetleri Raporu 2022*, DİB yay., Ankara 2023.
- DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Tanıtım*, (www.dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/53/tanitim), [29.09.2022, 15.00].
- DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, “Ertesi gün hapı ve doğum kontrol hapı kullanmak caiz midir?”, *Kurul Fetvaları*, (kurul.diyanetigov.tr/Cevap-Ara/Karar/38700/ertesi-gun-hapi-ve-dogum-kontrol-hapi-kullanmak-caiz-midir), [05.10.2023, 08.30].
- DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, “Gebeliği engellemek için vazektomi, kordon bağlatma vb. yöntemlerin uygulanması caiz midir?”, *Tıp ve Sağlık*, (kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/998/gebeligi-engellemek-icin-vazektomi-

- kordon-ba glatma-vb.-yöntemlerin-uygulanmasi-caiz-midir), [05.10.2023, 09.00].
- DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, “Kürtaj yaptırmak caiz midir?”, *Tıp ve Sağlık*, (kurul.diyamet.gov.tr/cevap-Ara/999/kurtaj-yaptirmak-caiz-midir), [05.10.2023, 09.45].
- DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, “Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmak caiz midir?”, *Tıp ve Sağlık*, (kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/996/tup-bebek-yontemi-ile-cocuk-sahibi-olmak-caiz-midir), [05.10.2023, 08.00].
- DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı- Sunum ve Müzakereler-*, (2022 Aralık 2008), (Haz. İlker Çalışkan, Hasan Mollaoğlu ve Muhammed Acar), DİB yay., Ankara 2009.
- DİB, Diyanet Haber, *Alo 190 Fetva Hattı Tek Merkezde Birleşti*, (www.diyamethaber.com.tr /alo- 190-fetva-hatti-tek-merkezde-birlesti), [26.09. 2023, 12.30].
- DİB, Hukuk Müşavirliği, *Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Yönergesi*, (www.hukukmusavirliği.diyamet.gov.tr/kategoriler/baskanlık-mevzuatı/yönergeler), [18.07.2022, 13.30].
- DİB, Hukuk Müşavirliği, *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi*, (www.hukukmusavirliği.diyamet.gov.tr/kategoriler/baskanlık-mevzuatı/yönergeler), [21.08.2021 15.30].
- DİB, Hukuk Müşavirliği, *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği*, (www.hukukmusavirliği.diyamet.gov.tr/kategoriler/baskanlık-mevzuatı/yönetmelikler), [21.08.2021, 16.00].
- DİB, *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, (23-27 Kasım 1998) I-II, DİB yay., Ankara 2003.
- DİB, Türkiye’de *Dini Hayat Araştırması*, Ankara 2014.
- DİB, *Uluslararası Gelecekte Aile Sempozyumu*, (<http://gelecekteaile.erdogan.edu.tr/>), [30.08.2023, 15.00].

- DODURGALI Abdurrahman, “Yetişkin Din Eğitimi Modeli”, *Yetişkin Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Ed. Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 401-411.
- DOĞAN Hıfzı, “Yaşamboyu Eğitim ve Üniversite”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 9 (1-4)*, Ankara 1976, s. 1-23.
- DOĞAN Recai, “Yaygın Eğitimin Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker yay., Ankara 2012.
- DÖNMEZER Sulhi , *Toplum Bilim*, Beta Basım yay., İstanbul 1994.
- DUMAN Ahmet, *Yetişkinler Eğitimi*, Ütopya yay., Ankara 2000.
- DÜRÜŞKEN Çiğdem, *Quintilianus'da Çocuk ve Yetişkin Eğitimi; ve Günümüzle Bağlantıları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1990.
- EBU GUDDE Abdulfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, Çev. Enbiya Yıldırım, Ümran yay., İstanbul 1998.
- EKTİRİCİOĞLU Cihan, ARSLANTAŞ Hülya ve YÜKSEL Rüveyda, “Ergenlerde Çağın Hastalığı: Teknoloji Bağımlılığı”, *Arşiv Kaynak taraması Dergisi (Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi) 29 (1)*, Adana 2020, s. 51-64.
- EMİRA Cevida, “Cezayirli Ailelerde Çocuğa Yönelik İslami Eğitimin Yöntem ve Amaçları”, *Çocuk ve Medeniyet, 6 (12)*, Çev. Mustafa Mücahit, 2021, s. 79-100.
- ERTUĞRUL Erkan, “Uzaktan Eğitim Nedir? Uzaktan Eğitimin Kurumsal İlkeleri, Yöntemleri, Kullanım Alanları, Amaçları, Faydaları, Teknikleri Nelerdir?”, *Birinci Uzaktan Eğitim Sempozyumu*, 15-16 Kasım 1999, Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, Ankara 1999, s. 7-14.
- ERÜNSAL İsmail, “Kütüphane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, TDV yay., Ankara 2003, s. 15-32.
- ERÜNSAL İsmail, “Sahaf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, TDV yay., İstanbul 2008, s. 506-510.

- ESEN Hüseyin, “Kolaylık Açısından İslam’da Nikâh”, *Dinlerde Nikâh, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı Dizisi*, 06-08 Nisan 2012 İzmir, (Haz. İslami İlimler Araştırma Vakfı), Ensar yay, İstanbul 2012, s. 57-103.
- GENÇ Selçuk, *Toplumsal Kurum Olarak Dinin Aile Kurumundaki Yeri Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çankaya Müftülüğü Örneği*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2015.
- GENİA Vicky, “Seküler Psikoterapistler ve Dindar Danışanlar: Mesleki Mülahazalar ve Öneriler”, *Journal of Islamic Research (İslami Araştırmalar Dergisi) 12 (1)*, Çev. Üzeyir Ok, 1999, s. 78-83.
- GÜLTEKİN Gülnaz Gülsüm, “Yetişkin Eğitimi Bilimi Işığında Mesleki Eğitim”, *Education Sciences e-Journal of New World Sciences Academy*, 2 (1), 2007, s. 1-14 (DergiPark Akademik, [dergipark.org.tr/tr /pub/nwsaedu/issue/19837/212529](http://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/19837/212529)), [15.07.2022, 14.00].
- GÜNAY Hacı Mustafa, “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLII, TDV yay., İstanbul 2012, s. 475-479.
- GÜNEŞ Firdevs ve DEVECİ Tanju, *Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme*, Pegem Akademi yay., Ankara 2020.
- HALLAÇ Saliha ve ÖZ Fatma, “Aile Kavramına Kuralsal Bir Bakış”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi 6 (2)*, 2014, s. 142-153.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi I-II*, Çev, Salih Tuğ, İnsan yay., 5. Baskı, İstanbul 1991.
- HASESKİ Halil İbrahim Muazzez, *Öğretim Elemanlarına Göre Yaşamboyu Öğrenme Özelliklerini Etkileyen Faktörler: Anadolu Üniversitesi Örneği*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 2015.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV yay., Ankara, 1998.
- HULL Jhon, “Çoğulcu Avrupa’da Pratik Teoloji ve Din Eğitimi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2 (3)*, Çev. Cemil Oruç, 2012, s. 231-233

- İHSANOĞLU Ekmeleddin, “Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu”, *Bellekten* 66 (247), Ankara 2002, s. 849-901.
- KARA Hilal ve KARA Abdullah, *Ashab-ı Suffe*, Siyer yay., İstanbul 2020.
- KARA Mustafa, “Tekke”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, TDV yay., İstanbul 2011, s. 370-379.
- KARAKAYA Handan, “Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın”, *Journal of Analytic Divinity* 2 (2), Ankara 2018, s. 36-42.
- KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Akademik yay., Ankara 2005.
- KARATAŞ Kasım, “Toplumsal Değişme ve Aile”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 2, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu yay., Ankara 2001, s. 89-98.
- KAŞDİBİ Ahmet, “Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 12 (2), 2023, s. 845-866.
- KAYA Mevlüt, “Örnek Olay İncelemesi Yönteminin Ahlak Eğitiminde Kullanılması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, Samsun 1996, s. 135-156.
- KAYA Serdar, “Tüp Bebek Gebelikleri Sağlıklı mıdır?”, *Gerçek Fethiye Gazetesi*, (17.03.2020-Köşe Yazısı), (gercekfethiye.com/yazi/serdar-kaya/tup-bebek-gebelikleri-saglikli-midir/2338/), [05.10.2023, 08.00].
- KAYA Yahya Kemal, *Türkiye’de Yaygın Eğitim*, Devlet Planlama Teşkilatı yay., Ankara 1985.
- KAZICI Ziya ve AYHAN Halis, “Tâlim ve Terbiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 515-523.
- KAZICI Ziya, “Vakıfların Osmanlı Eğitimindeki Yeri”, *Diyanet İlmi Dergi* 35 (1), Ankara 1999, s. 11-18.
- KAZICI Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayhan yay., İstanbul 1991.

- KELLEÇİ Alpaslan, “Aile İçi Şiddet ve Şiddet Döngüsü: Bir Alanyazın Denemesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (CUJOSS) 47 (1)*, Sivas 2023, s. 87-97.
- KENAN Seyfi, “Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi 41*, İstanbul 2013, s. 1-31.
- KEYİFLİ Şükrü, “Eğitim ve Din”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)13 (2)*, Adana 2013, s. 103-126.
- KILAVUZ M. Akif, “Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 (2)*, Bursa 2002, s. 59-72.
- KILICER Esad, “İslam’da Aile Planlaması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 24*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 491-531.
- KILINÇER Hatice, “Aile, Psikoloji ve Din: Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (ADRB) Çalışanlarına Yönelik Psiko-Eğitim Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi 58*, Ankara 2022, s. 1491-1516.
- KİRİŞ Hacı Mustafa, “İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Yeterlik Düzeyleri”, *II. Uluslararası Din Eğitimi Kongresi (Bildiri Kitabı)*, Antalya-2018, Yediveren Kitap yay., Konya 2018, s. 328-352.
- KİRİŞ Hacı Mustafa, “Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü”, *Tokat İlmîyat Dergisi10 (1)*, Tokat, 2022, s. 249-275.
- KİRİŞ Hacı Mustafa, *İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Ekseninde Türkiye’de Din Eğitimi*, İlahiyat yay., Ankara 2018.
- KOÇ Mustafa, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasında İlişki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2008.
- KÖKSAL M. Asım, “Darulerkam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., Ankara 1993, C. VIII, s. 520-521.
- KÖKTAŞ Emin, *Türkiye’de Dini Hayat – İzmir Örneği*, İşaret yay., İstanbul 1993.

- KÖYLÜ Mustafa, “Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Öğretiminin Temel Özellikleri”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Kollektif, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 85-112.
- KÖYLÜ Mustafa, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, DEM yay., 4. Baskı, Ankara 2020.
- KULA Naci, *Kimlik ve Din*, Ayışığı Kitapları yay., İstanbul 2001.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Komisyon (Haz. Hayrettin Karaman, Ali Özbek, İbrahim Kafi Dönmez, Mustafa çağrıcı, Sadrettin Gümüş ve Ali Turgut), TDV yay., Ankara 2018.
- KURAN Ercüment, “Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihsel Gelişimi”, *Aile Yazıları 1*, Aile Araştırma Kurumu yay., Bilim Serisi 5/1, Ankara 1991, s. 365-370.
- KURT Hafize Esra, *Diyanet Aylık Dergisinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- KURT İhsan, *Yetişkin Eğitimi*, Akçağ yay., İstanbul 2014.
- LAROUSSE Pierre, “Aile”, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi (Meydan Larousse) I-XIV*, Meydan yay., Çev. Kollektif, İstanbul 1979.
- MERİÇ Nevin, *Gündelik Hayat ve Fetvalar*, Pınar yay., İstanbul 2004.
- METİN Osman ve ÜNAL Şükriye “İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Özel Sayısı) 22 (2), Eskişehir 2022, s. 273-294.
- MÜNÂVÎ Muhammed Abdür-rauf, *Fezû'l-Kadir Şerhi'l-Camii'is-Sağir I-VI*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut (Lübnan) 1972.
- MÜRSEL Cengiz ve ONUR Fatma, “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Problemlere Dini Danışmanlık ve Rehberliğin Katkısı (Bingöl Örneği)”, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (2) (ANTAKİYAT)*, Hatay 2020, s. 231-255.

- NEUMAN W. Lawranse, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Çev. Sedef Özge, Yayın Odası yay., 9. Baskı, Ankara 2007.
- NİRUN Nihat, *Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1997.
- OĞUZKAN A. Ferhan, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, Emel Matbaacılık, Ankara 1989.
- OĞUZKAN A. Ferhat, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara 1981.
- OKÇABOL Rıfat, *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)*, Ütopya yay., 3. Baskı, Ankara 2006.
- OKUMUŞLAR Muhiddin ve GENÇ Fatih, “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi/Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, (Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege), Grafiker yay., Ankara 2012, s. 53-79.
- OKUMUŞLAR Muhiddin, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21*, Konya 2016, s. 237-252.
- ONUR Bekir, *Gelişim Psikolojisi –Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*, İmge Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul 2021.
- ONUR Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara 1997.
- ORDULU Mehmet Akif, *Türkçe Sözlük*, Feza yay., İstanbul 2001.
- ÖCAL Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, TDV yay., 11. Baskı, Ankara 2020.
- ÖCAL Mustafa, *Eğitimde Rehberlik*, Düşünce Kitabevi yay., İstanbul 2004.
- ÖNKAL Ahmet ve BOZKURT Nebi, “Cami-Dini ve Sosyokültürel Tarihi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 46-56.
- ÖZBEK Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra yay., Konya 1991.
- ÖZDEMİR Murat, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11 (1)*, Eskişehir 2010, s. 323-343.

- ÖZDEMİR Ömer, *Aile İrsat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitime Katkısı (Adana İli Örneği)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2013.
- ÖZER Zuhal, “Teknolojinin Yarattığı Yeni Seçenek Uzaktan Eğitim”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, 3, Ankara 1997 (Kasım), s. 50-56 (e-dergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf?dergiKodu=4&cilt=30&sayi=360&sayfa.=50&yazid=10213), [30.09.2023, 20.00].
- ÖZKAN Halit, “Takrir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 469-471.
- ÖZKAN Umut Birkan, *Eğitim Bilimleri Araştırmaları İçin Doküman İnceleme Yöntemi*, Pegem Akademi yay., 4. Baskı, Ankara 2021.
- ÖZODAŞIK Mustafa, “Edward L. Thordike: Çağrışıcılık Tarihi Kökeni”, *Selçuk İletişim Dergisi 1 (1)*, Konya 1999, s. 97-107.
- ÖZTÜRK Ezgi, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya Müftülüğü Örneği*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2019.
- PALABIYIK Hanefi, “Cahiliye Dönemi ve İslam’ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (27)*, Erzurum 1997, s. 31-68.
- RÜVEYFÎ, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed b. Manzur el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-‘Arab, Dâr’ul- Sâdir*, Beyrut 1993.
- SARI Raşit, “Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine Sohbet 2”, *İlkadım Dergisi*, (ilkadimdergisi.com/149/kapak-raitsari), [10.02.2021 16.00].
- SARMINI Mohamad Anas, *Gençlere Yönelik Nebevi Hitabetin Özellikleri*, Çev, Şeyma Rumeysa İrhan, (www.academia.edu/50947006/GENÇLERE_YÖNELİK_NEBEVİ_HİTABIN_ÖZELLİKLERİ_pdf), s.1-15, [30.09.2022 19.00].

- SEGGİE Fatma Nevra ve YILDIRMIŞ Meltem Akbulut, “Nitel Araştırmaların Desenlenmesi”, *Nitel Araştırma*, Ed. Fatma Nevra Seggie ve Yasemin Bayyurt, Anı yay., 2. Baskı, Ankara 2017, s. 12-61
- SÖNMEZ Veysel, *Eğitim Felsefesi*, Alkım yay., Ankara 1991.
- SUBAŞI Necdet, “Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyasında Aile Odaklı Stratejiler”, *IV. Aile Şurası (Aile ve Yoksulluk Bildirileri)*, Ed. Rahime Beder Şen, T.C. Aile Araştırmaları Kurumu yay., Ankara 2004.
- ŞAHBAZ Namık Kemal ve BAĞCI Hasan, “Halka Okuma Yazma Öğretmede İlk Önemli Kurum: Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Yayınları”, *Ege Eğitim Dergisi*, 9 (1), 2008, s. 23-32.
- ŞAHİN Çavuş, “Aktif Öğretim Yöntemlerinden Beyin Fırtınası Yöntemi ve Uygulanması”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, Adana 2005, s. 441-450.
- ŞAHİN Tuba Kevser, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- ŞEN Bilge, *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul’da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- ŞULUL Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan yay., İstanbul 2003.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun 633 Sayılı Kanun*, 22.06.1965, yayımlandığı Düstur, Tertip 5, C, IV, s. 2911. (mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.633.pdf), [12.08.2021, 14.00].
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, “COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler”, *Genelge 2021/8*, (14 Nisan 2021 Çarşamba Sayı: 31454), (resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210414-5.pdf), [29.09.2023, 10.15].

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, (www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24067.pdf), [30.09.2022, 15.00].
- T.C. TBMM Arşivler, *Şeri'ye ve Evkaf Vekâleti, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair 429 Sayılı Kanun*, 03.03.1924, (www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar), [20.08.2021, 15.00].
- T.C. TBMM Arşivleri, *Devlet Memurları Maâşatının Tevhid ve Teâdülüne Dair Kanun*, (tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar), [28.09.2022, 20.00].
- TARHAN Nevzat, *Kadın Psikolojisi Kimlik-Kişilik-Evlilik-Annelik*, Timaş yay., İstanbul 2021.
- TAYLAN Hasan Hüseyin, "Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizi'nin Karşılaştırılması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (1)*, Bingöl 2011, s 63-76.
- TEKE Dilay, *Bilgi Toplumunda Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi: Öğretmenlerin Meslekî Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma*, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2020.
- TOĞUŞLU Arzu, "Mevlana-Aşkın Dansı İle Evrenselliğe Odaklanmak", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), Yalova 2011, s. 152-178.
- TOKUR Behlül, "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 36*, Erzurum 2011, 105-118.
- TOSUN Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi yay., Ankara 2001.
- TUNCEL Zehra, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021.
- TURAN Metin ve BARIŞ Gürkan, "Uzaktan Eğitim Sistemi", *Birinci Uzaktan Eğitim Sempozyumu*, 15-16 Kasım 1999, Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, Ankara 1999, s. 153-158.
- TURGAY Nureddin, "Terbiye", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Haz. Ahmet Ağırakça, Şamil yay, İstanbul 2000.

- TOTAL Nihal, *Aile İşlevi İle Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkide Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Aracı Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, *Bülten-Boşanma İstatistikleri*, (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bo%C5%9Fanma-%C4%B0st%20atistikleri-2022-49437&dil=1>) [10.07.2023, 15.00].
- TÜMER Günay, “Din –Genel Olarak Din-” *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 1994, s. 312-320.
- TÜRCAN Talip, “Tedric”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 2011, C. XL, s. 265-267.
- TÜRKOĞLU Adil ve UÇA Sanem, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2/2, Aydın 2011, s. 48-62.
- UYSAL Asım, *Evlilik ve Cinsel Hayat-Dini ve Tıbbi Sorular*, Uysal yay., İstanbul 2022.
- UYSAL Meral ve YILDIZ Ahmet, “Türkiye’de Halk Eğitimi/Yetişkin Eğitimi Alanının Kurumsallaşma Sorunları”, *Bildiri: XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi (28-30 Eylül 2006), Muğla 2006.
- UYSAL Meral ve YILDIZ Ahmet, *Yetişkin Eğitimi- Kuramdan Uygulamaya*, Kalkedon yay., İstanbul 2013.
- ÜLTAY Eser, AKYURT Hakan ve ÜLTAY Neslihan, “Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 10, s. 188-201.
- VARIŞ Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi yay., Ankara 1978.
- VAROL Bahaüddin, “Kavram ve Kurum Olarak İslam Ailesi ve Tarihsel Epistemolojisi”, *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu –Peygamberimiz ve Aile-*, (21-14 Kasım 2019 Antalya), DİB yay., Ankara 2021, s. 57.

- YAŞAR Ahmet, “Kahvehane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-2 cilt (gözden geçirilmiş 3. Baskı), Ankara 2019, s. 3-5.
- YAVUZ Yusuf Şevki, “Cedel”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 1993, C. VII, s. 208-210.
- YAYLA Deniz, *Türk Yetişkin Eğitimi Sisteminin Değerlendirilmesi*, MEB Kaynak Kitaplar Dizisi, TC MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED), Ankara 2009.
- YAZAN Ümit Meriç, “Şehirleşme Sürecinde Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara 1991, 62-73.
- YAZIR Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili I-X*, Çelik yay., İstanbul 2017.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Vakıf-Tarih”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLII, TDV yay., İstanbul 2012, s. 480-486.
- YEL Yasemin, *Kur'an Ayetleri Bağlamında Tedrici Metodun Eğitime Katkısı*, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Batman 2023.
- YELKEN Tuğba Yanpar ve AKAY Cenk, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı yay., 2019.
- YILDIRIM Ali ve ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin yay., 11. Baskı, Ankara 2018.
- YILDIZ Zehra, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini (Kırşehir Örneği)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2011.
- YILMAZ Hüseyin, “Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), Sivas 2001, s. 329-356.
- YILMAZ Hüseyin, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, DEM yay., 2. Baskı, İstanbul 2006.
- YILMAZ Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, DEM yay., Ankara 2019.

YILMAZ Necla, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2012.

YÜCEL İrfan, “Diyaret İşleri Başkanlığı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., İstanbul 1994, C. XIX, s. 455-460.

ZEBİDÎ Muhammed Murtezâ el-Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâc’ul-Arûs min Cevâhir’il-Kâmûs*, thk. Heyet el-Meclis’ül Vatanî’l, Kuveyt 2001.

ZEYDAN Corci, *İslam Medeniyet Tarihi*, Çev. Zeki Megamiz, Üçdal Neşriyet, İstanbul 1976.

EKLER

EK-1 Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜRO VEYA MERKEZLERİ ÇALIŞMA YÖNERGESİ BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1- Bu Yönerge'nin amacı, il ve ilçe müftülükleri bünyesinde açılan Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezlerinin çalışma usul ve esasları ile buralarda çalışan personelin görev ve yetkilerini düzenlemektir.

Kapsam

MADDE 2- Bu Yönerge, Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezlerini ve buralarda çalışan personeli kapsar.

Dayanak

MADDE 3- Bu Yönerge, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'a ve Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği'ne dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 4- (1) Bu Yönerge'de geçen;

- Başkanlık : Diyanet İşleri Başkanlığını,
- Büro : Aile ve Dinî Rehberlik hizmetlerinin yürütüldüğü mekânları,
- Koordinatör: İl/İlçe Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezlerinin iş ve işlemlerini koordine etmekle görevli personeli,
- Merkez : Aile ve Dinî Rehberlik hizmetlerinin yürütüldüğü çok amaçlı mekânları,
- Müftülük : İl ve ilçe müftülüklerini,
- Nöbet : Tam gün esaslı ile sunulan dinî rehberliği,
- Personel : Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezlerinde görev yapan personeli,
- Veri tabanı : Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi'ni ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Büro veya Merkezlerinin Açılışı, Çalışma Usul ve Esasları

Büro veya Merkezlerin açılması

MADDE 5- (1) Büro veya Merkezlerin açılışında aşağıdaki hususlar gözetilir.

- Büro veya Merkezler il/ilçenin nüfus, personel istihdamı ve toplumsal yapısı göz önünde bulundurularak halkın kolayca ulaşabileceği yerlerde açılır.
- Açılması planlanan Büro veya Merkezler il müftülüğünce değerlendirilerek veri tabanındaki form doldurulur ve valiliğin teklifi ile Başkanlığın onayına sunulur.
- Büro veya Merkezlerde görev yapacak personel için il müftülüğü tarafından valilik onayı alınır.
- Başkanlık tarafından açılan Büro veya Merkez ve personel bilgileri il müftülüğü tarafından veri tabanına kaydedilir.
- İlçelerde bulunan üniversite kampüslerinde açılacak Büro veya Merkezler doğrudan il müftülüğü sorumluluğunda açılır.
- Müftülüklerce Büro veya Merkezlere ait yazışma ve benzeri iş ve işlemler için yeterince memur görevlendirilir.
- Açılan Büro veya Merkezler için güvenlik, temizlik vb. konularda TDV, İŞ-KUR gibi kurumlardan personel görevlendirilebilir. Bu personelin ücret ve diğer sosyal hakları ilgili kurumca karşılanır.
- Büro veya Merkezlerde, başvuru sahiplerinin soru ve sorunlarını rahatlıkla dile getirebileceği şekilde uygun ortam hazırlanır. Büro veya Merkezlere internet erişimi sağlanarak e-posta adresi açılır, aile ve dinî rehberlik telefon hattı kurulur. Aile ve dinî rehberlik hattı, müftülük telefon operatör sisteminde, idari hizmetlerden sonra ilk sırayı alır.
- Müftülüklerce, Büro girişlerine "Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu", Merkez girişlerine ise "Aile ve Dinî Rehberlik Merkezi" levhası asılır.

(2) Aşağıdaki şartları taşıyan Büroların Merkeze dönüştürülmesi sağlanır.

- a) Görüşme Odası
- b) Eğitim Salonu
- c) Çocuk Oyun Alanı
- ç) Kütüphane/Okuma Salonu
- d) Mescit
- e) WC

(3) Büro veya Merkezin her türlü giderleri müftülüklerce karşılanır.

Büro veya Merkezlerin çalışma usul ve esasları

MADDE 6- (1) Büro veya Merkezlerin çalışma usul ve esasları aşağıda gösterilmiştir.

a) Büro veya Merkezlerde, başvuru sahipleriyle telefonla ya da yüz yüze görüşme yapılır. E-posta yolu ile gelen sorular cevaplandırılır. Görüşmelerde başvuranların kişisel durumu ve bulunduğu yerin sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınır.

b) Yapılan başvurulara ilişkin bilgiler veri tabanında bulunan karteks formlarına işlenir, ayrıca bu bilgiler merkezde sistematik bir şekilde arşivlenir. Veri tabanına kayıt yapılırken kesinlikle kişilerin adı, soyadı, vb. kişisel bilgileri istenemez, öğrenilen bilgiler başka bir amaç için kullanılamaz.

c) Büro veya Merkeze başvuran kişilerin sorunları dikkate alınarak gerektiğinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinin ilgili birimlerine, İl Sağlık Müdürlüklerine, kolluk kuvvetlerine ve adli makamlara yönlendirilir.

ç) Aile, kadın, çocuk, genç ve yaşlılar ile ilgili ulusal/uluslararası kabul edilen gün/ haftalarda kamu kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde sempozyum, seminer, panel, konferans ve kampanya gibi etkinlikler düzenlenir.

d) Büro veya Merkezlerin bulunduğu bölgenin dinî, millî, sosyal ve kültürel yapısı ile bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışlarını göz önünde bulundurarak ihtiyaca uygun projeler hazırlanır ve Başkanlık onayı alınarak uygulanır. Aile konusunda yürütülen ulusal/bölgesel proje ve eğitimler takip edilir, Büro veya Merkez personelinin bu eğitimlere katılması sağlanır.

e) Çocuk evi, çocuk evleri sitesi, çocuk destek merkezi, kadın konukevi ve huzurevinde koruma ve bakım altında olanlar için hazırlanan Değerler Eğitimi Programları uygulanır.

f) Aileyi ilgilendiren alanlarda yapılan araştırma ve yayınlar takip edilir, Büro veya Merkez için kütüphane oluşturulur.

g) Büro veya Merkez faaliyetlerinde Başkanlıkça hazırlanan görsel ve yazılı materyallerin kullanılması sağlanır.

ğ) Büro veya Merkezler tarafından hazırlanacak yazılı ve görsel yayınlar basılmadan önce incelenmek üzere Başkanlığa gönderilir.

h) Büro veya Merkezler nöbet usulü ile çalışılır. Büro veya Merkezlerde görevlendirilen vaizler için bir nöbet, bir görev sayılır.

ı) Büro veya Merkezlerde görevlendirilen imam-hatipler ve müezzin-kayyımlar o gün için asli görevinden muaf tutulur.

i) Müftülükler, broşür, radyo-televizyon programları vb. araçlarla Büro veya Merkezlerin tanıtımını yaparlar.

j) Müftülükler, merkezlerin faaliyetleri ile ilgili olarak Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı ile koordineli çalışır.

k) İl/İlçe müftüleri ayda bir koordinatör ve diğer personel ile koordinatörler de 15 günde bir Büro veya Merkezde çalışanlar ile toplantı yaparlar. Toplantıda, geçen sürede karşılaşılan sorunlar ile gelecekte yapılacak iş ve işlemler konusunda görüş alış-verişinde bulunurlar.

Büro veya Merkez kütüphaneleri

MADDE 7- (1) Kütüphanelerde Başkanlık veya Başkanlıkça uygun görülen yayınlar bulundurulur ve eserler demirbaşa kaydedilir.

Büro veya Merkezlerin görevleri

MADDE 8- (1) Büro veya Merkezlerin görevleri şunlardır.

a) Dinî ve milli değerler ışığında evlilik ve aile olma konusunda farkındalık oluşturmak.

b) Aile birlikteliğinin sağlam temeller üzerinde kurulmasına ve sürdürülmesine manevi danışmanlık ve rehberlik etmek.

c) Çeşitli toplumsal risklerle karşılaşan aile bireylerinin güçlendirilmesine katkı sağlamak ve sorunlara çözüm üretmek.

ç) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, belediye, STK'lar ve ilgili kuruluşlara ait kurum bakımı altında bulunan kadın, çocuk, yaşlı, genç gibi kesimlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunarak toplumsal uyum süreçlerine katkı sağlamak.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Büro veya Merkez Personelinin Görevlendirilmesi

Büro veya Merkezlerde personel görevlendirilmesinin esasları

MADDE 9- (1) Büro veya Merkezlerin faaliyetlerini planlamak, organize etmek ve uygulamalarını takip etmek üzere Büro veya Merkezde çalışan vaizlerden biri ilgili Müftülüğün teklifi üzerine Başkanlığın onayı ile koordinatör olarak görevlendirilir. İlçe Büro veya Merkezinde koordinatör görevlendirilmesi valilik onayı ile yapılır. Koordinatör, il/ilçe müftüsü sorumluluğunda çalışır.

(2) Büro veya Merkezlere personel görevlendirilmesinde aşağıdaki esaslara dikkate alınır.

a) Büro veya Merkezlerde vaizler görevlendirilir. Yeterli sayıda vaiz bulunmadığı durumlarda din hizmetleri uzmanı, eğitim uzmanı ile dinî yükseköğretim mezunu Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım unvanlarındaki personel görevlendirilebilir.

b) Murakıp, fahri Kur'an kursu öğreticisi ve idari kadroda bulunanlar Büro veya Merkezlerde görevlendirilemez.

c) Büro veya Merkezlerde görevlendirilecek personelin; görev alanıyla ilgili konularda bilgi ve tecrübeye, kendisine yöneltilen dinî soruları cevaplandırma salahiyetine ve iletişim becerisine sahip olması aranır.

ç) Görevlendirmelerde aile, kadın, çocuk, genç ve yaşlılarla ilgili konularda akademik çalışma yapan personele öncelik verilir.

Koordinatörün görevleri

MADDE 10- (1) Koordinatörün görevleri şunlardır.

a) Büro veya Merkezlerin hizmet alanlarıyla ilgili faaliyetleri planlamak ve bu faaliyetlerde görev almak.

b) İlgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği çerçevesinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini koordine ederek takibini yapmak.

c) Büro veya Merkez personelinin nöbetlerini planlamak, il/ilçe müftülüğünce onaylanan nöbet çizelgesinin herkesin görebileceği yere asılmasını sağlamak ve Büro veya Merkezlerden sorumlu amir ile takibini gerçekleştirmek.

ç) Aile, kadın, çocuk, genç ve yaşlı ile ilgili olarak ulusal/uluslararası kabul edilen gün/haftalarda ilgili kamu kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde sempozyum, panel, konferans ve kampanya vb. etkinliklerin düzenlenmesini sağlamak.

d) Aile ve aile bireyleri ile ilgili konularda yapılan araştırma ve yayınların takibini, Büro veya Merkez personelinin bunlardan haberdar edilmesini, çalışmaların arşivlenmesini ve kütüphane oluşturulmasını sağlamak.

e) Sosyal hizmet kurumlarında manevi destek, panel, seminer, konferans, TV/radyo programları vb. faaliyetlerde görev almak.

f) Haftanın 2 (iki) günü Büro veya Merkezlerde plan, koordinasyon, proje, kurumlar arası işbirliği çalışmalarını yürütmek, diğer 3 (üç) gün ise Büro veya Merkezin görev alanıyla ilgili faaliyetlerde bulunmak.

g) Büro veya Merkez çalışma takvimini oluşturup veri tabanına dönemler halinde kaydını yaparak, Büro veya Merkez personeli tarafından yapılan faaliyetlerin sisteme kaydedilmesini sağlamak ve takibini yapmak.

(2) İl koordinatörleri, ilçelerde bulunan Büro veya Merkezlerin iş ve işlemlerine rehberlik etmekle sorumludur.

Büro veya Merkez personelinin görevleri

MADDE 11- (1) Büro veya Merkez personelinin görevleri şunlardır.

a) Başvuru sahiplerinin aileyle ilgili dinî içerikli sorularını cevaplamak.

b) Koordinatörün planladığı faaliyetlerde görev almak.

c) İş ve işlemlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla haftanın belli günlerinde nöbet tutmak. ç) Çocuk evi, çocuk evleri sitesi, çocuk destek merkezi, öğrenci yurdu, huzurevi, kadın konukevi, aile yaşam merkezleri, fabrika vb. mekânlarda ilgili kurumlarla yapılan protokollere bağlı olarak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinde bulunmak.

d) Yöneltilen soru/sorunları veri tabanında bulunan karteks formlarına kaydetmek.

(2) Büro veya Merkezlerde görevlendirilen vaizler; mahalli ihtiyaçlar dikkate alınarak müftülüklerce planlanan program çerçevesinde görev alanıyla ilgili haftada en az 5 (beş) görev

yapar, Büro veya Merkez çalışma takvimi çerçevesinde üçer aylık dinî rehberlik programı dâhilinde planladığı faaliyetleri veri tabanına kaydeder.

İdari ve mali işlerde görevlendirilen personel

MADDE 12- (1) Büro veya Merkezlerdeki idari ve mali iş ve işlemleri yürütmek, yazışmaları takip ederek arşivlemek, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatiplerce yapılan nöbet ve faaliyetleri veri tabanına kaydetmek ve verilen diğer görevleri yapmak üzere gerektiği kadar memur/veri hazırlama ve kontrol işletmeni görevlendirilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Son Hükümler Büro veya Merkezlerin kapatılması

MADDE 13- (1) Büro veya Merkezler, açılma usulüne göre kapatılır.

Yürürlükten kaldırılan yönerge

MADDE 14- (1) 23/07/2015 tarihli ve 14480 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe giren Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

MADDE 15- (1) Bu Yönerge onaylandığı tarihte yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 16- (1) Bu Yönerge hükümlerini Diyanet İşleri Başkanı yürütür.

EK-2 Araştırma İzin Belgesi

T.C.
SİVAS VALİLİĞİ
İl Müftülüğü

Sayı : E-42926827-204-2161492
Konu : Alan Araştırması Talebi

14.02.2022

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Recep DOĞAN'a ait 11.02.2022 tarihli dilekçe.

Müftülüğümüz Din Hizmetleri Uzmanı Recep DOĞAN, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (İlahiyat Fakültesi) Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Tez Dönemi öğrencisi olarak "Sivas İl Müftülüğü Aile Dini Rehberlik Bürosunun 2020 ve 2021 yıllarında Yetişkin Din eğitimi likeleri açısından incelenmesi" konulu akademik çalışmasına esas olmak üzere Müftülüğümüz Aile ve Dini Rehberlik Bürosunda alan araştırması yapmak için ilgi dilekçe ile izin istemektedir.

Adi geçenin söz konusu araştırmasını yapmasını onaylarınıza arz ederim.

Remzi PEHLİVAN
İl Müftüsü

OLUR
Doç. Dr. Adil NAS
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek: İlgi dilekçe ve eki.

Dağıtım ve gereği:
ADRB Koordinatörleri

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 9092B6DF-8D86-433D-B31B-3DD07DD9471
Pulur Mah. 29-Ahı Emir Cad. No:14 58070 Merkez / SİVAS
0 346 224 73 26
0 346 221 88 24

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/>

Bilgi için:Hakan YILDIRIM
Veri Haz.ve Kont.İşl.
Telefon No:(346) 224 73 26-
131

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Recep DOĞAN

Uyruğu : TC

